

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Ageismus jako sociálně patologický jev

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.

Vypracovala:
Bc. Marie Faksová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Ageismus jako sociálně patologický jev“ zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Brno 7. 3. 2010

.....

Marie Faková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Eduardu Radvanovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky.

Svým blízkým děkuji za pochopení, podporu a pomoc, kterou mi při zpracování mé diplomové práce poskytli, a které si velmi vážím.

Marie Faksová

OBSAH

Úvod	6
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1. TEORETICKÝ KONCEPT AGEISMU.....	7
1.1 Základní pojmosloví a definice ageismu	7
1.1.1 Vybrané související pojmy	7
1.1.2 Definice ageismu	10
1.2 Zdroje a projevy ageismu.....	13
1.2.1 Zdroje a faktory přispívající ke vzniku ageismu.....	13
1.3 Ageismus a koncept demografické paniky	16
1.3.1 Sociální význam věku	17
1.3.2 Panika z demografie jako zdroj i projev ageismu.....	17
2. AGEISMUS V MEZIGENERAČNÍCH VZTAZÍCH.....	20
2.1 Ageismus v mezigeneračních vztazích jako důsledek negativního image stáří ve společnosti.....	20
2.1.1 Individuální stárnutí	20
2.1.2 Postavení a role seniorů ve společnosti.....	25
2.2 Ageismus v mezigeneračních vztazích jako důsledek narušených rodinných vazeb	27
2.2.1 Proměny rodinného života	27
2.2.2 Starý člověk v rodině	29
3. MOŽNOSTI PREVENCE AGEISMU VE SPOLEČNOSTI	31
3.1 Co mohou udělat sami senioři.....	31
3.1.1 Příprava na stáří jako prevence ageismu.....	31
3.1.2 Aktivní stáří jako prevence ageismu.....	32
3.2 Možnosti sociální pedagogiky v oblasti prevence ageismu.....	36
3.2.1 Preventivní a terapeutická funkce sociální pedagogiky.....	36
II. EMPIRICKÁ ČÁST	39
4. VLASTNÍ PRŮZKUM	39
4.1 Úvod.....	39
4.1.1 Metody průzkumu a výzkumný soubor	39
4.1.2 Cíle průzkumu a hypotézy	41
4.1.3 Očekávaná omezení průzkumu	42
4.2 Výsledky průzkumu	42
4.2.1 Názory mládeže na seniory a jejich postavení ve společnosti	42
4.3 Shrnutí průzkumu a vyhodnocení hypotéz.....	77
Závěr a doporučení	82
Resumé	84
Anotace.....	85
Klíčová slova.....	85

Seznam literatury	86
Elektronické zdroje.....	87
Seznam tabulek	88
Přílohy	89
Příloha č. 1 Obsah materiálu „Mezigenerační vztahy a stárnutí v ŠVP“	89
Příloha č. 2 Přehled vybraných výzkumů vztahujících se k tématu práce.....	92

Úvod

Předkládaná práce je přehledovou studií zabývající se jednou ze závažných forem sociální patologie – ageismem. Práce si neklade za cíl odpovědět na otázku, *zda* (vůbec) se ageismus ve společnosti vyskytuje. Ageismus jako sociálně patologický jev byl ve společnosti v rámci domácích (ČR) i zahraničních výzkumů již dobře rozpoznán.¹

Tato diplomová práce svým celkovým pojetím směřuje do oblasti prevence. Jejím cílem je seznámit zainteresovanou veřejnost s ageismem jako s existující závažnou sociální patologií (vyskytující se ve společnosti v různých formách a podobách) a nastínit možnosti prevence tohoto fenoménu (zejména v preferované oblasti mezigeneračních vztahů). K naplnění tohoto cíle jsem zvolila následující scénář.

Práce bude rozdělena na dvě hlavní části – teoretickou a „praktickou“ (empirickou). V úvodu první z nich bude čtenář seznámen s teoretickým konceptem ageismu. Budou zde uvedeny některé související pojmy, vybrané definice ageismu, jeho základní zdroje, typy a projevy. V závěru první kapitoly bude samostatně představen koncept demografické paniky jako jeden z hlavních zdrojů (a současně jedna z forem) této patologie.

Další kapitola bude koncipována již méně obecně a zaměří se v souvislosti s ageismem na jednu vybranou oblast společenského života: na mezigenerační vztahy. Otázka mezigeneračního porozumění a solidarity je v dané problematice velmi významná – narušení mezigeneračních vazeb lze považovat za jeden z hlavních zdrojů ageismu.

Kapitola třetí se bude zabývat možnostmi prevence předmětné sociální patologie s důrazem na preferovanou oblast mezigeneračních vztahů mj. s využitím poznatků sociální pedagogiky.

Úkolem následné empirické části práce bude podložit teorii empirickými daty. Cílem vlastního průzkumu bude zmapovat názory a postoje dětí a mládeže v otázce stárnutí, stáří a postavení seniorů ve společnosti a naznačit možnost, jak tato zjištění využít jako výchozí bod pro návrh preventivních opatření.

¹ V českém kontextu srov. např. výzkum Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh. [L. Vidovičová, L. Rabušic: 2005] a další.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. TEORETICKÝ KONCEPT AGEISMU

První kapitola (jak vyplývá již z jejího názvu) má být teoretickým vhladem do problematiky ageismu a základním seznámením s tématem. Považuji za vhodné nejdříve uvést přehled vybraných souvisejících pojmů. Dále bude čtenář seznámen s dostupnými definicemi ageismu, s jeho dosud identifikovanými zdroji a faktory, které se podílejí na jeho vzniku. Samostatná subkapitola je věnována otázkám ideologie věku,² populačního stárnutí a s nimi související „demografické paniky“³ jako zdroje i projevu ageismu.

Jako hlavní zdroj informací jsem zde využila převážně práce L. Vidovičové [2005, 2007, 2008], která se u nás ageismem dlouhodobě zabývá.

1.1 Základní pojmosloví a definice ageismu

1.1.1 Vybrané související pojmy

Nebude zřejmě sporu o tom, že v předmětné problematice lze za stěžejní považovat pojem **věk**.⁴ Kategorie věku, proces stárnutí a období stáří se stávají velkým tématem dnešní sociologie a jejích nově vznikajících subdisciplín.⁵ Věk, jeho sociální a sociálně-stratifikační funkce se jako předmět vědeckého zkoumání dostávají do centra pozornosti zejména v kontextu s prudkým stárnutím populace.

„Chronologický věk je jedním z (...) definičních znaků sociálních celků, a proto společnost můžeme rozdělit na různé věkové stupně či věkové vrstvy (strata), věkové skupiny, kohorty a generace“ [Vidovičová 2008: 52]. Chronologický věk, resp. tato **věková struktura** společnosti, je významným organizačním prvkem sociálních vztahů. Od kategorie věku se odvíjí např. tvorba sociální politiky, je využívána

² Viz. podkapitola 1.1.1 Vybrané související pojmy

³ Viz. podkapitola 1.3 Ageismus a koncept demografické paniky

⁴ Rozlišujeme: věk *chronologický* - založen na době měřené od zrodu až po zánik organismu; *kalendářní* - daný počtem prožitých let od narození až po smrt; *demografický* - založen na prodlužování střední délky života, případně dlouhověkosti; *biologický* - založen na somatickém a fyziologickém vývoji v ontogenezi člověka; *psychologický* - založen na emocionální a mentální vyspělosti v ontogenezi lidské psychiky; *sociologický* - založen na odstupňování občanské zralosti a vyspělosti právního vědomí; *sociální* - založen na dosaženém stupni socializace [ORT 2004: 26].

⁵ Sociologie stárnutí a stáří, sociologie věku, sociální gerontologie aj.

v oblastech jako je marketing, trh práce, vzdělávací systém aj. „Věk nás v různých formách obklopuje, definuje a usměrňuje, je klíčem k právům i povinnostem“ [Vidovičová 2008: 13-14]. Podle výše zmíněné autorky lze konstatovat, že tato „věková všudypřítomnost“ již získala kvalitu „ideologie“⁶ (věku).

Ideologii věku lze chápat ve dvou významech: 1. jako legitimizaci lepšího postavení jedné věkové skupiny oproti druhé (kdy mít „správný věk“ znamená mít významné plus v boji o prestiž a moc), nebo 2. z hlediska sociálního významu věku (a jeho nezbytnosti v sociálních strukturách a interpersonálních vztazích). Ideologie věku se stává zdrojem nerovností na individuální i sociální úrovni. Její fungování lze demonstrovat např. na konceptu **demografické paniky** [Vidovičová 2008: 15-17].

Význam věku je zdůrazněn ve formě tzv. **věkových norem**. Ty lze chápat jako skupiny sociálních norem „představujících pravidla pro chování vázané na určitý věk a stejně jako jiné normy mají tři základní charakteristiky: jsou sdílené, jsou povinné (obsahují implicitní nebo explicitní sdělení „musíš“) a jsou podpořeny pozitivními nebo negativními sankcemi“ [Vidovičová 2008: 59]. Věkové normy definují nejen jaké chování je vhodné v tom kterém věku, ale i každodenní činnosti a „načasování“ významných životních událostí (např. sňatek, rodičovství atp.). Podle Vidovičové však teorie věkových norem nebyla dosud s teorií ani výzkumem ageismu dostatečně provázána.⁷

Věkové normy tvoří součást tzv. věkové identity jedince. **Věková identita** vyjadřuje „pozici jedince v rámci věkových skupin, stupňů, vrstev apod.“ [Vidovičová 2008: 55]. Tento pojem v sobě zahrnuje nejen kategorii chronologického věku, ale „reflektuje komplexní zapojení do sady rolí, uznání věkových norem, věkově vhodného chování, sociálních a předjímaných rozvrhů, zdravotních a funkčních omezení, plus vzorce interakcí jak v neformálních, tak formálních vztazích“ [Hendricks 1986: 15 in Vidovičová 2008: 55]. Tato identita není tvořena pouze skutečným (chronologickým) věkem, ale tvoří ji i **věk subjektivní**, který je založen na vlastním sebehodnocení jedince. Někteří (starší) lidé si svoji věkovou identitu zcela neuvědomují, nevnímají změny provázející stárnutí, nepřemýšlí o sobě jako o starých a „věří, že je druzí vidí

⁶ Obecně je ideologie definována jako soustava myšlenek, názorů, teorií i představ obvykle představující náhled na svět nebo společnost. Autorka však používá tento pojem v kritickém smyslu jako soubor sdílených představ a názorů, jejichž smyslem je legitimizace zájmů dominantních skupin ve společnosti.

⁷ Srov. VIDOVIČOVÁ, L.: <http://www.ageismus.cz/index.php?m=2&lang=cz> - stránka projektu: Stárnutí, věk a diskriminace - nové souvislosti pro českou společnost.

jako staré pouze tehdy, pokud tak sami o sobě smýšlejí“. Podle Vidovičové [2007: 30] „mladistvým subjektivní věk lze považovat za indikátor úspěšného stárnutí.“

Stárnutí a stáří⁸ nejsou totožné pojmy. Stárnutí je proces jehož výsledkem je různý stupeň stáří. Stárnutí je proces *všeobecný* (kdy stárne celá populace) a *individuální* (konkrétního jedince). U jednotlivců se setkáváme s velkými odchylkami, protože lidé nestárnou stejně rychle. Věk kalendářní tak nemusí odpovídat věku biologickému. Vysoký kalendářní věk neznámá nutně ani vysoký věk psychický či sociální. Rozeznáváme též různé stupně stáří, např. stáří rané, střední, pokročilé [Zavázalová 2001: 11]. Z jiného hlediska rozlišujeme stáří demografické a individuální.

Demografické (populační) a **individuální** (biologické) **stáří** se vzájemně podmiňují, vztahy mezi nimi jsou složité. Stárnutí demografické se týká celé populace a oproti jednotlivci může stárnoucí populace omládnout zvýšením podílu mladých věkových skupin. Je determinováno biologickými a současně sociálními faktory, které významně ovlivňují rychlost a stupeň demografického stárnutí [Zavázalová 2001: 11]. Dochází k němu v důsledku změn v charakteru demografické reprodukce, při kterém se mění zastoupení dětské a postreprodukční složky v populaci. Proti tomu stárnutí individuální můžeme charakterizovat jako biologický proces, kterým je lidský organismus modifikován (degeneruje) od narození do smrti.

Zajímavým fenoménem a důsledkem **důležitosti věku** v dnešní společnosti je **popírání věku** [Palmore 2005 in Vidovičová 2007: 29]. Zeptat se někoho na jeho věk je považováno za „neslušné“, otázky ohledně věku jsou společenské tabu. Z různých důvodů a v různých situacích neradi přiznáváme svůj věk, někdy jej přímo popřeme. Pravděpodobně to přímo souvisí s dnešním zvýznamňováním věku a věkovou diskriminací a z jiného pohledu také s naší snahou „porazit věk“ (stárnutí) a zůstat „věčně mladí“. Odmítání stáří však nemusí být odmítáním věku, ale „negativních věkových stereotypů vázaných na kategorii stáří“ [Vidovičová 2007: 29].

⁸ Přesně definovat a určit „hranici“ stáří je problematické a obecná definice stáří nebyla dosud přijata [Ort 2004:33]. Jako pomůcku lze využít (chronologický) věk o němž se opírá např. kategorizace WHO. Ta dělí stáří v 15letých periodách na: rané stáří 61-75 let, pravé stáří (sénium) 76-90 let a kmetství (dlouhověkost) věk 90 a výše. OSN bere v současné době ve svých statistikách za základ stáří věkovou hranici 65 let. H. Haškovcová [1989: 21] považuje za vyzrálé stáří (sénium) věk 75-89 let a poukazuje přitom na skutečnost, že (...) „současná společnost považuje za starého toho jedince, kterému vzhledem ke kalendářnímu věku vznikl nárok na starobní důchod.“ V důsledku toho je každý starobní důchodce pokládán za starého člověka... Projevy stárnutí (změna vizáže a životního stylu, somatické a psychické potíže apod.), které nahánějí mladší generaci hrůzu, jsou pak (nespravedlivě) rozprostřeny na celé stáří. Podle Haškovcové však stáří nemusí být synonymem nemoci a je třeba rozlišovat tzv. *fyzilogický typ stárnutí* (normální součást života) a *patologický typ* (tzv. předčasně zestárlí, ale také lidé výrazně zužovaní nemocí). Pro většinu lidí však důchodce = starý, starý = nemocný, nemocný = nešťastný...což přispívá k vulgarizujícímu pojetí stáří [Haškovcová 1989: 26]. Podle této autorky se díky *povrchnímu vnímání stáří* (kdy zaznamenáváme pouze vnější projevy procesu stárnutí) stáváme obětmi tzv. *mýtů o stáří*.

Další pojem, který je v souvislosti s tématem hojně užíván, je diskriminace. **Diskriminace** je termín označující nějaké rozlišování (lat. *discriminare* = *rozlišovat*). Nejčastěji se používá v **negativním** významu: rozlišování lidí na základě příslušnosti k nějaké obecné skupině bez ohledu na schopnosti konkrétního jedince. Podle konkrétního kritéria diskriminace se hovoří o diskriminaci na základě rasy, náboženského přesvědčení, pohlaví, věku apod. Často se objevuje také termín **pozitivní diskriminace** (též *afirmativní akce*), který označuje záměrné úsilí, jak některou, zpravidla jinak *negativně* diskriminovanou, skupinu osob cíleně zvýhodnit.⁹

Jako **věková diskriminace** bývá někdy zjednodušeně označován ageismus. L. Vidovičová [2008: 196] však definuje věkovou diskriminaci jako „behaviorální složku ageismu“ (jeho parciální projev). Ageismus je, podle této autorky, jevem mnohem komplexnějším. Vzniká mj. na základě předsudků, stereotypů a mýtů souvisejících se stárnutím a stářím.¹⁰

Důsledkem věkově diferencovaných sociálních systémů je **věková segregace**, kterou považujeme za významný zdroj ageismu ve společnosti. Dochází k ní při „absenci sociálních interakcí mezi lidmi různého věku“ [Vidovičová 2008: 45]. Možné řešení daného problému nabízí např. koncept **věkové integrace** podle Rileyové, který je založen na „flexibilizaci nebo odstranění věku jako kritéria oprávněnosti a způsobilosti pro participaci v sociálních aktivitách“ [tamtéž].

1.1.2 Definice ageismu

Ageismus je „jedním z nejkompexnějších konceptů současné sociální vědy i politické, sociálně-politické a sociálně-psychologické praxe“ [Vidovičová 2005: 5]. Právě vysoká komplexita tohoto fenoménu může být, podle Vidovičové, příčinou, proč dosud nebyla přijata jeho jednotná definice.

⁹ Zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Diskriminace>

¹⁰ **Předsudek** lze charakterizovat jako negativní postoj k osobám, skupinám, idejím ap. založený na pověře, nekritické víře, stereotypech, bez snahy ověřit je. Často vystupuje ve vztazích k etnickým a rasovým skupinám (a také k věkovým skupinám). Termín „**stereotyp**“ (z řec. stereos, tvrdý, pevný, a typtein, razit, tisknout) znamená v metaforickém významu „opakovaný a neměnný vzorec“, v sociologii a sociální psychologii „*typizovaný, běžně opakovaný a zjednodušený soubor většinou nelichotivých představ o příslušnicích společenských skupin, vrstev, etnik a podobně, základ rasových a společenských předsudků*“ (srov. například stereotyp Němce, Žida, Roma, tchyně atd.). Společenské stereotypy zjednodušují orientaci a rozhodování a podporují primitivní rozlišení „my“ a „oni“. Jsou velmi trvanlivé a člověk je přebírá v dětství či v mládí od svého okolí, a to zejména o takových skupinách, s nimiž nemá vlastní zkušenost. Výraz „**mýtus**“ (řec. vyprávění) se v soudobé češtině užívá ve dvojitým smyslu: v literárním a filosofickém smyslu znamená báj, tradovaný příběh (řetězec příběhů), které nesdělují informace, nýbrž vyvolávají prostřednictvím obrazů dojem hlubšího porozumění celku světa nebo nějaké jeho podstatné části v jejich významu pro lidský život. V našem kontextu máme na mysli užívání slova mýtus v běžné řeči, kdy znamená často nepravdu, vybájené nebo vymyšlené tvrzení bez jakéhokoli podkladu. Zdroj: <http://cs.wikipedia.org/>.

První obsáhlou definici ageismu zpracoval v roce 1968 ředitel amerického Národního institutu pro stárnutí Robert N. Butler: „Ageismus můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví. Staří lidé jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech... Ageismus dovoluje mladším generacím vidět starší lidi jako odlišné od nich samých, a proto jim brání, aby se se staršími lidmi identifikovali jako s lidskými bytostmi. Ageismus je manifestován širokým spektrem fenoménů jak na individuální, tak na institucionální úrovni: stereotypy a mýty, otevřené opovržení a averze, nebo jednoduše vyhýbání se kontaktu, diskriminační praktiky v bydlení, v zaměstnání a službách všeho druhu, přídomky, kreslené seriály a vtipy. Někdy se ageismus stává účelnou metodou, jakou společnost propaguje pohledy na starší s cílem setřást část vlastní zodpovědnosti vůči nim. Jindy ageismus slouží jako vysoce osobní záměr, chránící mladší (obvykle ve středních letech) - často za vysokou emocionální cenu - před přemýšlením o věcech, kterých se bojí (stárnutí, nemoc, smrt)“¹¹ [Butler 1975: 12 in Vidovičová 2005:5].

Z Butlerovy definice vychází např. Palmore, podle něhož je ageismus „jakykoliv předsudek nebo diskriminace proti, nebo ve prospěch věkové skupiny. Předsudky vůči věkové skupině jsou negativní stereotypy vůči této skupině nebo negativní postoje založené na stereotypu. Diskriminace vůči věkové skupině je nepatřičné, nemístné negativní zacházení se členy dané věkové skupiny“ [Palmore 1999: 4 in Vidovičová 2005: 5].

V encyklopedii Wikipedia je ageismus definován jako „apriorní vyřazování starších lidí z různých aktivit, z činností, které vyžadují zvýšenou odpovědnost, pozornost nebo z vedoucích a nadřízených pozic pod dojmem, že nebudou schopni kvalifikovaně rozhodovat a adekvátně jednat. Způsoben je pocitem, že staří je nemoc, respektive že staří lidé už na většinu věcí prostě nestačí.“¹²

Encyklopedie Diderot [2002] říká, že „věková diskriminace postihující především staré lidi může vést k věkové segregaci, vyčleňování ze společnosti, je podporována ekonomicko-sociálními problémy a společenskými představami podceňujícími stáří.“

¹¹ Butler později sám tuto definici upravil. Rozlišil: individuální postoje, předsudečné postoje, diskriminatorní praktiky a institucionální politiky.

¹² Zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ageismus>

Podle H. Zavázalové [2001: 50] ageismus „*znamená nepřátelský postoj ostatních generací ke starým lidem.*“ Podobně uvažují další autority. Podle P. Říčana [Říčan 2004 in Ort 2008: 62] je ageismus „*studená občanská válka proti starým lidem.*“ Podle Z. Kalvacha [2005: 21] se jedná o „*systemové, společensky zcela akceptované a kodifikované ponižování na základě věku.*“ T. Tošnerová [2004: 6] ztotožňuje ageismus se „*stereotypy a mýty o stáří.*“ H. Haškovcová [1989: 57] definuje ageismus jako „*nepřátelské a agresivní chování vůči starým lidem.*“ Podle Jiráskové [2005: 5] se jedná o „*nesprávné pochopení kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu prostřednictvím procesu systematické, reálné i symbolické stereotypizace, která se může manifestovat jako diskriminace osob a skupin na základě jejich věku.*“ Fr. Schirmacher [2005: 27 a jinde] hovoří o „*nové formě rasismu*“ (rasismu stáří).

Jak dobře demonstrují výše uvedené definice ageismu, pohledy na tento fenomén se různí. Ageismus bývá chápán jako negativní společenský předpoklad vůči stáří, diskriminace seniorů na základě věku, nepřátelský postoj ostatních generací ke starým lidem, věkové předpoklady mladých vůči starým, vylučování starých lidí na okraj společnosti, odpor ke stáří, soubor předpokladů, stereotypů a mýtů o stáří, jako nová forma nesnášenlivosti apod. Ve společnosti však lze také zaznamenat specifickou formu ageismu, tzv. **nový ageismus**. Jde o snahu státu usnadnit seniorům život např. formou zlevňování vstupného, jízdného apod. Můžeme jej tedy definovat jako „často dobře míněné, neúměrně ochranné postoje vůči seniorům, které je staví do pasivní a submisivní role adresáta „zlého ageismu“, před kterým je „my“ (ne-staří) ochráníme“ [Kalish in Vidovičová 2005: 6]. Na druhé straně však nikterak nepopírá nepřijatelnost tohoto postoje.

L. Vidovičová a L. Rabušic [2005: 6] shrnují výsledky dosavadních výzkumů a poznatky o ageismu v následující definici, která by v současnosti měla problematiku ageismu vystihovat nejlépe: „*Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci.*“ Uvedená definice zahrnuje (oproti jiným) normativní hledisko (rozlišení kvality jednotlivých stádií životního cyklu), nově zdůrazňuje symbolické formy diskriminace a rozšiřuje původní definice o prvek generační příslušnosti [Vidovičová, Rabušic 2005: 6].

Abychom se, jako společnost, s tímto patologickým jevem vyrovnali, navrhuje Ort [2004: 60] zkoumat ageismus nejméně z následujících pěti hledisek: ageismus je *zvrácená ideologie* (vychází z přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází životního cyklu); ageismus je *nová forma nesnášenlivosti* (vůči stáří, vyskytující se v podobě averze a opovržení podobně jako např. xenofobie - cizinci, rasismus – příslušníci jiné rasy a sexismus – ženy); ageismus je *postoj* (vyjadřující obecně sdílené přesvědčení o nízké hodnotě stáří, projevující se odporem ke starým lidem, jejich diskriminací a snahou je izolovat); ageismus je *předsudek* (negativní představa, mýtus) a nakonec ageismus je *stereotyp* chování (diskriminační chování v zaměstnání – senioři jsou „méně produktivní“, zdravotnictví – odmítnutí operace „geronta“, protože je „nevyléčitelný“ apod.).

1.2 Zdroje a projevy ageismu

1.2.1 Zdroje a faktory přispívající ke vzniku ageismu

Vidovičová [2008: 120-143] s odkazem na řadu dalších autorů uvádí podrobný přehled dosud identifikovaných zdrojů ageismu. Jedná se o širokou škálu mnoha faktorů. Jeden z možných pohledů je hledisko psychologizující [Palmore], podle kterého lze zdroje ageismu rozdělit na individuální (s myšlením, předsudky atd. jednotlivců spojené), kulturní a sociální.

Za zdroje **individuální** lze považovat zejména *strach ze stárnutí* (a s ním spojeného psychosomatického úpadku a smrti - jejich extrémním projevem je gerontofobie).¹³ Dále je to *frustrace a agrese* (a z nich pramenící hostilita vůči členům minoritních skupin) nebo *autoritářská osobnost* (kladoucí v mezilidských vztazích důraz na moc). Další popsané individuální zdroje jsou: *selektivní vnímání* (např. u profesionálního ageismu) a v některých oblastech také *racionalizace* (jednání jsou připisovány racionální motivy bez analýzy skutečných důvodů). Rovněž bylo potvrzeno, že ageismus na individuální úrovni bývá prohlubován samotnými seniory ve formě tzv. *autostereotypů* (sami senioři mají silnou tendenci akceptovat stereotypy týkající se stáří) a funguje zde také motiv *sebenaplňujícího se proroctví* (pokud senior vidí sám sebe jako např. méně výkonného, jeho pracovní výkon má tendenci skutečně

¹³ Gerontofobie je opak gerontofilie (náklonnosti vůči starým osobám).

upadat, což zpětně potvrzuje negativní postoje okolí jako „správné“). Významnou úlohu zde hrají *stereotypy stáří* a proces *zautomatizované kategorizace*, podle které rozdělujeme druhé do tzv. *in-groups* a *out-groups* (na základě takových charakteristik jako rasa, pohlaví, věk). Členové *out-groups* jsou pak nejčastějšími oběťmi stereotypů a *generalizace* (o členech *out-groups* přemýšlíme především jako o skupině – např. seniorů – nikoliv jako o jedincích). Tyto zdroje ageismu na individuální úrovni jsou podporovány kulturou a sociálním prostředím.

Mezi zdroje **kulturní** patří skupina faktorů jako jsou *hodnotové systémy*, *jazyk* (vtipy, pohrdavá jména pro seniory), *umění a literatura* a zejména pak *mediální kultura* (obraz seniorů v médiích). Média mají zásadní vliv a velkou moc při tvorbě veřejného mínění. Projevy ageismu lze v médiích identifikovat ve způsobu, jakým tematiku stáří uchopila - jak se o stáří v médiích hovoří, jaká jsou zastoupena témata, jakou měrou a v jakém kontextu jsou zde zastoupeni senioři apod.¹⁴ Specifické u této skupiny zdrojů je to, že zažitá stereotypy lze jejich prostřednictvím neomezeně opakovat a dále rozšiřovat. Kulturní zdroje lze často ztotožnit se samotnými formami ageismu.

Za jeden z možných zdrojů ageismu na **sociální** úrovni lze považovat **demografii**, resp. proces *populačního stárnutí* a z toho plynoucí *demografickou paniku*. Starých lidí prokazatelně přibývá a tento trend bude pokračovat i do budoucna. Větší podíl seniorů ve společnosti (stále se zvětšující skupina jejich vrstevníků) jim dává více prostoru pro vyjádření jejich potřeb a k prosazování jejich skupinových zájmů, což může vést k mezigeneračním konfliktům a „třídnímu“ boji. Současně je však „zvyšující se počet seniorů příležitostí k odstraňování segregačních bariér a v končeném důsledku může napomáhat odbourávání ageismu“ [Vidovičová 2005: 10].

Dalším zdrojem ageismu (z hlediska sociálního) mohou být **věkové a strukturální nesoulady**, jako např. *asynchronie individuálních věků*. Někteří lidé nemusí zcela vnímat svoji věkovou identitu a věnují se sociálním aktivitám, které podle norem společnosti „patří k jiné generaci“. Okolí pak může (v souladu se zažitými stereotypy) reagovat diskriminačně. Na vzniku ageismu se rovněž podílí *prominence (důležitost) věku*. Právě sociální význam věku dal vzniknout ageismu jako sociálnímu konceptu. Již dříve existovaly ve společnosti různé formy diskriminace a sociálního

¹⁴ Z realizovaných výzkumů (viz. např. výzkum Mediální analýza obrazu seniorů [Sedláková, Vidovičová: 2005]) vyplývá mj. např. i to, že: věk hrál významnou roli ve způsobech, jak se o určitých událostech referuje – pokud je například obětí dopravní nehody senior, má zpráva 22 slov, pokud je obětí dítě je zprávě věnováno 330 slov; používají se označení, která nemají v daném kontextu své opodstatnění – např. označení „babička“, když nejde o vyjádření generačního vztahu aj. Jako zdroj i projev tohoto typu ageismu lze podle Vidovičové chápat i způsob, jakým o stáří hovoří politici, kteří jej velmi často prezentují jako ekonomickou zátěž pro společnost, jako riziko, jako společenskou hrozbu. Znevažování stáří se objevuje ve všech typech médií [Vidovičová 2007: 59].

vyloučení starších členů společnosti, ale nenabývaly dnešních rozměrů a nedosahovaly současné podoby ideologie.¹⁵

Zdrojem ageistických postojů může být i **generační konflikt**. Ten vzniká v důsledku *přidělování vzácných statků a prestižních rolí* (kterých je ve společnosti jen omezené množství) *na základě věkových kritérií*. Jako praktický příklad lze uvést „projevy mentality nedostatku a demografické paniky, kdy se proti sobě staví generace do sociálních systémů přispívající a generace ze sociálních systémů čerpající. I když se na úrovni demografické paniky jedná o konflikty symbolické, mohou přerůstat v konflikty reálné“ [Vidovičová 2008: 129]. Generační konflikt může vznikat rovněž v důsledku *neshod v zastávaných hodnotách*. Jeho projevem je často opoziční a nekonformní chování příslušníků mladší generace v reakci na snahu starších prosazovat vůči nim svoje socializací zakotvené hodnoty a normy. Tyto neshody mohou být zdrojem vzájemné nesnášenlivosti.

Podle některých autorů je příčinou podřadného postavení seniorů ve společnosti též **věková segregace** nebo **historická změna statusu stáří**. V prvním případě máme na mysli „reálné či symbolické oddělení věkových skupin ve společnosti“, (...) např. v případě koncentrace seniorů na jedno místo oddělené od ostatní společnosti za účelem péče“ [Vidovičová 2008: 131-132]. Věková segregace může mít nejen povahu oddělení prostorového, ale i institucionálního a kulturního.¹⁶ Ve druhém případě mluvíme o faktu, že životní moudrost a zkušenosti jsou v moderní společnosti nahrazeny jinými hodnotami (znalost technologických novinek, flexibilita, adaptabilita), které jsou blízké spíše mladým lidem. Lze však říci, že nikdy v historii nebylo stáří vnímáno příliš pozitivně“ [Vidovičová 2008: 133-136].

¹⁵ Na jejím vzniku se pak podílí celá řada faktorů. Např. existující nesoulad v tempu vývoje materiálních a nemateriálních složek kultury. V důsledku toho společnost není schopna pružně reagovat např. na reálný posun v kvalitě života seniorů (kvalita zdravotní péče, životní aktivity aj.). A také zažitě stereotypy o stáří jako nešťastném (neaktivním) životním období, které znemožňují na tyto změny reagovat a společnost tak nemůže dobře naplnit potřeby a očekávání seniorů, čímž je staví do marginální pozice. Nebo nevhodné sociální struktury (specifická forma strukturálního zpoždění), které mohou být dalším zdrojem negativních postojů k stárnutí a stáří. Nepříznivé nastavení sociálních systémů může být zdrojem diskriminace osob, které dosáhly určitého věku. Jako příklad uveďme oblast důchodů. V případě důchodů je to také státem stanovené hranice věku „odchodu do důchodu“. Posiluje se zde myšlenka, že dosažení této věkové hranice automaticky znamená celkový „úpadek“ aktivity daného jedince [Vidovičová 2007:51].

¹⁶ **Prostorová** věková segregace se objevuje v podobě seniorských obytných komplexů (např. tzv. seniorská městečka v zahraničí), domovů důchodců na okraji měst, vysoké koncentrace seniorů v historických centrech měst apod. Změny v sociálním i fyzickém prostředí ovlivňují stabilitu a kvalitu sousedství zejména ve velkých městech, produkují odcizené prostory a narušují integraci seniorů. Věková segregace se též projevuje na úrovni **institucionální**, ve formě vymezení chronologického věku jako nezbytné podmínky účasti v různých sociálních institucích (např. v oblasti školství, práce apod.). A také **kulturní**. Příkladem kulturní věkové segregace je (především na symbolické úrovni) používání jazyka k popisu rozdílů mezi jednotlivými věkovými kategoriemi (ve smyslu „my“ a „oni“). V některých případech lze považovat věkovou segregaci za sociálně funkční (starší lidé žijící v místech hustě osídlených jejich vrstevníky mohou např. mít lepší přátelské sítě a snadnější sociální orientaci, mohou lépe využívat volnočasové aktivity, lépe rozeznat „vhodné“ chování mezi vrstevníky apod., než lidé žijící v místě s nižší koncentrací vrstevníků). Obecně lze však říci, že „tam, kde nedochází k významným a smysluplným mezivěkovým interakcím, existuje velké riziko vzniku ageismu“ [VIDOVIČOVÁ 2008: 132-133].

Ke vzniku ageistických postojů rovněž přispívají „**nevhodná**“ **paradigmata stáří**. Stáří je stereotypně vnímáno jako období chudoby, nemoci, neaktivity a celkového fyzického i psychického úpadku. V tomto pojetí je stáří pouze jakýmsi „čekáním na smrt.“ Na seniory bývá nahlíženo jako na homogenní skupinu (nejsou respektovány jejich individuální rozdíly) a výše uvedené charakteristiky jsou připisovány všem bez rozdílu. Na stáří ovšem nelze takto nahlížet. Pravdou je, že mnozí staří lidé jsou chudí, nemocní a neaktivní, jiní jsou poměrně dobře (řekněme dostatečně) finančně zajištěni, jsou na tom relativně dobře zdravotně a věnují se rozličným aktivitám.

Výše uvedenou zdrojovou základnu ageismu (z hlediska individuálního, kulturního a sociálního) můžeme doplnit např. o pohled **historický** (hluboce zakořeněné představy o nezdatnosti stáří), **ekonomický** (obavy ze zvyšujících se nákladů na starobní důchody a zdravotní péči v souvislosti s rostoucím počtem seniorů ve společnosti), **odborný** (převažuje např. obava z postupující geriatrizace medicíny, z neúčelné medicinalizace přirozeného stáří apod.) a **společenský** (chybí koncept života ve stáří a služeb pro seniory – není ve společnosti dosud prakticky realizován národní program pro seniory, který by měl řešit otázky uplatňování nároků na různé druhy dávek, využívání služeb apod.) [Kalvach 2001 in Ort 2004: 61].

1.3 Ageismus a koncept demografické paniky

Problematika populačního stárnutí se stala „horkým“ tématem současnosti. Jedná se o celosvětový jev, který charakterizuje zvyšující se podíl starých lidí ve společnosti, prodlužující se délka života ve stáří a nižší natalita. Podle dlouhodobých demografických prognóz¹⁷ bude tento trend pokračovat. Proces stárnutí populace je dlouhodobý, avšak až v posledních letech se o něm stále častěji hovoří ve smyslu celospolečenské hrozby. Takový přístup k dané problematice je vhodným „podhoubím“ pro růst a šíření tzv. demografické paniky (resp. paniky z demografie).

¹⁷ Populační (demografické) projekce a prognózy jsou odhady budoucího celkového počtu obyvatel a většinou i pohlavní a věkové struktury dané populace. Demografická projekce je definována jako souhrn výpočtů, kterými odhadujeme další vývoj populace. Populační projekce, které se snaží poskytnout pokud možno nejspolehlivější předpověď budoucího demografického vývoje označíme za populační prognózy. Prognózy bývají vědecké výpočty, které jsou v době svého vzniku nepodmíněné. Je třeba si uvědomit, že přesnost prognózy v průměru klesá s narůstajícím časovým horizontem od vzniku prognózy, neboť rostoucí časová vzdálenost směrem do budoucnosti poskytuje větší prostor pro vznik nepředvídaných událostí a faktorů, jež odchýlí populační růst od predikovaného trendu! Srov. http://www.demografie.info/?cz_prognozy=&PHPSESSID=dccb9f08e8cd6c53567572514dcb43d1.

1.3.1 Sociální význam věku

Věková strukturace společnosti (věkové odstupňování, systém věkových norem, kohortní příslušnost apod.) má velký sociální význam a svoji nezastupitelnou funkci. S rostoucí komplexitou společností (kde jsou věk a věkové skupiny využívány jako významný organizační prvek sociálních vztahů) je tato funkčnost věku stále zřetelnější. Naše „věková příslušnost“ nám definuje naše práva a povinnosti, usměrňuje nás v našem chování a jednání. Věkové rozvrstvení vnáší do společnosti pocit řádu. Využívání věkové strukturace společnosti je praktické z administrativního a normativního měřítko. Na základě věku jsou regulovány téměř všechny oblasti našeho života [Vidovičová 2008:10].

Výše zmíněný dříve bezproblémový pocit řádu ve společnosti se ovšem začal měnit v souvislosti s demografickými změnami v moderních společnostech. Důsledkem zásadních demografických změn (snižování úmrtnosti ve všech věkových skupinách, konstantní prodlužování naděje na dožití a souběžné snižování plodnosti) je velmi rychlé stárnutí lidstva. Již dříve existovali ve společnosti staří lidé a obavy ze sociálních a ekonomických dopadů stárnutí populace, ale až v současnosti se tento jev stal celospolečenským problémem. Druhou velmi významnou sociální změnou, která vyvolává ideologii věku a její speciální formu – ageismus, je změna tradičních (předindustriálních) společností ve společnosti industriální, moderní [tamtéž: 11].

1.3.2 Panika z demografie jako zdroj i projev ageismu

Demografická panika je komplexním sociálním jevem, jehož zdroje jsou podmíněny mnoha faktory ekonomickými, politickými i sociálními. Jsou to zejména zvyšující se obavy o možnost finančního zajištění ve stáří (pohled „zdola“) a („shora“) politická ideologie, která záměrně nadhodnocuje makroekonomické dopady populačního stárnutí.¹⁸ Šířením „mentality nedostatku“ se vytváří vhodné prostředí pro

¹⁸ L.Vidovičová [2008: 29] shrnuje pohled Bythewaye a Mullana, který zde parafrázuji: moderní společnosti prochází v posledních letech řadou systémových změn, v jejichž rámci se stát snaží „zbavit“ rostoucích výdajů v sociální oblasti. Současně dochází k prodlužování lidského života a populačnímu stárnutí, které se „stává obětí beránkem procesu racionalizace státních výdajů.“ Cílem je „ospravedlnit zmenšující se roli státu při zajištění finanční a sociální podpory seniorů“ [tamtéž] (u nás viz. např. reformy veřejných financí, které svůj hlavní pilíř úspor staví na demografických prognózách). Za vydatné podpory médií je stárnutí stále předkládáno jako hlavní hrozba pro veřejné rozpočty a jako řešení nejsou navrhovány změny ve správě financí, ale klade se důraz na individuální odpovědnost. Důsledkem je individuální stres, který se jedinec snaží redukovat přenesením této odpovědnosti zpět na stát. Tím se roztáčí „spirála nezamýšlených důsledků (...)“. Lze se však domnívat, že výsledek by byl stejný v případě jakéhokoliv jiného systému (jako příklad je uveden systém zbrojení) než je právě systém finančního zabezpečení ve stáří.

vznik ageismu (současně však může být demografická panika sama i projevem ageismu, přičemž se tyto tendence zřejmě vzájemně posilují) [Vidovičová 2005: 11] .

K šíření demografické paniky výrazně přispívají *média*,¹⁹ která mají (jak již bylo řečeno) obrovský vliv na tvorbu veřejného mínění. Novinové titulky hlásají, že nás čeká hrůzná budoucnost, že vymíráme, že Češi se děsí stárí, kdy nebudou mít na bydlení a léky, stát nebude mít na penze apod. Problematika populačního stárnutí se dokonce stala námětem pro zfilmování v žánru sci-fi! Německá televize ZDF nedávno natočila třídílný sci-fi film s názvem „2030“: Povstání starců. Film částečně vychází z reality (reaguje na zvyšující se počet seniorů ve společnosti, která na to není příliš připravena - dosavadní prognózy varují, že v 80milionovém Německu bude v roce 2030 až 24 milionů lidí nad 65 let) a poněkud „drsnou“ formou pojednává o otázce vypořádání se s budoucím „přemnožením“ seniorů ve společnosti.²⁰ Autor a režisér Jörg Lühdorff líčí hlavně mladým divákům hrozivý scénář, který by je mohl ve stárí potkat, jestliže politika a společnost bude přistupovat liknavě ke stárnutí populace. V seriálu jsou vidět speciální vězení pro seniory, berlínské Schillerovo divadlo slouží jako nouzová ubytovna pro 500 bezdomovců. V narážce na Frakci rudé armády (RAF), která na západě Německa podnikala v 70. až 90. letech teroristické útoky na politické, justiční a hospodářské špičky, v seriálu bojuje takzvané Komando rozhněvaných starců o veřejnou pozornost braním rukojmí, únosy a pumovými útoky. Nemocenské pojišťovny platí jen neúčinné léky a agentury pro eutanazii poskytují bezplatné rady, jak spáchat sebevraždu. Mnozí starci jsou nuceni přejít do ilegality a na černém trhu si obstarávají pořádná léčiva. „Armáda nemytých, hladových, ošuntělých seniorů vyráží do ulic. Už nemají kde vzít na živobytí a hlad je žene brát si cizí věci bez dovolení. Jen aby přestali živořit. Rázem to nejsou tlupy mladých, které terorizují město, ale desetitisíce seniorů“ (...) V reakci na to „televize a rádia začnou vysílat reklamu, která seniory láká na sladký život v Africe – pláže, koktejly, slunce, relaxace, krásný podzim života. Ve skutečnosti jde o jistý předstupeň eutanazie. Senioři, kteří odjedou, končí v plynových komorách...“²¹

¹⁹ Srov. Vidovičová 2008: 30-31

²⁰ Šéfredaktor veřejnoprávní televize ZDF Nikolaus Brender se už předem bránil očekávaným kritikám, že televize šíří paniku: "Politika nám nemůže nic vytýkat, když se tak dlouho s problémem zaspalo." Stárnutí podle něj bude klíčovým tématem planety vedle ochrany životního prostředí. Televize ZDF se snaží přimět diváky k přemýšlení o budoucích hrozbách, jež je možné správnými rozhodnutími ovlivnit. ZDF seriál na svých webových stránkách doplňuje interaktivním projektem plným grafů a statistik. V posledních třiceti letech se podobnou formou věnovala například hrozbě atomového zamoření, genovému výzkumu nebo obchodu s lidskými orgány. Zdroj: <http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=2786&type=2&lang=cs>

²¹ Zdroj: MF Dnes. *Přichází armáda hladových starců?* 29.7.2009

Témata jako jsou opatření proti populačnímu stárnutí, penzijní reforma apod. si jistě zaslouží pozornost médií. Zároveň však, jak upozorňuje Vidovičová [2008 30-33] a jiní autoři, jsou určitá fakta zkreslována a cíleně předkládána veřejnosti v takové formě, která podporuje šíření demografické paniky. Z dosud realizovaných průzkumů²² vyplývá, že česká veřejnost skutečně demografické panice podléhá. To se projevuje mj. tím, že lidé mají např. velmi zkreslené odhady o podílu starších osob ve společnosti (jejich podíl značně nadhodnocují). Je zřejmé, že veřejnost není o dané problematice dostatečně informována.

X X X

Je zřejmé, že ageismus je sociálně patologický jev s velmi širokou zdrojovou základnou. Jako jeden z hlavních zdrojů (a rovněž jako jedna z forem) ageismu byla v předchozí části textu označena demografická panika. Ta vzniká mj. v souvislosti s rychlým stárnutím populace, které je veřejností nesprávně vnímáno jako celospolečenská hrozba. Demografická panika je silně podporována médii. Ta (v souvislosti s populačním stárnutím) šíří mnohdy zkreslené informace a významně se tak podílí na vzniku nesnášenlivých postojů vůči starým lidem.

²² Srov. např. výsledky průzkumu Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh.. 2005 [L.Vidovičová, L. Rabušic 2005]

2. AGEISMUS V MEZIGENERAČNÍCH VZTAZÍCH

Abychom dobře pochopili projevy a rizika ageismu, zaměřím se v další části práce na jednu konkrétní oblast společenského života, v níž se ageismus vyskytuje, a to na mezigenerační vztahy.

Nejdříve se soustředím na jevy (individuálního) stárnutí, stáří a na důvody (faktory) negativního image stáří ve společnosti. Proti fenoménu stáří stavím dnešní „uctívaný“ ideál krásy a tzv. „kult mládí“. Tyto ideály (jako projevy „odmítání a popírání“ stáří) považuji za faktory přispívající k negativnímu společenskému image stáří a vzniku ageismu. V další subkapitole této části textu navážu zamyšlením nad postavením a rolemi seniorů ve společnosti. Následně se budu věnovat otázce mezigeneračních vztahů a solidarity, jejichž narušení považuji za jeden ze zdrojů „mezigeneračního ageismu“.

2.1 Ageismus v mezigeneračních vztazích jako důsledek negativního image stáří ve společnosti

2.1.1 Individuální stárnutí

V dětství a mládí si jen těžko připouštíme, že jednou budeme také staří. V dětství a velmi mladém věku je pro nás stáří něco, co je za horizontem našeho myšlení. Je to něco tak vzdáleného, že nemá smysl nad tím přemýšlet, nějak se tím zabývat. Zdá se, že v tomto věku je to přirozené. Ale právě dětství je období, ve kterém si postupně budujeme náš žebříček hodnot, vytváříme si názor na okolní svět a začínáme vůči němu zaujímat určité postoje. Jsme formováni svým okolím (zejm. rodina, škola...), které nám pomáhá v okolním světě se orientovat. V souvislosti s tématem práce vidím právě zde možnou zdrojovou základnu „mezigeneračního ageismu“ a současně široké pole možností jeho prevence.

Předsudky, stereotypy a mýty o stáří

Palmore [1990 in Tošnerová 2002] jmenuje deset hlavních předsudků vztahujících se ke stáří. Stáří se zde představuje jako: 1. *nemoc* (představa, že většina lidí v důchodovém věku tráví většinu času na lůžku kvůli nemocem); 2. *impotence* (představa, že starší lidé nemají žádný sexuální život ani tužby); 3. *ošklivost* (projevuje se v používání hanlivých označení při hovoru o stáří - to je dáno především hodnotami naší kultury, kde se preferuje mládí); 4. *pokles duševních schopností* (představa, že od středního věku schopnosti jako učit se, zapamatovat si a poznávat klesají); 5. *duševní choroba* (představa, že duševní choroba je ve stáří běžná, nevyhnutelná apod.); 6. *zbytečnost* (představa, že většina starých lidí již nemůže pracovat z důvodu nemoci, příp. ti, kteří pracují, jsou málo produktivní); 7. *izolace* (představa, že většina starých lidí žije osamoceně a izolovaně); 8. *chudoba* (dvojaká představa o tom, že většina starých je chudá nebo naopak že oproti ostatním jsou jejich příjmy vysoké); 9. *deprese* (předpoklad, že osamělí, nemocní, chudí... staří lidé nutně trpí depresí); 10. *politická moc* (stereotyp, že staří lidé jsou silná, sobecká, konzervativní politická síla).

Stereotypy o stáří vznikají ze zjednodušeného hodnocení a černobílého myšlení. Ageismus se pak projevuje např. v *upřednostňování mládí*: mladí mohou chybovat či být pomalí bez nálepky, že jsou nemohoucí či senilní; mladí mohou zapomenout jméno nebo adresu bez toho, že by se s nimi jednalo s blahosklonnou přezíravostí; mladí mohou být popudliví nebo nepříjemní bez toho, že by byli označováni jako podivínští nebo potrhlí; mladý muž může zobrazovat a sdělovat své sexuální pocity nebo citové stavy na veřejnosti, aniž by byl nazván oplzlým dědkem; mladí lidé mohou sdělovat příznaky svých nemocí a zaujmout jimi, aniž by byli odbyti poukazem, že neduhy přináší věk [Tošnerová 2002: 7].

Podobně vznikají také různé mýty o stáří. Podle Haškovcové [1989: 28-29] mýty o stáří ilustrují, jak mladí, ekonomicky aktivní a moderní lidé vnímají fenomén stáří. Patří sem např. *mýtus falešných představ* (existuje přímá úměra mezi spokojeností a materiálním zabezpečením); *mýtus zjednodušené demografie* (přesvědčení, že člověk se stává starým odchodem do důchodu); *mýtus homogenity* (staré lidi vnímáme jako stejnou skupinu, nerozlišujeme individuální potřeby, staří lidé se nám zdají stejní); *mýtus nevyužitého času* (stáří = nicnedělání, co ti „stejní“, „šediví“, „shrbení“ lidé vlastně dělají, když už „nepracují“?); *mýtus ignorance* (starý člověk pro nás není partnerem, stojí na vedlejší koleji a je možné ho přehlížet, ignorovat) a další.

Na nebezpečí a negativní dopady mýtů o stáří upozorňuje také Frank Schirmacher [2005: 26], který k tématu píše: „Mylné představy o stáří jsou stejně vražedné jako všechny ostatní druhy rasismu, které označují nějakou skupinu lidí za méněcennou. Jsou vražedné v reálném významu toho slova: dnes už víme, že oslabují duševní odolnost starších lidí a zkracují jejich život.“²³

Lze s jistotou říci, že proces individuálního stárnutí je charakteristický určitými *involučními rysy*. Z hlediska *zdravotního* se jedná např. o pomalost reakcí, ztrátu fyzických sil, hybnosti a obratnosti, otupování smyslů (slábne zrak, sluch, čich), zpomalování metabolismu (nutnost omezení stravy), postupnou ztrátu paměti, senilitu apod. Z hlediska *sociálního* (fungování v rámci společnosti) jsou to např. potíže s orientací a adaptací na změny, neofobie (ustrášenost z nového), apatie a vyklízení pozic (rezignace na některé činnosti), snížená orientace v prostoru a čase, konzervatismus aj. [Ort 2004: 74, Zavázalová 2001: 49]. Při výčtu těchto charakteristik je však vždy nutno mít na zřeteli, že je *nelze generalizovat!* Proces involuce je sice nezvratný a postihuje každého, avšak výše popsané změny se neprojevují všechny u všech seniorů a ve stejné míře.

Stáří lze ovšem charakterizovat také pozitivně. Jako *přednosti* stáří můžeme jmenovat např. vyzrállost a uvážlivost, zdravý úsudek, životní zkušenost, rozvážnost, trpělivost, skromnost a šetrnost, nadhled, shovívavost a laskavost, pamětnictví (pamětníci různých událostí), vnímavost ke kráse a umění aj. [Ort 2004:76, Zavázalová 2001: 49]. Stáří jako nedílnou součást života pěkně charakterizuje ve svém článku „Chvála stáří“²⁴ J. Kovaříček: „Mládí i stáří jsou přirozenými etapami života a je moudré cítit se tak, jak člověku je, a ne jak by si přál, či jak mu to reklama vnucuje. (...) Starý člověk má mnohem více vědomostí a hlavně zkušeností, jeho pohled na svět i na život může mít proto hlubší ponor. (...) Ví, že kvalita života nespočívá v materiálním úspěchu, ale ve smysluplných prožitcích. Zajisté, lidé jsou různí a po tomto světě chodí i spousta ignorantů a hlupáků, u těch je však lhostejno, jsou-li mladí či staří. Mnohé lidské kvality jsou společné mládí i stáří – radost ze života, laskavost, tolerance, kultivovanost a dobré mravy. Tyto kvality stářím neubývají, naopak, zušlechťují se.“

²³ V této souvislosti je třeba se zabývat také problematikou vztahu ageismu k vlastnímu sebepojetí seniora. Podle Traxlera [in Tošnerová 2002: 14] se tento vztah vyvíjí ve třech stádiích: 1. jednotlivec je přístupný k **přijetí nálepky**, která způsobuje ztrátu jeho role či referenční skupiny (nálepka důchodce, vdovec apod.); 2. **upevňuje se závislost na vnějšíkové nálepce** – je-li nálepka převážně kladná, senior sebeúctu neztrácí, je-li negativní, rozvíjí se třetí stádium; 3. **ztráta sebeúcty**, kdy je vlastní prožitek stáří charakterizován pohledem společnosti jako nekompetentní – senior přijímá negativní postoje a rozvíjí se jeho závislá role, vnímá sám sebe jako neadekvátního, nekompetentního, nemocného...

²⁴ Zdroj: <http://www.pozitivni-noviny.cz/915.html>

Stejně jako u negativních charakteristik samozřejmě ani tyto přednosti nejsou vlastní všem seniorům bez rozdílu...

A tak stáří bylo a je jednou synonymem moudrosti, laskavosti, trpělivosti, jindy představuje samá negativa a je spojeno s představami nemoci, bolesti a různých útrap. V minulosti se tyto dvě představy o stáří víceméně střídaly. V dnešní době „žijí“ vedle sebe a staří lidé jsou vnímáni konfliktně. Odmítání stáří a starých lidí přerostlo dokonce v „otevřený boj proti starým lidem“ [Haškovcová 1989: 57]. Na jednu stranu víme jak bychom se ke starým lidem měli chovat (s úctou a respektem), ale v praxi to často vypadá jinak (např. když nám starý člověk „zavazí“ a „brzdí“ nás – v obchodě, na ulici atd.). „V konkrétní rovině mezigeneračních vztahů se projevuje těžký konflikt daný nerovným bojem dvou základních postojů“ [tamtéž: 58]. Je otázkou, proč k takovému rozpornému postoji dochází právě dnes. Jedním z důvodů, proč je tomu tak, bych se chtěla zabývat podrobněji. Je jím dnes vyznávaný „kult mládí“.

Kult mládí a ideál krásy

Současná společnost „funguje“ ve znamení mládí, krásy, dokonalosti a s nimi spojeného úspěchu. Být *úspěšný(á)* znamená především být *mladý(á)* a *krásný(á)*. To nám do našeho podvědomí soustavně vštěpují všechna dostupná média, která nás pomocí reklamy přesvědčují, že ten či onen výrobek „musíme mít“, protože je zárukou našeho omládnutí: vyhledá nám vrásky, zbaví nás pupínků a pigmentových skvrn nebo zabrání šedivění vlasů. Pokud budeme výrobek používat, budeme vypadat právě tak dokonale, jako ta (mladá) slečna nebo ten (mladý) muž z reklamy.

Stačí se podívat na www stránky, kde člověk najde nepřeberné množství webů nabízejících kosmetické výrobky (viz. Perlový prášek – zázračný elixír krásy, mládí a zdraví apod.), „zkrášlovací“ služby (kadeřnické a kosmetické salony, masáže, solária, manikúra, pedikúra atd.), hitem jsou lázeňské „beauty pobyty“ s různými omlazujícími procedurami (hydratační solná koupel, detoxikační zábal z mořských řas, které zpomalují stárnutí, body lifting, kosmetické ošetření obličeje s kolagenovou maskou aj.) - to vše se zázračnými účinky na naši krásu, mládí a zdraví. Být krásný(á) však znamená především být *štíhlý(á)*! Internet i jiná média nás bombardují reklamou na zázračné prostředky (čaje a tabletky) na hubnutí, modelky z obálek časopisů nám předepisují, jak (štíhle) bychom měli vypadat i my.

Na péči o vzhled a hlavně o zdraví není jistě nic špatného. Všechno je ale otázkou míry a rozumu. Naše touha po dokonalosti nás může dovést až ke koncům, kterých by se nikdo nenadál. *Anorexie* a *bulimie*, tedy poruchy příjmu potravy, jsou toho odstrašujícím příkladem. Takovéto „pokusy“ o zhubnutí často končí trvalým a vážným poškozením zdraví, nezřídka i smrtí. Samostatnou kapitolou je pak *plastická (estetická) chirurgie*. Dokonce již vznikl nový lékařský obor tzv. *Anti-Aging medicína*²⁵ (medicína proti stárnutí). Na webových stránkách Asociace medicíny proti stárnutí²⁶ si můžeme udělat „Oficiální test dlouhověkosti“!

Pod tlakem společenského ideálu krásy děláme všechno možné (a často i nemožné) proto, abychom alespoň navenek (vzhledem) vzdorovali postupujícímu stárnutí. Když už stárneme, tak alespoň vypadat mladě. Vždyť na stáří není nic krásného (šedivé vlasy, scvrklé ruce, vrásky v obličeji) ani příjemného (oteklé nohy, špatný zrak a sluch, špatná paměť atp.). Takto (staře) nechceme vypadat, nechceme se tak (staře) ani cítit. Nikdo nechce stárnout, ale žít bychom chtěli všichni dlouho.²⁷ A to bez stárnutí nejde.

Je třeba si uvědomit, že pokud jde o „kult mládí“ a „ideál krásy“ jedná se především o velký business, který těží právě z dnešní glorifikace krásy a mládí. Smyslem reklamy je především zajistit odbyt (a tím zvýšit zisky) výrobcům, kteří si ji objednali, a až v druhé řadě (pokud vůbec) se postarat o naše zdraví a náš pěkný vzhled. Ale to není z hlediska našeho tématu nejdůležitější. Významnější je fakt, že samo mládí není známkou kvality osobnosti. Jako příklad lze uvést některé naše mladé politiky. Lukáš Macek²⁸ na svém blogu iDnes v článku Polistopadová generace a politika 20 let po Listopadu²⁹ píše: „Mnoho lidí, včetně Václava Havla, čekalo změnu od mladé generace. V naší politice v uplynulých letech nechyběly mladé tváře. Avšak kdo by dnes tvrdil, že politiku změnili k lepšímu lidé jako Stanislav Gross či Ivan Langer? Aféra Jana Moravy³⁰ ukázala v až absurdním rozměru, že mládí samo může být synonymem naprosté vyprázdněnosti a cynismu.“

²⁵ Anti-Aging medicína je moderní lékařský obor, který se zabývá zpomalením procesů stárnutí a komplexním preventivním screeninem výskytu možných onemocnění a jejich efektivnímu předcházení.

²⁶ Asociace medicíny proti stárnutí (AMPS ČR) je první českou společností, která přináší medicínu proti stárnutí do naší republiky. Úzce spolupracuje se světovou a evropskými asociacemi medicíny proti stárnutí. Srov. http://www.amps.cz/component/option,com_frontpage/Itemid,67/

²⁷ Citát „Každý si přeje dlouho žít, ale nikdo nechce být starý“ je přisuzován irskému spisovateli Jonathanu Swiftovi. Zdroj: http://cs.wikiquote.org/wiki/Jonathan_Swift

²⁸ Ředitel evropského studijního programu Sciences Po Paris (Pařížský institut politických věd) v Dijonu. Lídr kandidátky SNK ED ve volbách do Evropského parlamentu 2009.

²⁹ <http://lukasmacek.blog.idnes.cz/c/84160/Polistopadova-generace-a-politika-20-let-po-Listopadu.html>

³⁰ Exposlanec ODS Jan Morava nechal sledovat dceru poslankyně Olgy Zubové. Její tajně pořízené snímky chtěl využít k zastrašení poslankyně a donutit ji tak, aby nedělala problémy při hlasování o vládních zákonech.

A neméně významné je i to, o čem píše Jaroslav Kovaříček ve svém (již výše zmiňovaném článku). „Nemohu se ubránit dojmu, že v moderním světě převládá kult mládí. Na tom by nebylo nic špatného, mládí je radostné životní období a dívat se na mladé tváře je pro mne zajisté příjemnější, než dívat se do zrcadla. Problém je pouze v tom, že mládí je prchavé a proces stárnutí nelze zastavit. Ve jménu mladosti bývají starší lidé snadno přehlíženi.“³¹

Dnešní uznávaný kult mládí se, dle mého názoru, výrazně odráží v mezigeneračních vztazích, neboť prohlubuje propast mezi mládím a stářím. Pokládám jej za jeden z významných faktorů přispívajících k negativnímu image stáří a k nedůstojnému (podřadnému) postavení seniorů ve společnosti.

2.1.2 Postavení a role seniorů ve společnosti

„*Pomalí a drazí seniori*“ - tak zní titulek jednoho článku v časopisu Reflex³² a takto by se dal stručně charakterizovat pohled dnešních mladších generací na seniory.

Odborníci se shodují na tom, že pro dnešní mladou generaci stáří není projevem věku, ale stává se statusovou charakteristikou, s níž je spojeno předepsané chování – neboli role [Ort 2004: 22]. Od starého (?) člověka se např. očekává, že opustí svoji pracovní pozici (roli) a odejde „na odpočinek“ – do důchodu. Již toto zažité sousloví je „nešťastné“, protože je veřejností vnímáno jako „odchod do nicnedělání“, konec aktivity, čímž se prohlubují negativní, ageistické postoje veřejnosti vůči starým lidem.

V očích mladší generace je stáří spojeno se „*ztrátou programu*“. Ten není v dané etapě života jasně vymezen. „Být v důchodu znamená být neproduktivní, neužitečný a starý. Být starý znamená zdržovat, překážet, být na obtíž“ [Haškovcová 1989: 45]. Je to zejména v důsledku toho, že profesní role je velmi uznávanou sociální rolí a odchodem do důchodu člověk tuto roli ztrácí. Je „vyřazen ze světa pracujících, tj. hodnoty vytvářejících, a proto hodnoty hodných lidí“ [tamtéž]. Souvisí to s představou, že práce je ve společnosti ceněna pouze tam, kde existuje zaměstnanecký poměr. Ostatní práce (bez zaměstnaneckého poměru) jakoby neexistovala (kromě důchodců viz.

³¹ Ve stejném článku se J. Kovaříček zmiňuje o svém pobytu na Východním Timoru, kde v zapadlých horských vesnicích lidé žili tradičním způsobem: „Viděl jsem tam děti veselé, protože každý je měl rád. Viděl jsem také, jak mladí lidé se ku starým lidem chovají s úctou. To těm starým dodávalo nejen smysluplnost, ale i zodpovědnost, bezstarostnost mládí nejen dobře chápali, ale byli také dobrými rádci a ochránci. I přes chudobné podmínky, v jakých tam lidé žijí, převládala mezi nimi pohoda a radost. Maminky učily děti tradičním zpěvům i tancům, staříci vyprávěli příběhy i báje a děti pozorně naslouchaly. Po návratu do naší moderní civilizace zaráželo mne, jak málo se lidé v našem blahobytném světě usmívají, mládí i staří.“

³² <http://www.reflex.cz/Clanek25236.html>

také např. maminky na mateřské „dovolené“ apod.). Důchodce se tak po odchodu ze zaměstnání stává „člověkem bez tváře, beze jména a především bez role“ (pracujícího)³³ [tamtéž: 48].

Tato životní změna je pro seniory velmi zásadní a může mít velmi negativní dopady na život jednotlivců, ale i dopady celospolečenské. Lidé se často s novou rolí „důchodce“ neztotožňují, cítí se odmítnutí, nechtění, zbyteční... Je to velká rána pro jejich sebevědomí a sebeúctu. H. Zavázalová [2001: 78] hovoří dokonce o „*smrti z penzionování*“.

Je jistě pravda, že odchodem do důchodu opouštíme některé zaběhnuté role (spojené se zaměstnáním) a s tím spojený denní režim a že tudíž v mnoha případech jde o velmi traumatizující událost. Je proto velmi důležité, abychom přistupovali k tomuto období života jako k nové etapě, která nabízí další rozličné možnosti pro náš seberozvoj a sebeuplatnění. Aby se senior s novou životní situací vyrovnal, musí u něj dojít k přijetí a naplnění nových rolí: role prarodiče, příbuzného, manžela/manželky, později třeba vdovce, vdovy, role brigádníka, aktivisty ve volnočasových činnostech, role pamětníka, poradce, voliče aj. [Ort 2004: 25]. Naplnění nových rolí je cestou k dosažení důstojnějšího společenského postavení.

V životní etapě stáří je třeba naučit se, v rámci celoživotního procesu socializace, novému sociálnímu chování seniora. Pokud dojde k žádoucí identifikaci s danou rolí (seniora), je předpoklad jeho dalšího úspěšného fungování v rámci společnosti. To, do jaké míry se to jednotlivcům daří, souvisí do značné míry s jejich adaptabilitou [tamtéž]. Velmi důležité je stanovit a realizovat ve stáří tzv. „druhý program“³⁴ [Haškovcová 1989]. Takovýmto přístupem snad mohou senioři přesvědčit ostatní (mladší) veřejnost o tom, že nejsou „pomalí a drazí“.

³³ V této souvislosti uvádím zajímavý postřeh, který v komentáři k článku Pavla Loužeckého: Senioři, důchodci, penzisté, třetí věk, 60+ ... aneb Zrádné názvosloví? z 21.7.2008 uvedla Jitka Dolejšová: „V televizních soutěžích se často setkáváme s tím, že na otázku, jaké je povolání soutěžícího, zazní odpověď: „Jsem v penzi, jsem důchodce“. Ale proč? Po řadu let tito lidé přece pracovali v nějakém oboru, pořad to jsou učitelé a truhláři a strojevodoucí a prodavači a překladatelé a automechanici a jánevímcoještě. Jsou to lidé ovládající své řemeslo, lidé studovaní nebo vyučení, s mnohaletou praxí, od kterých se v mnohém případě máme co učit. Že by jim s první výplatou penze jejich nabyté znalosti a zkušenosti někdo sebral? To snad ne. Jde tedy jen o důsledek trémy před kamerami nebo o instrukci moderátora pořadu, či snad se tito, často velice moudří lidé, sami dobrovolně zaškatulkovali do zvláštní skupiny „jsem už jen důchodce a nic víc“?“ Současně podává návrh na doplnění oficiální definice pojmu senior na: člověk se znalostmi, zkušenostmi a praxí v daném oboru (v bankovníctví, administrativě atd.) na pracovní pozici např. senior účetní, senior analytik, konstruktér-senior, senior programátor apod. Zdroj: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2008070084>

³⁴ Podrobněji viz. kapitola 3. Možnosti prevence ageismu ve společnosti

2.2 Ageismus v mezigeneračních vztazích jako důsledek narušených rodinných vazeb

Předchozí poměrně rozsáhlá podkapitola byla věnována problematice negativního obrazu stáří ve společnosti i v myslích jednotlivců, který se významnou měrou podílí na vzniku ageismu. V této podkapitole se budu zabývat příčinami vzniku „mezigeneračního ageismu“ v rodině.

2.2.1 Proměny rodinného života

Význam rodiny a její funkce

Funkční rodina představuje pro každého člověka bez ohledu na věk životní zázemí a jistotu. V dětství nám poskytuje výchovu a orientaci v okolním světě, ve stáří je pak zárukou pomoci (psychické, fyzické i hmotné) v případě nesoběstačnosti starého člověka. Rodina je rovněž zdrojem kulturních a morálních zásad a plní zábavně společenskou funkci pro její členy. Dobře fungující rodina je zárukou bezpečí, pochopení a pomoci, panuje v ní úcta ke starší generaci a jsou respektována práva všech jejích členů. Zejména staří lidé velmi oceňují dobré rodinné vztahy a zázemí [Zavázalová 2001: 47].

Asi v 50. letech 20. stol. nastaly pod vlivem *sociálních a ekonomických podmínek, kulturních změn* (vliv jiných kultur a jejich zvyklostí) a také *změn demografických*³⁵ změny ve funkcích a struktuře rodiny, která se dříve v průběhu stovek let téměř neměnila. Změnil se počet členů nukleární rodiny,³⁶ došlo ke změně ve způsobu života a životní úrovni. Uvolnily se tradiční rodinné vazby,³⁷ změnilo se

³⁵ Podrobný přehled jednotlivých faktorů viz. Národní zpráva o rodině, MPSV 2004, str. 52-53. [On-line] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

³⁶ Významným znakem dnešní rodiny je mj. to, že *se rodí málo dětí*. Nad důvody tohoto stavu se zamýšlí Roman Joch, který ve svém článku *Proč naše civilizace vymírá* [<http://www.euportal.cz/Articles/3915-proc-nase-civilizace-vymira.aspx>] uvádí jako jeden z důvodů soudobou vysokou *sekularizaci a materialistické vidění světa*. „Lidé religiozní (chudí i bohatí) plodí více dětí, kdežto lidé sekularizovaní (opět jak bohatí, tak chudí) mají dětí méně. Korelace mezi religiozitou a porodností je empiricky prokázána“. Z tohoto pohledu jsou děti na obtíž a představují břemeno, pětice, která nám brání svobodně si užívat toho, co dnešní svět blahobytu nabízí. V jiném článku³⁶ R. Joch hovoří v této souvislosti dokonce o „civilizační velezradě“ v případě, že „člověk, který žije v páru, děti mít může, a přesto se rozhodne je nemít (...)“. Zdroj: <http://www.euportal.cz/Articles/3260-civilizacni-velezrada.aspx>.

³⁷ Nad úpadkem tradiční rodiny a jejích hodnot se zamýšlí v zajímavém článku Ivo Strejček. Zabývá se zde problematikou nemanželských dětí a motivy, které vedou mladé lidi k životu „na hromádce“. Za silný motiv považuje sociální systém, který zvýhodňuje svobodné matky (samoživitelky). Dalším důvodem je charakter dnešního světa, kdy žijeme ve „společnosti blahobytu“ a rostoucí životní úrovně. Žijeme „v otevřené společnosti, která nabízí jiné formy sebeuplatnění, než nemoderně být „jen“ *tátou a mámou*. Zdá se nám to málo a zdá se nám to být ve svobodné společnosti příliš svazující“. Výsledkem pak je (podle Rogera Scrutona, který je v článku citován), že „mladší lidé stojí v morální prázdnotě“, protože „společnost je rozdělena na ty, kteří ještě v rodinné hodnoty věří a na ty, kteří je považují za konzervativní, překonané, nic nového nenabízející, na hodnoty minulých století“.

postavení muže a ženy v rodině i vztahy mezi rodiči a dětmi. Rovněž se zvětšily názorové rozdíly mezi generacemi na různé aspekty lidského života. Došlo k oslabení citových vazeb a mizí důvěrná komunikace mezi generacemi v rámci rodiny [Zavázalová 2001: 50]. Zcela zásadní změnou prošel vztah mezi *mužem a ženou* (zrovnoprávnění vztahu) a také vztah *rodič – dítě* (je více akceptována autonomie osobnosti dítěte, je kladen důraz na rozvoj individuálních schopností a úspěch v nezávislém životě, cílem výchovy není pouze adaptovaný, ale také úspěšný jedinec).

Tyto zásadní změny vztahů v rodině přinesly kromě pozitiv i *negativní dopady*. *Manželství rovnoprávných partnerů* poskytuje oběma stejné šance a možnosti. Je však náročnější na komunikaci a vytváření oboustranně akceptovatelného životního stylu. Tím se stává manželství zranitelnější, následkem jsou častější krize, které mohou vyvrcholit rozpadem svazku. *Změna paradigmatu výchovy* pak přinesla vyšší nároky na zapojení rodičů do výchovy a nastoluje problém slučitelnosti rodinných a profesních rolí. Nezanedbatelnou roli mají i vysoké finanční náklady na výchovu, která je zaměřena na všestranný rozvoj dítěte. Pro vysokoškolsky vzdělané rodiče to může představovat dilema, zda investovat do vlastní kariéry nebo do budoucnosti dítěte. Výsledkem uvažování ve stylu „hodnoty ušlých příležitostí“ je menší počet dětí v rodinách, případně i dobrovolná bezdětnost [Národní zpráva...2004: 51-53]. Současná zvýšená orientace na individualitu, profesní seberealizaci, výkon a flexibilitu má vliv na rodinnou soudržnost, vztahy mezi partnery a mezi generacemi v rodině. Odpovědnost za zabezpečení potřeb dalších členů rodiny - především ve smyslu mezigenerační solidarity - se stává velkou zátěží pro lidi vytížené mnoha profesními a dalšími povinnostmi.

Na to, že mezigenerační solidarita a rodinná pospolitost pozvolna upadá, upozorňuje Národní koncepce rodinné politiky [2005: 16]. Prarodiče jsou v rodinách často vnímáni jako zátěž, zejména vlivem jejich špatného zdravotního stavu a nesoběstačnosti v pokročilém věku, kdy jim rodiny často poskytují péči mnohdy na úkor vlastního profesního či soukromého života. V horších případech převládne lhostejnost a rodinné svazky se, ať už vlivem faktické či psychické vzdálenosti (odcizení), oslabují. Velmi negativním důsledkem takovýchto situací může být

Strejček v článku dále píše: „Společnost, která opouští tradiční vztah mezi dětmi a *oběma rodiči*, prolamuje rovněž staletá tabu - sexuální zábrany, umožňuje sňatky homosexuálů, hlásí se k euthanasii a oslavuje zřizování každé další poštovní schránky na nepohodlné novorozence - baby boxy. To přirozeně vede k erozi odpovědnosti k rodině“. Rodina, podle tohoto autora, dnes již není vnímána jako nezbytný zdroj hodnot vštěpovaných dětem jejich rodiči, ale jako forma klece nebo svěrací kazajky. Dnes není třeba myslet na to, kdo bude děti žít (stále častěji se má za to, že povinnost starat se má především stát) a rodina je „ztělesněním příliš svazující odpovědnosti“. Zvyšující se obliba přivádět děti na svět mimo manželství (z různých důvodů) „destruuje systém zděděných hodnot“. A stejně sobecky, jak se dnes chovají partneři ke svým dětem, se budou jejich děti chovat zase k nim. „Odpovědnost za důstojné stáří svých rodičů posléze nechají na státu stejně tak, jak to před lety učinili rodiče s nimi.“
Zdroj: <http://www.euportal.cz/Articles/2354-tretina-nemanzelskych-deti-v-cr-a-upadek-tradicni-rodiny.aspx>

předávání nežádoucích vzorců chování dětem, které jsou svědky nevhodného jednání rodičů s prarodiči. Zároveň se zatím nedaří ve větší míře seniory zapojit aktivním způsobem do života společnosti i rodiny a ukázat tak, že i ve stáří je možné pěstovat dobré rodinné i sociální vztahy, předávat dovednosti, životní zkušenosti a znalosti, pečovat o vlastní zdraví a udržovat soběstačnost a vyvrátit tak mýty o společenské nepotřebnosti seniorů.

2.2.2 Starý člověk v rodině

Postavení seniora v rodině

Rodina jako základní společenská jednotka prošla, jak už jsem řekla, a prochází řadou významných změn. Rodiny byly dříve vázány k půdě jako k hlavnímu zdroji obživy a zajistily tak vše potřebné dětem i starým lidem. Oproti dřívější typické trojgenerační rodině žijící na jednom místě je dnešní moderní rodina charakterizována mj. prostorovou rozptýleností. Do jisté míry a po určitou dobu oddělené bydliště všem vyhovuje. Mladí se osamostatní, realizují svoje životní plány, a „staří“ mají po letech péče o děti zase „čas na sebe“. Někdy není samostatné bydlení možné (zejména z ekonomických důvodů) a děti zůstávají bydlet u rodičů i s novou rodinou.³⁸ Vztahy se zde mohou problematizovat, např. pokud se senior nechová podle představ svých dospělých dětí. „Pokud staří lidé pečují o vnoučata či rozvíjejí své koníčky a jiné aktivity „přiměřené“ věku, jsou dospělé děti spokojené“ [Haškovcová 1989: 218]. V opačném případě jejich chování naráží na odpor.

Nízká tolerance se týká také *intimního života* seniorů: děti často brání novému sňatku seniora, zejména pod územ představy, že „babičce či dědečkovi přece stačí (...) ke štěstí především klid a mír reprezentovaný „houpacím křeslem“ [Haškovcová 1989: 219]. Další důvody mohou být majetkové, děti se obávají, že nový partner je „přípraví“ o případný majetek (chalupa apod.), který by jim jinak (podle jejich přesvědčení) připadl po smrti rodičů. Přehlížejí fakt, že „rodičovské dávání majetku není povinností“ [tamtéž].

³⁸ Mezigenerační vztahy v rodině ovlivňuje mj. i společné bydlení více generací. Důležitá je zde okolnost, zda je toto soužití dobrovolné nebo vynucené okolnostmi, zda je dlouhodobé nebo jen dočasné. Měl by zde být kladen důraz na možnost zachování soukromí jednotlivých členů. Na kvalitu soužití mají vliv rovněž osobnostní rysy členů rodiny a schopnost vzájemné tolerance. Svůj význam má také to, kdo u koho bydlí (děti u rodičů, rodiče u dětí) a z jakých důvodů (zvýšení ekonomického statutu rodiny – společná úhrada nákladů na bydlení, pomoc v nemoci, nesoběstačnosti, pomoc při výchově dětí apod.). Vzájemná pomoc (bez cizích lidí) je výhodná pro všechny generace. Také předávání životních zkušeností seniorů mladší generaci a naopak zasvěcování seniorů do tajů informačních technologií jejich vnoučaty je oboustranně přínosné [Zavázalová 2001: 52].

Další sférou možných vztahových problémů je *nemoc seniora* a jeho závislost na péči rodinných příslušníků. Senioři se často ostýchají požádat o pomoc své nejbližší, nechtějí „být na obtíž“. Raději vyhledají profesionální pomoc, protože v nemocnici „jsou na to zvyklí“ a „jsou tu od toho“. Tento strach ze závislosti na druhých je u některých tak velký, že nepožádají o pomoc nikoho. To může vést až k rozvoji „dionýsovského syndromu“, kdy starý člověk zcela přestane pečovat o svůj vzhled a hygienu – chodí špinavý a neupravený. Bezmoc a tzv. „druhá“ závislost na druhých vede v některých případech seniora až k sebevraždě [Haškovcová 1989: 220]. Prostě a jednoduše vliv rodiny na situaci starých lidí je v dnešní společnosti malý. Je třeba zvyšovat odpovědnost rodiny za péči o straší generaci a vytvářet pro to vhodné podmínky. Zcela zásadní význam zde bude mít *princip mezigenerační solidarity* a vzájemný respekt. Hlavním zázemím starých lidí musí být funkční rodina [Zavázalová 2001: 25].

V každém případě by vícegenerační rodina (kterou tvoří prarodiče, rodiče a děti) měla fungovat na principech demokracie a solidarity a zejména by měla být založena na lásce (rodičovské, sourozenecké, dětí vůči rodičům) [Zavázalová 2001: 51]. V opačném případě dochází k mezigeneračním konfliktům,³⁹ které jsou základnou pro vznik ageismu.

³⁹ Mezigenerační konflikty patří (vedle manželských problémů) k nejčastějším mezilidským sporům. Často se však nejedná o problémy vyplývající ze skutečného problému (např. z velké rozdílnosti povah). Mnohdy zde sehrává velkou roli „předpojatost rozdílných generací vůči sobě navzájem a trvání na nejrůznějších, byť i nepravdivých klišé“ [Jirásková 2005: 26]. Většina těchto sporů vyvěrá z pokřiveného názoru na jiné generace a jeho povýšení na „jedinou pravdu“, která nám brání v poznání skutečnosti. Roli startéra mezigeneračních konfliktů sehrávají i rozdíly v uznávaných hodnotách.

3. MOŽNOSTI PREVENCE AGEISMU VE SPOLEČNOSTI

Obecně (v běžné řeči) chápeme prevenci jako předcházení vzniku nežádoucího jevu. Prevenci lze rozdělit na prevenci primární (předcházení vzniku určitého jevu), sekundární (předcházení následkům nežádoucího jevu, který již nastal) a terciární (následná prevence - zmírnění vzniklých následků).

Prevence ageismu, jak by mělo vyplynout z předchozího textu, podle mne spočívá zejména ve „**zviditelnění**“ seniorů ve společnosti (primární prevence). Tím je míněna zejména podpora *aktivního stáří* (aktivní zapojení seniorů do života společnosti), podpora pokud možno *zdravého stáří* (zdravý životní způsob, zdravý životní styl) a seznámení široké veřejnosti s problematikou stáří v rámci *výchovy a vzdělávání*. Z hlediska mezigeneračních vztahů je to zejména *výchova k hodnotám a úctě ke stáří* již od útlého věku. Celkově jde o to, **dát stáří smysl, význam a respekt**, a to jak v očích samotných seniorů, tak také z pohledu veřejnosti.

3.1 Co mohou udělat sami senioři

3.1.1 Příprava na stáří jako prevence ageismu

Je u nás již obvyklé (jako jinde v rozvinutých státech), že nastávající maminky se zodpovědně připravují na mateřství a výchovu dětí. Stejně tak obvyklé je připravovat se v rámci vzdělávání na budoucí pracovní kariéru. Bohužel však u nás dosud není obvyklé připravovat se stejně zodpovědně na další etapu našeho života, na stáří.

Podle odborníků je člověk povinen připravit se na své stáří „odpovědně, sám a včas“ [Haškovcová 1989: 142]. Přitom rozlišujeme přípravu *dlouhodobou* – celoživotní, a *střednědobou* (po 45 roku života). Ta zahrnuje tři oblasti, na které by se měl jedinec soustředit. Z hlediska biologického by měl pěstovat zdravý životní způsob, z hlediska psychického by měl být schopen adaptace (akceptace stáří jako nedílné součásti života, tvorba druhého životního programu). Ze sociologického hlediska by pak měl udržovat a rozvíjet mezilidské vztahy v rámci rodiny a společnosti.

Lze však mluvit i o *krátkodobé* přípravě na stáří. Asi 3-5 let před důchodem by mělo být zaměřeno na prevenci možných budoucích obtíží spojených s odchodem do důchodu. Jedná se o praktické kroky jako je výměna bytu za menší, v nižším patře nebo

domě s výtahem, odstranění bytových bariér, výměna dosluhujících spotřebičů (pračka, sporák, lednička...), přizpůsobení koupelny (madla apod.), vytvoření finanční rezervy apod. [tamtéž: 143].

Příprava na stáří by se tedy měla co nejdříve stát naprostou samozřejmostí. Z velké části (v určitých ohledech) jí lze ovlivnit to, jak bude naše stáří vypadat. Pokud se včas a zodpovědně na stáří připravíme, nemusíme se cítit zaskočení až skutečně přijde. Lze tak v mnoha případech předejít tomu, že budeme závislí na pomoci jiných, ať už se jedná o členy rodiny či státní organizace a instituce. Domnívám se, že v tomto smyslu je příprava na stáří prvním krokem prevence ageismu, neboť ve formě **posílení soběstačnosti seniorů může vést ke zmírňování nepřátelských postojů (mladé) veřejnosti vůči nim.**

3.1.2 Aktivní stáří jako prevence ageismu

Jedinec, který dosáhl důchodového věku a je nucen „ze dne na den“ zcela změnit svůj způsob života, je v obtížné situaci. Po odchodu do důchodu se setkává s problémem, co dělat s volným časem, jak jej smysluplně využít a překonat tak možné negativní pocity spojené s (nedobrovolným) penzionováním. „To, že člověk odchází z jedné činnosti, neznamená ale, že jej už nic nečeká. To, že jeden životní program zaniká, rovněž neznamená, že by druhý nemohl kvést. Ještě přece zbývá čas, dost času, na život, na lásky, na práci. Na život pomalejší, lásky jinačejší, práci pozvolnějši“ [Haškovcová 1989: 129].

Podle Zavázalové [2001: 44] nejlepší prevencí předčasněho stárnutí a prostředkem k prodloužení aktivního života je nejen aktivní životní způsob a prevence vzniku onemocnění, ale také aktivní využívání zkušeností a schopností získaných v průběhu celého života. Psychický (kvalifikační) potenciál se většinou nesnižuje tak rychle (někdy dokonce i roste) jako fyzický, získané zkušenosti tak může člověk využívat dlouhou dobu v rámci druhého životního programu.

Kvalitu života ve stáří ovlivňují různé faktory. Z nich nejzásadnější je zdravotní stav. Bez něj ztrácí smysl vše ostatní: úroveň bydlení, materiální zabezpečení, úroveň vzdělání, je omezena komunikace s jinými lidmi, rozvoj zájmů a dostupnost různých služeb. Ale i v období nemoci je důležité zachovat si (pokud možno) pozitivní přístup k životu. Je prokázáno, že aktivita člověka příznivě ovlivňuje jeho zdravotní stav. Je

však důležité, aby činnost a aktivní životní styl provázel člověka již od dětství, aby k němu byl veden výchovou a prostředím [Ort 2004: 78]. Především se to týká oblasti volného času, jehož náplň odráží preferenci hodnot, kterou si člověk utváří v průběhu života.

Po odchodu do důchodu nastává období, kdy máme najednou mnohem více volného času. Společenskovední obory se v tomto směru dosud zaměřovaly na děti a mládež. Smysluplné využívání volného času je však velmi důležité také u seniorů – musí volit „druhý životní program“.

Důležité je si uvědomit, že „člověk se odchodem do důchodu nejenže nestává „totálně“ starým, ale především nepřestává žít“ [Haškovcová 1989: 138]. Musí se ale naučit žít jinak, než jak byl až dosud zvyklý. Podle Haškovcové je největším překážkou v dosažení spokojeného stáří „odtržení stáří od ostatních etap lidského života“ [tamtéž] a to, že chybí pozitivní model stáří a (všemi uznávaný) druhý životní program.

Druhý životní program by měl vycházet z potřeb stárnoucího člověka [tamtéž: 139], kterými jsou: přiměřené zdraví, materiální a finanční zabezpečení a místo, kde je doma. Důležitá je potřeba „být někomu platný“, prospěšný. Jenomže dát člověku „roli nemít roli“ a chtít, aby byl aktivní, je přinejmenším paradox“ [tamtéž.].

Často je „důchodcům“ doporučováno, aby navštěvovali různé kurzy, poznávací, sportovní nebo kulturní akce, kluby důchodců atd. nebo **pěstovali koníčky**. Podle Haškovcové však tyto činnosti mají **charakter doplňkovosti** a tudíž nemohou být plnohodnotným druhým životním programem. Pokud důchodce sbírá známky, pracuje na zahrádce apod. je tato činnost pro něj prospěšná, ale slouží pouze pro jeho zábavu. Každá *zájmová činnost* je z tohoto pohledu *pouze náhradní činností*. Aby se stala základem druhého programu, musela by ji společnost i jednotlivec uznat za nosnou. „Hobby prováděné pro sebe má charakter izolované činnosti. Její, byť skvělý obsah je devalvován tím, že svět o této činnosti neví, nestojí o ni (...)“ [tamtéž: 140]. A to je problém, s nímž si nevíme rady.

Jednou z možností jak smysluplně využít čas po odchodu do důchodu je vzdělávání např. ve formě samostudia nebo Univerzity třetího věku (U3V). Ty patří ve vyspělých státech ke standardním a vyhledávaným službám, kterými vysoké školy přispívají ke zkvalitnění života seniorů. Kromě přínosu vzdělávacího plní pro občany této věkové kategorie i roli společenskou. Tento trend se výrazně uplatňuje i v České republice.

Studium na U3V má především charakter druhého životního programu, nikoliv profesní přípravy. „Univerzita třetího věku svým posláním rozšiřuje možnost uspokojování vzdělávacích potřeb občanů třetího věku (tedy seniorů), zpřístupňuje jim vhodnou formou nové poznatky, vědomosti a zkušenosti, které mohou studenti-senioři využívat pro svůj osobní rozvoj, jakož i ku prospěchu celé společnosti. Významnou roli sehrává také možnost sociálního kontaktu s podobně smýšlejícími a věkově blízkými lidmi, navazování nových přátelství, překonávání pocitu osamělosti, izolovanosti či nepotřebnosti, vědomé zpomalování procesu stárnutí, udržování psychické svěžesti, vhodné a kvalitní naplnění volného času. Prioritou Univerzity třetího věku je rozvinout zájem seniorů o nové poznatky v rychle se měnícím světě, konfrontovat vědomosti seniorů se současnými moderními poznatky vědy a techniky a uspokojovat vzdělávací potřeby seniorů na nejvyšší možné, tedy vysokoškolské úrovni“.⁴⁰

Univerzita třetího věku je jen jedním z programů určených na pomoc seniorům při překonávání jejich nelehkého postavení ve společnosti. Podobným směrem se zaměřuje i Národní koncepce rodinné politiky. Jde o to posílit soudržnost rodiny pomocí redukce tlaků, které na rodinu současná společnost vyvíjí, a posílit subjektivní vědomí důležitosti rodinné soudržnosti prostřednictvím těch opatření, která nabízejí pozitivní zkušenost z konkrétních forem pomoci při řešení problémů.

Nepřímo rodinnou soudržnost posilují zejména všechny fungující služby pro rodiny, přímo ji posilují například na soudržnost rodiny zaměřené akce a speciální nabídky kurzů.

V této souvislosti stojí za zmínku rovněž aktivity různých celorepublikových i oblastních organizací, spolků a sdružení.⁴¹ Příkladem akcí zaměřených na posilování rodinných vazeb a mezigeneračních vztahů je např. fórum o mezigeneračních vztazích, den pro prarodiče a vnoučata, pobyty pro prarodiče s vnoučaty, třígenerační pobyty apod.

Avšak žádná pomoc nestačí tam, kde existuje nebezpečí represe (ageismus jsme si *zjednodušeně* definovali jako „věkovou diskriminaci“). V současné době je diskriminace na základě různých charakteristik (rasa, pohlaví, náboženství atd.) zakázána a poměrně dobře legislativně ošetřena (zákaz diskriminace a tzv. „seniorská

⁴⁰ Zdroj: <http://www.u3v.upol.cz/index.html>

⁴¹ Za všechny mohou jmenovat např. královohradecké Diecézní centrum pro seniory, jehož cílem je „přispívat seniorům ke kvalitnímu a aktivnímu prožívání stáří v oblasti duchovní, kulturní a vzdělávací, a to zejména pořádáním různých aktivit.“ Kromě aktivit jako jsou např.: diecézní setkání seniorů a jejich přátel, poutně-poznávací zájezdy, víkendy pro seniory, kurz angličtiny, kurz práce s počítačem a internetem, literární soutěž pro seniory, tématické besedy a setkání atp. Zdroj: http://www.diecezehk.cz/biskupstvi/diecezni_centrum_pro_seniory/.

otázka“ jsou obsahem mnoha mezinárodních, evropských i českých zákonů a dokumentů a tato problematika je rovněž předmětem zájmu různých organizací a institucí).⁴² Problémem ovšem je, že v praxi se represe obtížně prokazuje. O ageismu to platí dvojnásob, neboť se vyskytuje současně s jinými formami diskriminace (nejčastěji se sexismem) a je tedy obtížněji identifikovatelný.

Žádný zákon však není schopen zajistit zvládnání mezigeneračních konfliktů bezezbytku. Důležitým předpokladem pro fungování jakéhokoliv vztahu totiž je *kommunikace*. V případě řešení konfliktů to platí dvojnásob. Stejně jako *ochota hledat skutečné příčiny nedorozumění*. Je třeba si uvědomit, že vzájemně se dorozumět můžeme pouze na základě ochoty otevřít se druhému člověku, pochopit jeho stanovisko, vcítit se do druhého. Příkazování, vyhrožování, kázání, odsuzování apod. *kommunikaci brání*. Naopak je důležité *aktivně naslouchat*: projevit zájem a povzbudit mluvčího k dalšímu hovoru, projevit pochopení a porozumění tomu co říká a co cítí, položit základ pro další diskusi [Jirásková 2005:194-195].

Vztah k druhému neznamena jen blízkost, citovou vazbu, ale také distanci a respekt k originalitě a identitě druhého. Každý máme svou pravdu (staří i mladí), od které těžko ustupujeme. Je tedy třeba hledat společnou pravdu v rámci *přátelského dialogu*, který není jen běžným hovorem a vzájemným předáváním informací. Jde o to zapojit do dialogu nejen vědomosti, ale i složky citové a mravní.

Důraz na komunikaci však neznamena vyloučení konfliktů. V případě sporů, které jsou tak závažné, že je nedokážeme zvládnout vlastními silami, existují další možnosti, kterých můžeme využít. Jednou z nich je např. *mediace*: mimosoudní vyjednávání dvou stran, které se dostaly do konfliktu a nejsou schopny se spolu dohodnout (v případě rodinné *mediace* jsou stranami znesváření členové rodiny). *Mediace* je pro účastníky dobrovolná. *Mediátor* je nezávislá a nezájatá osoba, která napomáhá stranám identifikovat jejich zájmy a podporuje je v hledání společných praktických a reálných řešení. *Mediátor* není obhájcem ani poradcem zúčastněných stran, nerozhoduje o jejich případné vině nebo nevině. Jeho role spočívá v profesionálním vedení procesu a oboustranné podpoře účastníků tak, aby našli konstruktivní řešení a překonali sporné otázky v průběhu diskuse.⁴³

V *mediaci* jsou za výsledek (za řešení) odpovědni samotní účastníci *mediačního* procesu. **Cílem *mediace* je dohoda**. Ta zahrnuje konkrétní postupy řešení, rozdělení

⁴² Zájemce o tuto problematiku mohou odkázat na bohaté internetové zdroje.

⁴³ Zdroj: http://www.cepp.cz/pdf/rodinna_mediace.pdf

zodpovědnosti, úkolů i sankcí za její nedodržení. Pokud se za pomoci mediace podaří najít řešení, které je vyhovující pro všechny zúčastněné a pokud je dohoda všemi dodržována, lze tak účinně předejít vzniku dalších sporů nebo prohloubení sporů již existujících. V případě mezilidských (mezigeneračních) konfliktů (např. v rodině) může být účinným nástrojem prevence ageismu.

3.2 Možnosti sociální pedagogiky v oblasti prevence ageismu

3.2.1 Preventivní a terapeutická funkce sociální pedagogiky

Sociální pedagogika představuje aplikované odvětví pedagogiky zabývající se výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých.

Tento vědní obor se „zaměřuje na každodennost života jedince, na zvládání životních situací bez ohledu na věk, akcentuje ochranu jedince před rizikovými vlivy a iniciuje takové změny v sociálním prostředí, které se snaží uvádět do souladu individuální potřeby a zájmy jedince s možnostmi společnosti“ [Kraus 2008: 46]. Sociální pedagogika má tedy dvě základní funkce: preventivní (profylaktickou) a terapeutickou (kompenzační).

Sociálněpedagogická **prevence** se týká zejména těch oblastí rozvoje osobnosti, kde hlavní úlohu hraje prostředí (rodina, různé typy lokalit, vrstevnické skupiny, organizace a hnutí atd.). Spočívá v navržení určitých pedagogických zásahů, které by měly přispět k **neutralizaci ohrožujících činitelů** [tamtéž].

Sociálněpedagogická **terapie** (kompenzace) je výchovné (převýchovné) působení v oblasti potřeb člověka a jejich uspokojování s cílem **vyrovnávat nedostatky**, které způsobily negativní vlivy prostředí [tamtéž]. Přitom se nejedná pouze o osoby deviantní představující problém z hlediska fungování společnosti, ale také o **osoby společensky znevýhodněné**. Za takovéto osoby můžeme jistě považovat i seniory, kteří jsou v dnešní společnosti znevýhodněni **z důvodu vyššího věku**.

Úkolem sociální pedagogiky je tyto znevýhodněné členy společnosti naučit ovládat strategie pro zvládání těžších životních situací a učit je aktivní účasti na společenském životě. Jde o **prosociální výchovu** (sociálněvýchovnou činnost). Ta klade

důraz na sociální dovednosti, které umožňují a usnadňují život člověka ve společnosti. Jsou to dovednosti jako sociální komunikace, sociální adaptace, integrace, navazování kontaktů, získávání vzhledu do mezilidských vztahů apod. [Kraus 2008: 50].

Je snadné si představit, že mnozí z lidí, kteří se v současném světě špatně orientují jsou lidé vyššího věku, pro něž není jednoduché udržet tempo s mladými. Je rovněž snadné si představit, že právě toto „zaostávání“ starší generace za mladší může být zdrojem nesnášenlivých postojů vůči ní. A tak se jako jeden z vhodných nástrojů prevence ageismu ve společnosti jeví **sociálněvýchovná práce se seniory**, která může nabývat mnoha podob. Sociální pedagog může působit např. jako *koordinátor seniorských aktivit* v různých organizacích, institucích a zařízeních pro seniory, pracovat v *poradně pro seniory* (podpora při řešení problémů a těžkostí spojených se stářím, doprovázet seniory na úřady, pracovat v základním sociálním poradenství atd.) nebo také jako *animátor seniorů*.

Slovo „animátor“ je chápáno různě. Obecně je to ten, kdo „oživuje“ (lat. anima = duše, život). V našem pojetí je animátor člověk, který **aktivně** pomáhá lidem. S pojmem animátor je spojeno očekávání, že úkolem takové osoby není jen pouhý dozor nebo organizace konkrétní akce, ale **plnohodnotná účast na dění** a zároveň **formační (výchovný) vliv** na ostatní účastníky.⁴⁴

Podle Doc. Ing. Aleše Opatrného, Th.D.⁴⁵ je animátor seniorů „*pomocník na cestě*“. Může to být člověk mladého či středního věku, ale i senior. V každém případě by však měl znát a respektovat určitá specifika seniorů, kteří „mají za sebou a s sebou svůj život, plný událostí a zážitků; mohou fyzicky mnohé, ale ne všechno; mnozí mají touhu dál poznávat; jsou také velké rozdíly v tom, kolik má kdo volného času (nedostatek - přebytek).“⁴⁶

Animátor by měl provázet seniora a pomoci mu **zpracovat minulost**, to znamená zhodnocení života, přijetí ztrát, smíření s nerealizovaným, zpracování negativ atd., **zvládnout přítomnost**, která se starému člověku může zdát nesrozumitelná, cizí a plná nových věcí, ale současně je také výzvou k dalšímu poznávání a činnosti a konečně **připravit se na budoucnost**, která je pro seniora někdy nezajímavá, jindy nejistá a také obávaná.⁴⁷

⁴⁴ Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Anim%C3%A1tor_ml%C3%A1de%C5%BEE

⁴⁵ Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

⁴⁶ Zdroj: www.animatori.cz/_d/Kdo-je-animator-senioru.ppt

⁴⁷ Zdroj: www.animatori.cz/_d/Kdo-je-animator-senioru.ppt

Úkolem animátora je tedy pomáhat k využití všeho dobrého z minulosti (v reálu i ve vzpomínkách) k plodnému prožívání přítomnosti (úměrně k silám a možnostem) k důvěryplné cestě do budoucnosti (to znamená i ke smrti).⁴⁸

Sociální pedagog v roli animátora by měl při „provázení“ seniora naplňovat obě funkce sociální pedagogiky (profylaktickou i kompenzační) a současně směřovat k hlavnímu cíli svého oboru, kterým je „**výchova ke svépomoci**“ [Kraus 2008: 49]. Největší odměnou mu pak bude radost seniorů z něčeho, čeho dosáhnou sami. Protože starého člověka nejvíce potěší pocit: „Zvládnou to sám, ještě na to mám.“

Prevence ageismu z hlediska sociální pedagogiky však nespočívá pouze v práci se seniory. Neméně důležité je zaměřit pozornost také na nižší věkové kategorie. Domnívám se, že **formování názorů a postojů** veřejnosti a zejména **dětí a mládeže** (prostřednictvím výchovy a vzdělávání) hraje v prevenci ageismu velmi významnou roli. Děti je třeba s problematikou stáří již od útlého věku seznamovat tak, aby nevnímaly seniory jako společenskou přítěž a stáří pouze jako neradostné období „čekání na smrt“.

⁴⁸ Zdroj: www.animatori.cz/_d/Kdo-je-animator-senioru.ppt

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4. VLASTNÍ PRŮZKUM

4.1 Úvod

V rámci realizovaného průzkumu byly zjišťovány názory dětí (mládeže) na postavení seniorů v naší společnosti. Předmětem zájmu bylo také vnímání starých lidí mladými a poznání názorů dětí a mládeže na možnosti uplatnění seniorů ve společnosti. Dále pak byly zkoumány vztahy dětí s jejich prarodiči a také to, jaká je informovanost dětí v otázkách stárnutí, stáří, diskriminace a ageismu.

Průzkum proběhl koncem listopadu a v prosinci 2009. Celkově bylo rozdáno 70 dotazníků, z nichž 56 (80%) se vrátilo vyplněných. Odpovídalo 24 dívek a 32 chlapců ve věku od 10 do 15 let.

4.1.1 Metody průzkumu a výzkumný soubor

Metody

Průzkum byl realizován kvantitativní metodou. Ke sběru dat jsem využila dotazování. Jako techniku dotazování jsem vybrala tištěný dotazník. Je to efektivní prostředek, pomocí kterého lze získat mnoho informací od velké skupiny lidí. Anonymní dotazník sestával z 9 otevřených a 35 uzavřených otázek.

Jako vzor jsem využila dotazník z výzkumného projektu „Obdivuhodní senioři“,⁴⁹ který proběhl v roce 2005 v Ústeckém kraji. Tento vzorový dotazník jsem však výrazně rozšířila a upravila pro potřeby mého průzkumu.

První dvě otázky dotazníku zjišťovaly základní charakteristiky respondentů, kterými jsou věk a pohlaví. Dále byl dotazník strukturován do třinácti oblastí.

⁴⁹ Dobrovolnické centrum, o.s. v Ústí nad Labem realizovalo od 15.7.2004 do 15.7.2005 projekt s názvem Obdivuhodní senioři. Partnery projektu bylo Senior, o.s. v Ústí nad Labem a Regionální dobrovolnické centrum JESTĚD v Liberci. Projekt byl tedy zaměřen na Ústecký a Liberecký kraj a byl podpořen Evropskou unií - Phare 2002 – Podpora aktivního života seniorů. Hlavními cíli projektu bylo přispět ke změně postojů společnosti k seniorům, zlepšit přístup seniorů k informacím, vzdělávání a komunikaci a podpořit aktivní život seniorů. Projekt měl dále za cíl rozvířit diskusi o nevyužitém potenciálu seniorů ve společenském životě a ukázat, že jsou nesmírným zdrojem znalostí a zkušeností, vtáhnout do úvah o seniorech co nejširší skupinu společnosti. Dalším cílem projektu bylo připravit vhodné podmínky pro vznik Rad a spolků seniorů a získat data pro vznik a rozvoj smysluplných navazujících projektů, komunitních plánů péče a služeb pro seniory. Průzkum proběhl formou ankety, která byla určena třem skupinám respondentů: 1. děti a mládež, 2. senioři a 3. široká veřejnost. Výsledky projektu jsou dostupné on-line z: http://www.dcul.cz/stranky/programy_seniori.htm

První oblast (otázky č. 3, 4, a 5) byla zaměřena na zjištění, koho považuje mládež za seniora. Druhá oblast (otázky č. 6, 7 a 8) zjišťovala, jaké mají mladí lidé se seniory zkušenosti. Následující, třetí blok otázek (otázky č. 9 a 10) prověřoval, jak často jsou mladí v kontaktu se seniory. Další oblast (otázka č. 11) zjišťovala, zda mají mladí lidé zájem o zkušenosti starších. Pátý blok otázek (č. 12 a 13) zjišťoval názory mladých na pracovní aktivitu důchodců. Následující tři oblasti se týkaly názorů na zapojení seniorů do veřejného života (otázka č. 14), možností setkávání a trávení volného času seniorů (otázka č. 15) a ochoty mládeže se seniory spolupracovat (otázky 16, 17 a 18). Následovala oblast devátá, která měla za pomoci jedenácti postojových výroků (otázka č. 19), které byli respondenti předloženy, zmapovat obecné postoje mládeže k seniorům. Další blok otázek (otázka č. 20, 21 a 22) měl zjistit, jaké jsou názory mládeže na stáří jako na fázi lidského života. Nejrozsáhlejší skupina otázek (otázky č. 23 až 38) byla věnována problematice vztahu dětí k prarodičům. Závěr dotazníku (otázky č. 39 až 44) se pak zaměřoval na poznatky dětí o problematice stáří, diskriminaci a ageismu, které získávají v rámci školní výuky.

Shromážděné poznatky byly zpracovány metodou významové kategorizace (kódování otevřených otázek) a byl vytvořen soubor pro zpracování dat na PC. Údaje byly dále zpracovány za pomoci kontingenčních tabulek v tabulkovém procesoru MS Excel.

Základem interpretace poznatků jsou hlavně absolutní a relativní četnosti odpovědí na jednotlivé otázky, v některých případech pak průměry a třídění četností odpovědí podle **věku a pohlaví** respondentů. Dále byly výsledky tříděny také podle toho, zda děti **bydlí** (dále v textu **skupina „A“**) **nebo nebydlí** (dále v textu **skupina „B“**) **ve společné domácnosti s prarodiči** (viz. tabulka č. 22). Toto třídění bylo významné z hlediska potvrzení (vyvrácení) stanovených hypotéz (viz dále).

Charakteristika zkoumaného souboru

Pro daný výzkum jsem použila **dostupný výběr** výzkumného vzorku. Jedná se o žáky a žáky 2. stupně (5. – 9. třída) základní školy v Nákle (okres Olomouc).

V souboru jsou nejvíce zastoupeni čtrnáctiletí žáci (23,2%), nejméně je jedenáctiletých (5,4%). Mírně převažují chlapci (57,1%) nad dívkami (42,9%). Celkově

nejvíce je chlapců ve věku 14 let (17,9%), nejméně desetiletých chlapců (1,8%) a jedenáctiletých dívek (1,8%).

Jiné charakteristiky než jsou věk a pohlaví respondentů nebyly vzhledem k povaze souboru zjišťovány. Složení výzkumného souboru dle věku a pohlaví znázorňuje následující tabulka:

Tabulka č. 1 *Složení výzkumného souboru dle věku a pohlaví respondentů*

<i>Věk</i>	<i>Dívky</i>	<i>%</i>	<i>Chlapci</i>	<i>%</i>	<i>Celkem dle věku</i>	<i>%</i>
10	5	8,9	1	1,8	6	10,7
11	1	1,8	2	3,6	3	5,4
12	7	12,5	5	8,9	12	21,4
13	4	7,1	8	14,3	12	21,4
14	3	5,4	10	17,9	13	23,2
15	4	7,1	6	10,7	10	17,9
Celkem dle pohlaví	24	42,9	32	57,1	56	100,0

4.1.2 Cíle průzkumu a hypotézy

Cíle průzkumu

Hlavním cílem průzkumu bylo **zjistit, jaké názory a postoje mají děti (mládež) v otázkách stárnutí, stáří a postavení seniorů ve společnosti.** S tímto záměrem jsem uskutečnila výzkumné šetření. V rámci výzkumu byly stanoveny tyto dílčí cíle:

Cíl 1. Zjistit, zda se četnost a kvalita kontaktů mezi dětmi a jejich prarodiči pozitivně odráží v jejich vzájemném vztahu.

Cíl 2. Zjistit, zda se četnost a kvalita kontaktů mezi dětmi a jejich prarodiči pozitivně odráží ve vztahu dětí a seniorů obecně.

Hypotézy

Vzhledem ke stanoveným cílům a k jejich naplnění byly vytvořeny tyto pracovní hypotézy:

Hypotéza H1: „*Děti, které jsou v každodenním úzkém kontaktu s prarodiči, k nim mají bližší vztah než děti, které se s nimi setkávají méně často.*“

Hypotéza H2: „*Děti, které jsou v každodenním úzkém kontaktu s prarodiči, mají obecně bližší vztah ke starým lidem než děti, které se s prarodiči setkávají méně často.*“

4.1.3 Očekávaná omezení průzkumu

Omezení průzkumu vidím zejména ve velikosti a samotném složení zkoumaného vzorku (viz. výše). Jedná se o poměrně malý výzkumný soubor o počtu 56 respondentů. Výběr vzorku byl proveden na jediné ZŠ, která sdružuje děti z okolních šesti sousedících vesnic. Všichni respondenti tedy pocházejí ze stejného prostředí. Rovněž věkový rozptyl je poměrně malý, 10-15 let (v projektu diplomové práce jsem plánovala provést stejný výzkum také u žáků ŠŠ – tedy mládeže ve věku 16-19 let - což se mi však z časových důvodů nepodařilo uskutečnit). Proto se domnívám, že výsledky průzkumu nelze příliš zobecňovat.

Přesto však, dle mého názoru, mohou být informace získané v rámci tohoto šetření užitečné a lze si na jejich základě udělat představu o názorech mládeže na starší generaci.

4.2 Výsledky průzkumu

4.2.1 Názory mládeže na seniory a jejich postavení ve společnosti

1. Koho považuje mládež za seniora?

Vstupní okruh otázek průzkumu měl zjistit, kdo je podle názoru dětí seniorem. První otázka zjišťovala, kdo je podle názoru dotazovaných dětí starý člověk. Jaká charakteristika je z jejich pohledu určující pro to, aby daného jedince označili za

starého. Jednalo se o uzavřenou otázku: „Kdo je podle tebe starý?“ Žáci měli vybrat z předem daných možností, zda je podle jejich názoru rozhodující charakteristikou věk (starý je člověk, který dosáhl určitého věku), *vzhled* (starý je ten, kdo má vrásky a šedivé vlasy), *důchod* (starý je člověk, který je ve starobním důchodu), *osobní pocit* (starý je ten, kdo o sobě přemýšlí a mluví jako o starém). Případně mohli respondenti uvést *jinou odpověď*.

Na otázku odpovědělo 54 dotázaných (viz. následující tabulka). Největší počet dotazovaných (téměř 43%) vybral jako rozhodující charakteristiku věk, následoval důchod, dále vzhled a osobní pocit. Pouze dva dotázaní uvedli jinou odpověď a za rozhodující považovali vzhled současně s věkem. Třídění dle věku, pohlaví ani společného bydlení neprokázalo významné rozdíly. Odpovědi jsou seřazeny v následující tabulce:

Tabulka č. 2

<i>Kdo je podle Tebe starý? Co je rozhodující?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
věk	24	42,9
důchod	11	19,6
vzhled	9	16,1
pocit	8	14,3
věk + vzhled	2	3,6
neodpověděl	2	3,6

Další (otevřená) otázka se dotazovala na konkrétní věkovou hranici, od které by děti označili daného člověka za starého. Otázka zněla: „Od kolika let považuješ lidi za staré?“

Většina dotázaných odpověděla uvedením konkrétního roku fyzického věku člověka. Rozpětí uváděného věku, v němž je člověk podle názoru dotazovaných starý, je 50 až 90 let. Průměrný věk, kdy je člověk starý, je podle získaných odpovědí 58,5 let. Nejvíce dotázaných (skoro 34%) uvedlo jako věkovou hranici stáří 60 let.

Třídění dle věku a pohlaví neprokázalo významné rozdíly. Zajímavé je třídění z hlediska společného bydlení dětí s prarodiči. To ukázalo, že ze skupiny „A“ (bydlí s prarodiči) uvádělo nejvíce (asi 55%) dětí jako věkovou hranici stáří 60 let. Z druhé skupiny (tedy děti, které s prarodiči nebydlí) uvedlo nejvíce (asi 25%) dětí jako

věkovou hranici stáří již věk 50 let (u první skupiny uvedlo tento věk asi 9% respondentů). Tento výsledek je zřejmě ovlivněn tím, že téma „důchod“ je v rodinách dosti frekventované. Z odpovědí lze sestavit následující přehled:

Tabulka č. 3

<i>Od kolika let považuješ lidi za staré?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
50 a více	10	17,9
55 a více	7	12,5
60 a více	19	33,9
65 a více	3	5,4
70 a více	7	12,5
75 a více	1	1,8
80 a více	5	8,9
90 a více	1	1,8
neodpověděl	3	5,4

Následující otázka zkoumala názor na to, co znamená slovo „senior“. Byla otevřená a zněla: „Když se řekne slovo „senior“, koho si představíš? Kdo je podle Tebe „senior“?“ Na tuto otázku odpověděli všichni dotazovaní slovně. Odpovědi jsou shrnuty v následujícím přehledu:

Tabulka č. 4

<i>Když se řekne slovo „senior“, koho si představíš?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
starý, hodně starý člověk	24	42,9
důchodce	15	26,8
člověk nad 60 let	5	8,9
prarodiče (babička, děda)	4	7,1
nemohoucí, nesoběstačný člověk	4	7,1
člověk nad 50 let	1	1,8
„ten nejstarší“	1	1,8
člověk nad 80 let	1	1,8
„plesnivý dědek“	1	1,8

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že nejčastěji si jako „seniora“ mládež představuje (hodně) starého člověka, člověka v důchodu, někteří prarodiče a člověka staršího 60 let. Malá část dotazovaných si jako seniora představuje nemohoucího člověka závislého na druhých.

V jednom případě se objevilo i velmi hanlivé označení „plesnivý dědek“, které lze označit za ageistické.

Třídění dle kritérií věk, pohlaví a společné bydlení neprokázalo významné rozdíly.

2. Zkušenosti mladých lidí se seniory

První otázka tohoto okruhu zjišťovala zkušenosti respondentů se seniory. Byla uzavřená a zněla: „Jaké jsou Tvoje celkové zkušenosti se starými lidmi?“ V odpovědích převažovaly dobré zkušenosti nad špatnými, nejvíce dotazovaných (58,9%) však uvedlo, že má zkušenosti rozporné (dobré i špatné). Pouze tři respondenti (5,4%) uvedli špatnou zkušenost.

Třídění podle věku a pohlaví neprokázalo významné rozdíly. Rovněž tak třídění z hlediska společného bydlení. Z obou posuzovaných skupin uvedlo téměř 60% dotazovaných, že mají se seniory dobré i špatné zkušenosti. Výsledky viz. tabulka.

Tabulka č. 5

<i>Jaké jsou Tvoje celkové zkušenosti se starými lidmi?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
převážně dobré	20	35,7
dobré i špatné	33	58,9
převážně špatné	3	5,4

Další otevřená otázka zněla: „Vadí Ti něco na starých lidech?“ Měla zjistit, zda mládeži na seniorech vadí nějaké vlastnosti, způsob jejich chování, vystupování apod. Na otázku odpovědělo všech 56 dotazovaných, z toho menší část odpověděla kladně.

Na danou otázku odpovídali kladně pouze žáci ve věku 12-15 let. U dětí ve věku 10-11 let se kladná odpověď nevyskytla.

Respondenti, kteří uvedli kladnou odpověď, měli možnost se dále volnou formou vyjádřit, co konkrétně jim na seniorech vadí. Odpovědi znázorňuje tabulka:

Tabulka č. 6

<i>Vadí Ti něco na starých lidech?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	26	46,4
ne	30	53,6
<i>Pokud ano, co konkrétně Ti na nich vadí?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 26)</i>
zapáchají	8	14,3
myslí si, že všechno vědí nejlépe, nikdy nemění názor	6	10,7
někteří jsou nepříjemní, mívají špatnou náladu, všechno jim vadí, neodpovídají na pozdrav	4	7,1
starají se o věci, do kterých jim nic není	3	5,4
jsou často unavení a pomalí (řeč, chůze), zapomínají	3	5,4
mají zastaralé názory	2	3,6

Třídění dle věku a pohlaví ukázalo, že **největší skupinu respondentů, kterým na seniorech „něco vadí“, tvoří chlapci ve věku 14 let** (ti však současně tvoří největší skupinu zúčastněných respondentů). Následují je chlapci ve věku 15 let. Třídění z hlediska společného bydlení neprokázalo rozdíly.

Do okruhu otázek zjišťujících zkušenosti mladých se seniory patří také následující uzavřená otázka: „Měl(a) jsi někdy nějaký konflikt (hádku) se starým člověkem?“ Většina dotazovaných (66 %) odpověděla záporně, z toho 39,3% odpovědělo „myslím, že ne“ a 26,8 % „nikdy neměl(a)“.

Tabulka č. 7

<i>Měl(a) jsi někdy nějaký konflikt (hádku) se starým člověkem?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano několikrát	15	26,8
ano mnohokrát	4	7,1
myslím, že ne	22	39,3
nikdy neměl (a)	15	26,8

U kladných odpovědí mohli respondenti uvést, čeho konkrétně se konflikt týkal. Této možnosti využilo 16 respondentů. Většina odpovědí však zněla „už nevím“. Ostatní odpovědi se týkaly hádek s prarodiči, např. „kvůli mým zálibám“, „kvůli hlasité hudbě“, „kvůli pozdním příchodům“, „často se hádám s prarodiči kvůli různým věcem“.

Jako důvod konfliktu se seniory obecně žáci uváděli např.: „pletou se do věcí, kterým nerozumí“, „mají hloupé řeči“.

Kladnou odpověď, tedy že měli konflikt se starým člověkem, uvedlo téměř 34% respondentů.

Stejně jako u předchozí otázky odpovídali kladně pouze žáci ve věku 12-15 let, u dětí ve věku 10-11 let se kladná odpověď nevyskytla. Přitom odpověď „ano mnohokrát“ uvedly 2 dívky a 2 chlapci ve věku 13 a 14 let, odpověď „ano několikrát“ napsaly 2 dívky a 13 chlapců ve věku 12 – 15 let.

Srovnání z hlediska věku a pohlaví ukázalo, že **nejvíce konfliktů se seniory mají chlapci ve věku 14 a 15 let**. Domnívám se, že vysvětlení (stejně jako u předchozí a některých následujících otázek) je možno nalézt ve věku respondentů. Období puberty je obecně považováno za „období vzdoru“ a prosazování se vůči dosavadním autoritám, což sebou nutně přináší větší množství konfliktů s okolím. Také „černobílé vidění světa“, nižší tolerance k názorům dospělých, převažující vliv vrstevníků a zvýšená citlivost vůči jakékoliv (byť dobře míněné) kritice, to vše je pro toto období typické. To vše se může také promítat do odpovědí dotazovaných žáků. Věk respondentů je tedy, podle mého názoru, velmi významným faktorem, který se výrazně projevuje ve výsledcích tohoto průzkumu.⁵⁰

Třídění z hlediska společného bydlení prokázalo významné rozdíly mezi posuzovanými skupinami. Z tohoto třídění vyplývá, že **výrazně častější konflikty se starými lidmi mají děti ze skupiny „B“**. Celkově 43,8% dětí ze skupiny „B“ uvedlo, že (mnohokrát nebo několikrát) měly konflikt se seniorem. Ze skupiny „A“ to bylo 22,7%. **Rozdíl je zde tedy poměrně zásadních 21%**. Z toho odpověď „ano mnohokrát“ uvedlo 4,5% dětí ze skupiny „A“ a 9,4% ze skupiny „B“. Odpověď z opačného konce škály, tedy „nikdy ne“, uvedlo 27,3 % ze skupiny „A“ a 18,8% ze skupiny „B“. Je tedy možné, že (kromě již výše zmiňovaného věku) hraje v této oblasti určitou roli také četnost vzájemných kontaktů. Nabízí se vysvětlení, že méně častý (nebo pouze povrchní)

⁵⁰ Tento můj názor potvrzuje i srovnání s výsledky průzkumu „Obdivuhodní senioři“ (viz. výše). Např. v otázkách: „Jaké jsou Tvoje celkové zkušenosti se starými lidmi?“, „Měl(a)jsi někdy konflikt se starým člověkem?“, „Posloucháš rád(a) vyprávění seniorů o tom co bylo?“, uváděli **žáci základních škol významně častěji** než jiné věkové skupiny, že mají převážně špatné zkušenosti se

kontakt může znamenat menší znalost „světa toho druhého“ a tudíž menší vzájemné pochopení a toleranci.

3. Kontakty se seniory v okolí

Zkušenosti mladých lidí se seniory souvisejí s tím, jak často se s nimi setkávají a jak znají prostředí, ve kterém se pohybují. Pomocí uzavřené otázky „Jak často se setkáváš se starými lidmi?“ byla zjištěna frekvence setkávání mladých respondentů se seniory. Přitom se jednalo o setkání, kdy spolu prohodí alespoň několik slov (na ulici, v obchodě, v rodině apod.). Výsledky jsou znázorněny v následující tabulce:

Tabulka č. 8

<i>Jak často se setkáváš se starými lidmi?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
velmi často, skoro denně	47	83,9
dost často, nejméně 1x za týden	7	12,5
málokdy, tak 1x za 14 dní	0	0,0
skoro vůbec ne	2	3,6
vůbec ne	0	0,0

Z uvedených odpovědí je zřejmé, že většina respondentů (83,9 %) je se seniory ve velmi častém (denním) kontaktu, 12,5 % se setkává se seniory dosti často, nejméně 1x za týden. Pouze dva dotazovaní uvedli odpověď „skoro vůbec ne“. Odpovědi „málokdy“ a „vůbec ne“ neuvedl žádný z dotazovaných.

Na předchozí otázku navazuje otevřená otázka „Kde se nejčastěji setkáváš se starými lidmi (na ulici, v obchodě, doma...)?“, která měla podat podrobnější přehled míst nejčastějších kontaktů mladých lidí se seniory. Respondenti odpovídali volnou formou a ve většině případů uváděli více míst kontaktů. Nejčastěji to byla *ulice*, dále *obchod* a *(širší) rodina*. Ve dvou případech byl zmíněn *kostel*, jednou *autobus* a *návštěva babičky*.

Ze skupiny dětí, které nebydlí s prarodiči, jich 78% uvedlo, že jsou se seniory ve velmi častém kontaktu. Tato nepravidelná setkání (viz. výše) se však, podle mě,

seniory, mají s nimi nejvíce konfliktů, nejméně rádi poslouchají jejich vyprávění o minulosti atp. S rostoucím věkem respondentů špatných zkušeností i konfliktů se seniory ubývalo a naopak rostl zájem o jejich vyprávění a zkušenosti.

nemohou vyrovnat (svoji kvalitou) kontaktům v rámci společného bydlení obou generací.

4. Zájem mládeže o zkušenosti seniorů

Jistým ukazatelem vztahu mladých lidí k seniorům je jejich zájem o životní zkušenosti seniorů a ochota vyslechnout jejich příběhy. Tento zájem zjišťovala uzavřená otázka: „Posloucháš rád vyprávění seniorů o tom, co bylo dříve (když byli mladší)?“

Odpovědi byly dosti překvapující. Vyplývá z nich poměrně velký zájem o vyprávění seniorů o minulosti a o jejich životní zkušenosti. Odpověď „velmi rád“ uvedlo 9 chlapců a 3 dívky ve věku od 10 do 15 let. Odpověď „určitě ne“ uvedly 2 dívky a 4 chlapci ve věku od 12 do 14 let. Výsledky uvádím níže:

Tabulka č. 9

<i>Posloucháš rád vyprávění seniorů o tom, co bylo ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano, velmi rád	12	21,4
někdy ano	28	50,0
když jsem byl(a) menší, tak ano	4	7,1
spíše ne	6	10,7
určitě ne	6	10,7

Z pohledu společného bydlení dětí s prarodiči odpovědělo na danou otázku kladně o **19,3% více dětí ze skupiny „A“**. Je zde tedy viditelný rozdíl oproti druhé srovnávané skupině. Je však třeba vzít v úvahu fakt, že děti, které s prarodiči nebydlí, mají celkově méně příležitostí si s nimi popovídat.

5. Názory mládeže na pracovní aktivitu důchodců

Další významnou součástí vztahu mladých lidí k seniorům je jejich názor na pracovní aktivity důchodců. Často se v této souvislosti objevuje názor, že staří lidé zabírají pracovní místa mladším. Otázka proto zněla: „Myslíš, že je správné, že někteří starší lidé - důchodci pobírají důchod a ještě pracují?“

Odpovědi ukázaly, že názory mládeže na tuto problematiku nejsou jednotné. Téměř 45 % respondentů s prací důchodců souhlasí, téměř 27 % tomu naopak není nakloněno a skoro 29 % respondentů nemá na tuto problematiku vyhraněný názor. Ti uváděli odpověď „nevím“.

Třídění podle věku, pohlaví ani společného bydlení neprokázalo významné rozdíly.

Tabulka č. 10

<i>Myslíš, že je správné, že někteří starší lidé - důchodci pobírají důchod a ještě pracují?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
myslím, že ano, proč ne	25	44,6
myslím, že to není správné	15	26,8
nevím	16	28,6

Další otázka tohoto bloku se zaměřila na výše uvedenou skutečnost, že mladí mnohdy odsuzují pracující důchodce jako ty, kteří v práci zabírají mladším místo. Uzavřená otázka tedy zněla: „Souhlasíš s názorem, že lidé v důchodu by už neměli chodit do práce, protože tam zabírají místo mladším?“

Více než polovina (53,6 %) respondentů odpověděla záporně – tedy, že podle nich pracující důchodci místo mladším nezabírají.

Téměř 45 % respondentů však vyjádřilo souhlas s názorem, že pracující důchodci mladším místo zabírají. To je dosti vysoký podíl. V tomto smyslu odpověděla stejná část chlapců i dívek ve věku od 12 do 15 let. U dětí ve věku 10-11 let se kladná odpověď nevyskytla. Četnost odpovědí znázorňuje následující tabulka:

Tabulka č. 11

<i>Souhlasíš s názorem, že lidé v důchodu by už neměli chodit do práce, protože tam zabírají místo mladším?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano - souhlasím	25	44,6
ne - nesouhlasím	30	53,6
neodpověděl	1	1,8

Poměrně překvapivě se vyskytla určitá skupina respondentů (necelých 11%), kteří nesouhlasili v předchozí otázce s prací důchodců, ale současně nesdílí názor, že pracující důchodci zabírají místo mladším. Lze tedy předpokládat, že se zaměstnáváním lidí v důchodu nesouhlasí z jiných důvodů, které však nikdo z nich nevedl. (Dotaz na případné „jiné“ důvody však nebyl ani součástí dotazníku, což považuji za svoje opomenutí.) A naopak je zde skupina žáků, kteří s prací důchodců souhlasí a rovněž souhlasí s názorem, že tak zabírají místo mladším. Těchto rozporných odpovědí bylo necelých 9%.

Třídění z hlediska společného bydlení dětí s prarodiči ukázalo, že názory dětí z obou skupin se v této oblasti nijak výrazně neliší. Rozdíly jsou zanedbatelné.

6. *Názor na zapojení seniorů do veřejného života*

Ve zkoumané problematice je významný také názor mladých lidí na společenské aktivity seniorů. Byl zjištěn pomocí uzavřené otázky, která zněla: „Myslíš si, že by se staří lidé měli více zapojovat do veřejného života (např. jako poslanec, vedoucí turistického kroužku a jiné)?“

Názory mladých respondentů na tuto oblast se různí. S větším zapojením seniorů do veřejného života souhlasilo necelých 45% dotazovaných, velmi mírně převažovaly odpovědi záporné.

Největší podíl (téměř 77%) tvořily odpovědi „opatrné“, kdy žáci odpovídali „asi ano...“ nebo „spíše ne...“ Bližší údaje viz tabulka:

Tabulka č. 12

<i>Myslíš si, že by se staří lidé měli více zapojovat do veřejného života (např. jako poslanec, vedoucí turistického kroužku a jiné)?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
rozhodně ano	4	7,1
asi ano, někteří by pomohli	21	37,5
spíše ne, není to nutné	22	39,3
rozhodně ne	9	16,1

Třídění odpovědí z hlediska věku a pohlaví neprokázalo významnější rozdíly. Třídění z pohledu společného bydlení ukázalo, že mezi názory dětí obou srovnávaných

skupin nejsou příliš velké rozdíly. **Záporně** odpovědělo **více dětí ze skupiny „B“**, ovšem rozdíl je pouze **6 %** oproti druhé skupině. Z toho odpověď „rozhodně ano“ uvedlo 4,5% dětí ze skupiny „A“ a 9,4% dětí ze skupiny „B“. Odpověď „rozhodně ne“ pak uvedlo 9,1% dětí ze skupiny „A“ a 21,9% z druhé skupiny.

7. Možnosti setkávání seniorů

Názory mladých lidí na možnosti setkávání seniorů a využívání jejich volného jsem zjišťovala prostřednictvím uzavřené otázky: „Jsou ve Tvém městě (obci) nějaká místa, kde se starší lidé setkávají a kde mohou využívat svůj volný čas?“

Na tuto otázku odpovědělo „ano“ 30, tj. 53,6 % respondentů, „ne“ 26, tj. 46,4 % respondentů. Výsledky tedy ukazují, že téměř polovina respondentů se domnívá, že senioři se nemají kde scházet a trávit svůj volný čas. Srovnání dle posuzovaných kritérií věk, pohlaví a společné bydlení neprokázalo rozdíly.

Ti respondenti, kteří odpověděli na danou otázku kladně, byli požádáni o uvedení konkrétních míst v místě jejich bydliště, kde se senioři mohou setkávat. Této možnosti využilo 27 dotazovaných.

Někteří žáci uváděli odpovědi jako např. „hosпода, „náves“, „obchod“ nebo také „pokaždé jinde, záleží na tom, kde se potkají“. Takových poněkud problematických odpovědí bylo 56%.

Mimo tyto odpovědi uvedla zbylá část respondentů následující místa, kde se mohou senioři setkávat a trávit volný čas: „klub seniorů“, „kostel“, „domov důchodců“.

Na základě výše uvedeného lze tedy konstatovat, že pouze asi pětina z celkového počtu respondentů má určité povědomí o tom, kde se mohou senioři ve volném čase setkávat. Toto povědomí se ovšem omezuje na výše zmíněné možnosti.

Zde se však projevil další nedostatek dotazníku. Vzhledem k tomu, že otázka se vztahovala k místu bydliště a průzkum probíhal na menší vesnici, měli žáci dosti omezené možnosti odpovědí. Je faktem, že v menších obcích (připomínám, že všichni respondenti žijí na vesnici) je obecně méně možností kulturního vyžití než ve městech. Zřejmě proto se v odpovědích vůbec neobjevila a nebyla uvažována místa jako např. kulturní zařízení (kina, divadla aj.), vzdělávací zařízení (knihovny, U3V), sportovní zařízení (tělocvičny, bazén, tenisové kurty, taneční kurzy apod.), kulturní akce (taneční zábavy, plesy) atp. Celkový přehled viz. tabulka:

Tabulka č. 13

<i>Jsou ve Tvém městě (obci) nějaká místa, kde se starší lidé setkávají a kde mohou využívat svůj volný čas ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	30	53,6
ne	26	46,4
<i>Pokud ano, napiš, jaká místa to jsou.</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 30)</i>
klub seniorů	7	23,3
hosпода	7	23,3
náves	4	13,3
kostel	3	10,0
obchod	3	10,0
domov důchodců	1	3,3
pokaždě jinde, záleží kde se setkají	1	3,3
neodpověděl	4	13,3

8. Ochota mládeže spolupracovat se seniory

Vztah mladých lidí k seniorům je definován také mírou jejich ochoty spolupracovat se starými lidmi. Tato oblast byla v průzkumu zjišťována formou tří otázek: První z nich byla uzavřená a zněla: „Chtěl bys spolupracovat se seniory v nějakém zájmovém kroužku, dobrovolnické činnosti či jinde?“

Odpovědi respondentů jsou rozloženy po celé navržené škále, od jednoznačné ochoty spolupracovat až po jednoznačné odmítnutí spolupráce.

Ochotu spolupracovat vyjádřilo celkem 13 dotázaných (23,2%), uvážlivé odpovědi podmiňující případnou spolupráci uvedlo 18 žáků (32,1 %) a spolupráci se seniory odmítlo 24 respondentů (42,9%). Podrobněji viz. tabulka:

Tabulka č. 14

<i>Chtěl bys spolupracovat se seniory v nějakém zájmovém kroužku, dobrovolnické činnosti či jinde?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano, velmi rád, vážím si jejich zkušeností	4	7,1
ano, nevadilo by mi to	9	16,1
záleží na tom, co by to bylo	18	32,1
spíše ne	17	30,4
určitě ne, asi bychom se neshodli	7	12,5
neodpověděl	1	1,8

Srovnání dle věku a pohlaví ukázalo, že **nejmenší zájem o spolupráci se seniory mají chlapci ve věku 14 let**. Následují patnáctiletí chlapci. Předpokládám, že velkou roli zde opět hraje věk respondentů (jak už jsem se zmínila v úvodu). Děti v tomto věku nejraději tráví čas s vrstevníky. Vyšší procento podmíněných odpovědí napovídá, že v případě „atraktivní nabídky“ by se možná ke spolupráci se seniory přiklonilo více dětí. Třídění podle společného bydlení neprokázalo rozdíly.

Další otázka tohoto bloku zjišťovala oblasti, ve kterých by chtěli mladí lidé se seniory spolupracovat. Byla otevřená ve znění: „Ve které oblasti bys chtěl(a) se starými lidmi spolupracovat? O jakou zájmovou, dobrovolnickou či jinou činnost bys měl(a) konkrétně zájem?“

Na danou otázku neodpovědělo 17 (30,4%) dotázaných a 7 (12,5 %) odpovědělo „nevím“. To, že řada respondentů neodpověděla, může mít více důvodů. Jedním z nich může být skutečnost, že otázka byla formulována jako otevřená, a že zněla příliš obecně. Vhodnější by možná byla uzavřená otázka s předem uvedenými možnostmi výběru. Oproti předpokladu, že odpovídat budou pouze ti respondenti, kteří v předchozí otázce vyjádřili svůj zájem o spolupráci se seniory, odpověděli i žáci, kteří se seniory spolupracovat nechtějí.

Neochotu spolupracovat zdůraznilo 14 (24%) respondentů tím, že na otázku, ve které oblasti by chtěli spolupracovat se seniory, odpověděli „v žádné“.

Svou představu o možné spolupráci se seniory uvedlo 18 (32,1%) respondentů – tedy necelá třetina. Třídění dle věku, pohlaví a společného bydlení neprokázalo zásadní rozdíly. Odpovědi jsou seřazeny podle četnosti v tabulce:

Tabulka č. 15

<i>Ve které oblasti bys chtěl(a) se starými lidmi spolupracovat? O jakou zájmovou, dobrovolnickou či jinou činnost bys měl(a) konkrétně zájem?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
neodpověděl	17	30,4
v žádné	14	25,0
(cyklo)turistika, rybaření, příroda	7	12,5
nevím	7	12,5
ruční práce, vaření	4	7,1
historie, učení	3	5,4
dechová kapela	2	3,6
pomáhat jim	2	3,6

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že žáci mají nejčastěji zájem o spolupráci v oblasti zájmových kroužků: turistiky, cykloturistiky a obecně přírody, dále jsou to ruční práce. Žáci rovněž vyjádřili zájem o povídání si se starými lidmi hlavně o minulosti, o historii.

Poslední otázka tohoto okruhu zněla opačně než předchozí a měla za úkol zjistit, ve kterých oblastech by mladí lidé se seniory naopak spolupracovat nechtěli. Otevřená otázka tedy zněla: „Ve které oblasti bys se starými lidmi určitě nechtěl(a) spolupracovat? Proč?“

Na tuto otázku neodpovědělo 18 (32,1%) dotázaných, 9 respondentů (16,1%) odpovědělo „nevím“. Z žáků, kteří podle úvodní otázky nechtějí se seniory spolupracovat, jich 10 (17,9%) odpovědělo „nikde, v žádné oblasti“.

Na otázku „proč?“ nechtějí v této oblasti spolupracovat neodpověděl žádný z dotázaných. Přehled odpovědí viz. tabulka:

Tabulka č. 16

<i>Ve které oblasti bys se starými lidmi určitě nechtěl(a) spolupracovat? Proč?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
neodpověděl	18	32,1
nevím	9	16,1
nikde, v žádné	11	19,6
sport, hudba, tanec	7	12,5
péče o jejich hygienu	6	10,7
móda	2	3,6
cestování	1	1,8
informační technologie, počítače	1	1,8
politika	1	1,8

V odpovědích celkově převládá nezájem o spolupráci v oblasti sportu, tance, hudby a módy. Žádný z respondentů svoji odpověď neodůvodnil. Lze se však domnívat, že v oblasti módy, hudby a tance mají (podle mládeže) senioři výrazně rozdílný vkus. Lze také dovodit, že sportovní aktivity považuje mládež za svoji doménu a se seniory si je většinou vůbec nespojuje. Mládež často vidí období stáří jako období odpočinku a celkově nízké aktivity, nemoci příp. nemohoucnosti a závislosti na druhých (viz. např. tabulka č. 21 tohoto průzkumu). Třídění dle věku, pohlaví a společného bydlení opět neprokázalo zásadní rozdíly.

Za dosti závažnou považují skutečnost, že z 18 žáků (kteří jmenovali konkrétní oblasti, v nichž nechtějí se starými lidmi spolupracovat) jich 6 (tedy třetina) uvedlo oblast hygieny. Jednalo se o 3 dívky a 3 chlapce ve věku 14 a 15 let. Nutno podotknout, že zejména chlapci se v dané souvislosti vyjadřovali velmi nevybíravě až vulgárně.

9. Postoje mládeže k seniorům

V další části dotazníku bylo respondentům předloženo 11 výroků týkajících se starých lidí. Cílem bylo poznat prostřednictvím jejich hodnocení souhrnný postoj mladých lidí k seniorům. Respondenti měli ke každému výroku zaujmout určitý hodnotící vztah, který měli na předepsané škále od 1 do 3 označit. Škála byla

třístupňová, kde 1 znamenalo s výrokem „souhlasím“, 2 „částečně souhlasím“, 3 „nesouhlasím“.

Na předložené výroky odpovědělo 46 (82,1%) respondentů. Na základě jejich odpovědí byly sestaveny dvě tabulky.

První z nich znázorňuje počty (absolutní a v %) jednotlivých odpovědí (tedy kolik respondentů souhlasí, částečně souhlasí či nesouhlasí s konkrétním výrokem).

Ve druhé tabulce jsou výroky seřazeny podle průměru souhlasu s nimi: od výroku přijímaného s největším souhlasem po výrok přijímaný s nejmenším souhlasem, resp. s nesouhlasem (čím nižší je průměrná hodnota, tím větší je souhlas respondentů s daným výrokem).

Tabulka č. 17

Číslo. výroku	Znění postojového výroku	Souhlas	%	Částečný souhlas	%	Nesouhlas	%
1	Ve veřejné dopravě bychom měli pouštět staré lidi sednout.	39	84,8	6	13,0	1	2,2
2	Staří lidé potřebují pochopení a trpělivost	23	50,0	20	43,5	3	6,5
3	Uplatnění starého člověka v dnešní společnosti záleží jen na něm	18	39,1	18	39,1	10	21,7
4	Všech starých lidí bychom si měli vážit.	22	47,8	21	45,7	3	6,5
5	Ne všichni staří lidé si zaslouží úctu.	19	41,3	13	28,3	14	30,4
6	Staří lidé jsou pomalí a zdržují.	13	28,3	21	45,7	12	26,1
7	Staří lidé nám mladým nerozumí.	19	41,3	13	28,3	14	30,4
8	Senioři by měli odpočívat a neplést se do života mladších.	9	19,6	20	43,5	17	37,0

9	Je třeba více využívat zkušeností starých lidí, třeba při organizování volného času mládeže.	16	34,8	19	41,3	11	23,9
10	Uplatnit ve veřejném životě se mohou jen vzdělaní staří lidé.	12	26,1	18	39,1	16	34,8
11	Senioři by měli pomáhat jen v rodině, ale ne ve veřejném životě.	8	17,4	17	37,0	21	45,7

Tabulka č. 18

Pořadí výroku	Číslo výroku	Znění postojového výroku	Průměrná hodnota	Směrodatná odchylka
1	1	Ve veřejné dopravě bychom měli pouštět staré lidi sednout.	1,17	0,44
2	2	Staří lidé potřebují pochopení a trpělivost	1,57	0,62
3	4	Všech starých lidí bychom si měli vážit.	1,59	0,62
4	3	Uplatnění starého člověka v dnešní společnosti záleží jen na něm	1,83	0,78
5-7	5	Ne všichni staří lidé si zaslouží úctu.	1,89	0,86
5-7	7	Staří lidé nám mladým nerozumí.	1,89	0,84
5-7	9	Je třeba více využívat zkušeností starých lidí, třeba při organizování volného času mládeže	1,89	0,76
8	6	Staří lidé jsou pomalí a zdržují.	1,98	0,74
9	10	Uplatnit ve veřejném životě se mohou jen vzdělaní staří lidé.	2,09	0,78
10	8	Senioři by měli odpočívat a neplést se do života mladších.	2,17	0,74
11	11	Senioři by měli pomáhat jen v rodině, ale ne ve veřejném životě.	2,28	0,76

Jak vyplývá z uvedeného přehledu, respondenti nejvíce souhlasili s výroky: „Ve veřejné dopravě bychom měli pouštět staré lidi sednout“, „staří lidé potřebují pochopení

a trpělivost“ a „Všech starých lidí bychom si měli vážit“. Jedná se o jistá základní etická pravidla civilizované společnosti, která mladí lidé znají, ovšem ne vždy je dodržují.

Největší nesouhlas pak projevili respondenti s výrokem „Senioři by měli pomáhat jen v rodině, ale ne ve veřejném životě“, což je dosti pozitivní zjištění.

Poměrně vysokou míru nesouhlasu projevili mladí s výrokem „Je třeba více využívat zkušeností starých lidí, třeba při organizování volného času mládeže“. To je možné chápat jako nedocenění možností seniorů. Některé spíše souhlasné reakce a nejednoznačné výroky jako např. „Staří lidé těm mladým nerozumějí“ mohou znamenat určitou nejistotu v postojích mládeže vůči seniorům.

Z hlediska věku a pohlaví zde nejsou významnější rozdíly. Třídění dle společného bydlení určité názorové rozdíly ukázalo.

Obě srovnávané skupiny respondentů vyjádřily stejnou míru souhlasu (a určily tak stejné pořadí) u výroků: „*Ve veřejné dopravě bychom měli pouštět staré lidi sednout*“, „*Staří lidé potřebují pochopení a trpělivost*“ a „*Všech starých lidí bychom si měli vážit*“.

Dále se už skupiny názorově liší. Největší názorové **rozdíly byly u výroku č. 3** „*Uplatnění starého člověka v dnešní společnosti záleží jen na něm*“ (skupina „A“ s výrokem souhlasila ve větší míře, skončil na 4. místě, u druhé skupiny na místě 8.) a **výroku č. 5** „*Ne všichni staří lidé si zaslouží úctu*“ (u skupiny „A“ skončil na místě 9. a u druhé skupiny na 4. místě). Také se jednalo o **výrok č. 8** „*Senioři by měli odpočívat a neplést se do života mladších*“ (u skupiny „A“ - děti bydlící s prarodiči - skončil výrok jako šestý v pořadí, což vyjadřuje poměrně vysokou míru souhlasu, kdežto u druhé skupiny až na místě jedenáctém, tedy posledním). Poslední výrok s rozdílnými výsledky byl **výrok č. 10** „*Uplatnit ve veřejném životě se mohou jen vzdělaní staří lidé*“ (skupina „A“ jej zařadila na 6. místo, druhá skupina na místo 9.). Rozdíly jsou zde tedy zjevné, je však obtížné vyvozovat z těchto výsledků konkrétní závěry.

10. Názory na stáří jako etapu života

Tento blok otázek byl zaměřen na zjišťování názorů mládeže na stáří jako část lidského života. Na to, zda již v tak mladém věku přemýšleli nad stářím, zda mají ze stáří obavy a proč a jak se podle jejich názoru ve stáří žije. Podle toho byly formulovány tři otázky, z nichž první byla uzavřená a zněla: „Přemýšlel(a) jsi už někdy o tom, jaké to bude, až jednou zestárneš?“

Na otázku odpověděla většina respondentů. Téměř 65% odpovědělo kladně, což je vzhledem k jejich nízkému věku poměrně překvapující. Kladné odpovědi se týkaly všech věkových kategorií zahrnutých do průzkumu, tedy věku 10-15 let. Z hlediska pohlaví ani společného bydlení nebyly zjištěny významné rozdíly. Blíže viz. tabulka:

Tabulka č. 19

<i>Přemýšlel(a) jsi už někdy o tom jaké to bude, až jednou zestárneš?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	36	64,3
ne	19	33,9
neodpověděl	1	1,8

Následující otázka měla zjistit případné obavy respondentů ze stárnutí a stáří. Byla jim položena otevřená otázka: „*Bojíš se stáří?*“

Kladně odpovědělo 21 žáků, tedy přibližně třetina všech dotázaných. Zbytek respondentů se stáří neobává. Z 36 respondentů (65%), kteří podle předchozí otázky již nad stářím přemýšleli, jich vyjádřilo svoje obavy ze stáří 13 (36,1 %).

Na danou otázku odpovědělo také všech 19 respondentů, kteří se podle předchozí tabulky myšlenkami na stáří ještě nezabývali. Z nich 8 odpovědělo „*ano, bojím se stáří*“. Zbytek se stáří neobává.

Třídění z hlediska věku, pohlaví ani společného bydlení neprokázalo významné rozdíly.

Dotazovaní, kteří odpovídali kladně, měli také možnost svoji odpověď zdůvodnit. Důvod, proč se stáří obávají, uvedlo 21 žáků. Přehled odpovědí (řazených dle četnosti) je uveden v tabulce:

Tabulka č. 20

<i>Bojíš se stáří?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	21	37,5
ne	34	60,7
neodpověděl	1	1,8

<i>Pokud ano, napiš, proč se stáří obáváš.</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 21)</i>
nemoci, blížící se smrt	8	38,1
"budu starý" - změna vzhledu, fyzická omezení (sport, sex)	7	33,3
nesoběstačnost, závislost na pomoci druhých	3	14,3
omezené možnosti, pokles společenské prestiže	2	9,5
větší zranitelnost, bezmocnost	1	4,8

Z uvedeného přehledu vyplývá, že největší obavy má mládež z nemocí spojených se stářím a blížící se smrti.

Následují obavy ze stáří jako takového. Většinou respondenti odpovídali prostě: „budu starý“ a tuto odpověď někteří doplnili o další: „budu mít vrásky“, „nebudu moct sportovat, hrát fotbal“, „nebudu mít sex“ apod.

Menší skupina respondentů (asi 14%) má obavy ze stáří z důvodu možné nesoběstačnosti, nemohoucnosti a závislosti na druhých. Dvě žákyně se bojí omezení možností (obecně) a poklesu na společenském žebříčku. Jedna žákyně uvedla jako důvod větší zranitelnost, když odpověděla: „mohou mě snadněji okrást“.

Lze říci, že uváděné důvody jsou relevantní, mohou být se stářím spojovány, mohou nás ve stáří potkat. Ve stáří může přibývat nemocí a jistě se postupně přibližujeme smrti. Rovněž změnám vzhledu (vrásky, šedivé vlasy) a určitým fyzickým omezením pravděpodobně neunikneme, někteří z nás se mohou stát nesoběstačnými. Pokles společenské prestiže je (vzhledem k negativnímu image stáří ve společnosti) téměř jistý.

Současně však je třeba říci, že nic nelze zobecňovat, každý prožívá své stáří individuálně. Stáří lze prožít i aktivně, společensky a v relativně dobrém zdravotním stavu.

Poslední otázka z okruhu zabývajících se názory mládeže na stáří jako na jednu z životních fází člověka měla za úkol zjistit, zda podle mládeže může být stáří hezké životní období, příp. v čem. Uzavřená otázka zněla: „Myslíš si, že stáří je (může být) hezké období života?“

Kladně odpovědělo 33 respondentů, tedy dvě třetiny. Opět byla žákům nabídnuta možnost svoje odpovědi odůvodnit. Této možnosti využilo 48 (tedy téměř 86%) dotázaných. Odpovědi jsou zaznamenány v následující tabulce:

Tabulka č. 21

<i>Myslíš si, že stáří je (může být) hezké období života?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	33	58,9
ne	22	39,3
neodpověděl	1	1,8
<i>Proč ano? V čem např.?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 33)</i>
méně starostí a povinností	4	12,1
více času	11	33,3
odpočinek	4	12,1
vnoučata	5	15,2
důchod	7	21,2
neodpověděl	2	6,0
<i>Proč ne?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 22)</i>
nemoci, fyzická omezení (sport, sex), omezené možnosti, obavy z nemohoucnosti a závislosti na druhých	17	77,3
neodpověděl	5	22,7

Z uvedených odpovědí tohoto bloku vyplývá, že téměř 60% dotázaných žáků ve věku 10-15 let již někdy přemýšlelo o tom, jaké to bude až zestárnou.

Asi jedna třetina respondentů se stáří obává a jako nejčastější důvody jsou uváděny obavy z nemocí, fyzických omezení, blížící se smrti, nemohoucnost a závislost na druhých.

Přibližně dvě třetiny dotázaných se současně domnívají, že stáří může být hezkým obdobím v lidském životě. Žáci si představují stáří zejména jako období klidu a odpočinku s menší mírou starostí a povinností. Ti respondenti, podle nichž stáří není

pěkným životním obdobím, uváděli nejčastěji stejné důvody jako v první otázce, tedy nemoci, případná nemohoucnost a nesoběstačnost.

Z hlediska věku a společného bydlení nebyly v odpovědích významné rozdíly, avšak **výrazně více dívek než chlapců vyjádřilo svoje obavy ze stáří**. Domnívám se, že dívky se mohou cítit stářím „více ohroženy“ než chlapci zejm. s ohledem na očekávané (nežádoucí) změny vzhledu. Dívky bývají v tomto směru citlivější než chlapci, neboť, podle mého názoru, více podléhají společenskému tlaku tzv. „ideálu krásy“.

11. Vztahy s prarodiči

Následující (poměrně rozsáhlý) blok obsahující 16 otázek byl zaměřen na zhodnocení vztahu mládeže k vlastním prarodičům. Otázky se týkaly převážně společného bydlení, četnosti návštěv, vzájemné pomoci, povídání si s prarodiči a zájmu o jejich životní zkušenosti, společně tráveného času a společných zážitků.

První uzavřená otázka zněla: „Bydlíš v jedné domácnosti (domě, bytě) s prarodiči?“ Odpověď, „ano, bydlím“ uvedlo přibližně 40% dotázaných. Odpovědi znázorňuje tabulka níže:

Tabulka č. 22

<i>Bydlíš v jedné domácnosti (domě, bytě) s prarodiči?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	22	39,3
ne	32	57,1
neodpověděl	2	3,6

Navazující otázka zjišťovala, jak často respondenti navštěvují prarodiče, se kterými nebydlí ve společné domácnosti. Otázka byla uzavřená ve znění: „Jak často navštěvuješ prarodiče (se kterými nebydlíš)?“

Z odpovědí vyplývá, že téměř 36% dotázaných navštěvuje prarodiče 2x za týden, příp. častěji. Z toho je zřejmé, že prarodiče bydlí v bezprostřední blízkosti (např. ve stejné nebo vedlejší obci). Poměrně velká část respondentů (téměř 25%) však navštěvuje prarodiče pouze asi 2x za měsíc. Přehled odpovědí viz. tabulka:

Tabulka č. 23

<i>Jak často navštěvuješ prarodiče (se kterými nebydlíš)?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
2x za týden a více	20	35,7
1x za týden	9	16,1
2x za měsíc	14	25,0
1x za měsíc a méně	9	16,1
neodpověděl	4	7,1

Je jasné, že v mnoha případech, zejména při větší vzdálenosti bydliště prarodičů a vnoučat, děti nemohou četnost návštěv samy ovlivnit. Další dotaz měl proto zjistit, jestli by děti navštěvovaly prarodiče častěji, pokud by to bylo možné (např. pokud by prarodiče bydleli blíž). Uzavřená otázka zněla: „Navštěvoval(a) bys prarodiče častěji kdyby to šlo?“

Velká většina (přes 80%) odpovědí zněla kladně (třídění dle věku, pohlaví ani společného bydlení neprokázalo rozdíly). Respondenti mohli svoji odpověď odůvodnit. V případě záporných odpovědí, kterých bylo asi 16% (z celkového počtu respondentů), byl uváděn jediný důvod, který zněl: „*je tam nuda*“. Přehled odpovědí následuje v tabulce:

Tabulka č. 24

<i>Navštěvoval(a) bys prarodiče častěji kdyby to šlo?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	45	80,4
ne	9	16,1
neodpověděl	2	3,6
<i>Proč ne?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 9)</i>
je tam nuda	9	100,0

Další otázka měla zjistit, zda návštěvy prarodičů jsou pro děti radostnou událostí, na kterou se těší nebo zda tomu tak není. Uzavřená otázka zněla: „Navštěvuješ prarodiče rád(a)?“

Je potěšující, že téměř 83% odpovědí bylo kladných, tedy že děti navštěvují prarodiče rády. Nasvědčuje to tomu, že většina dětí má se svými prarodiči pěkný vztah. Záporné odpovědi, kterých bylo necelých 9%, nebyly odůvodněny. Lze ale předpokládat, že důvod je podobný jako v předchozí otázce: děti se při návštěvách prarodičů nudí. To však, podle mého názoru, nevyovídá nic o kvalitě jejich vzájemného vztahu. Třídění u žádného kritérií (věk, pohlaví a společné bydlení) neprokázalo rozdíly. Přehled odpovědí viz. tabulka:

Tabulka č. 25

<i>Navštěvuješ prarodiče rád(a)?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano – na návštěvy se těším	47	83,9
ne – na návštěvy jezdím jenom „z donucení“	5	8,9
neodpověděl	4	7,1

Následující dvě otázky měly zjistit, jak často (příp. zda vůbec), s čím a s jakou ochotou děti prarodičům pomáhají. První otázka (č. 26) byla uzavřená ve znění: „Pomáháš někdy prarodičům?“

Pokud budeme předpokládat, že žáci odpovídali pravdivě, pak je velmi pozitivní zjištění, že velká většina (skoro 77%) dotázaných odpověděla kladně. V případě záporných odpovědí se většinou jednalo o skutečnost, že prarodiči není pomoc po dětech vyžadována (a děti ji také nenabídnou). Srovnání dle věku, pohlaví a společného bydlení neprokázalo rozdíly.

Tabulka č. 26

<i>Pomáháš někdy prarodičům?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	43	76,8
ne	9	16,1
neodpověděl	4	7,1

Někteří respondenti se vyjádřili, v čem konkrétně jsou prarodičům nápomocni. Ve většině případů se jednalo o pomoc v domácnosti (úklid), dále nákupy a práce na zahrádce.

Druhá související otázka byla rovněž uzavřená a měla zjistit, s jakou ochotou děti prarodičům pomáhají. Přes 40% respondentů uvedlo, že pomáhají z vlastní vůle a sami pomoc nabídnou. 40% respondentů pomáhá prarodičům ochotně, pokud jsou o pomoc požádáni. Srovnání dle sledovaných kritérií neprokázalo rozdíly. Podrobněji viz. tabulka:

Tabulka č. 27

<i>Pokud někdy pomáháš prarodičům, pomáháš jim:</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
rád(a) z vlastní vůle, sám(sama) jim pomoc nabídneš	24	42,9
ochotně, ale jenom když tě o to výslovně požádají (nevadí ti to)	23	41,1
nerad(a), jenom když ti to někdo přikáže (vadí ti to)	6	10,7
pomáháš jenom za peněžní odměnu	0	0,0
neodpověděl	3	5,4

Série dalších čtyř otázek v tomto bloku se zaměřovala na zjištění, do jaké míry si žáci váží zkušeností seniorů (prarodičů), zda jsou ochotni jim naslouchat a příp. dát na jejich rady. První z otázek byla uzavřená a zněla: „Povídáš si rád(a) s prarodiči?“

Její úkolem bylo zjistit, zda si děti s prarodiči ve volném čase rády povídají a o čem, příp. proč tomu tak není. Z hlediska společného bydlení nebyly zjištěny rozdíly ve srovnávaných skupinách. Záporně odpověděli čtyři chlapci a dvě dívky ve věku 12-15 let. Jako důvod uvedli jednotně „je to nuda“. Většina odpovědí však zněla kladně, bylo jich skoro 86%.. Nejfrekventovanější témata rozhovorů jsou seřazena v tabulce:

Tabulka č. 28

<i>Povídáš si rád(a) s prarodiči?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	48	85,7
ne	6	10,7
neodpověděl	2	3,6
<i>O čem např.?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
o všem možném, různě, jak kdy	25	44,6
co bylo dříve, o jejich dětství, mládí	12	21,4
neodpověděl	8	14,3
o škole, o kamarádech	7	12,5
jak se máme, běžné věci	3	5,4
o válce	1	1,8

Jak je vidět z odpovědí v tabulce, většinou se rozhovory týkají běžných každodenních věcí a zážitků (škola, kamarádi apod.). Asi 21% respondentů odpovědělo, že si s prarodiči povídají o tom „co bylo dříve, o jejich dětství, mládí“ a pouze jeden respondent uvedl odpověď „o válce“ (a tedy zřejmě také o tom, co bylo). Dá se ovšem předpokládat, že povídání si s prarodiči o běžných každodenních záležitostech se zřejmě týká i těchto respondentů.

Další dvě otázky zjišťovaly, jestli se děti v případě potřeby chodí s prarodiči poradit a jakých témat se to nejčastěji týká. První otázka byla uzavřená ve znění: *„Nechal(a) by sis od prarodičů poradit, kdyby sis s něčím nevěděl(a) rady“?*

Třídění dle společného bydlení neukázalo významné rozdíly. Záporně odpověděly tři dívky a osm chlapců ve věku 12 a 15 let. Důvod nebyl uveden. Tedy převládaly kladné odpovědi, kterých bylo téměř 77%. A důvody? Přehled viz. tabulka:

Tabulka č. 29

<i>Nechal(a) by sis od prarodičů poradit, kdyby sis s něčím nevěděl(a) rady?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	43	76,8
ne	11	19,6
neodpověděl	2	3,6
<i>Proč (ano)?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (ze 43)</i>
jsou moudřejší, mají víc zkušeností	19	44,2
rodiče nemají čas	4	9,3
mohu se na ně spolehnout	4	9,3
každá rada dobrá	1	2,3
neodpověděl	15	34,9

Téměř 35% žáků svoji odpověď neodůvodnilo, ačkoliv k tomu měli příležitost. Takovýto přístup se vyskytuje v rámci průzkumu častěji. Většinou se to týká „doplňkových“ otázek. Vysvětlují si to tím, že děti nepovažovaly „doplňkové“ otázky za příliš důležité a vědomě je vynechaly (v dotazníku byly tyto dotazy psány kurzívou, což naznačuje jejich doplňkový charakter). Je také možné, že v některých případech bylo pro děti z nějakých důvodů problematické konkretizovat obecnější znění odpovědi. (Znovu se ukazuje, že vhodnější formou otázek jsou pro děti otázky uzavřené s předem danými možnostmi výběru.) Je tu ovšem další možnost: že je pouze momentálně žádná odpověď nenapadla a jednoduše se jim nad odpovědí nechtělo více zamýšlet.

Druhá otázka byla rovněž uzavřená a zněla: „Obrátil(a) ses už někdy k prarodičům o radu?“

Zde byl již poměr kladných a záporných odpovědí vyrovnanější. Kladné odpovědi mírně převládaly, bylo jich necelých 56%. Třídění z hlediska věku, pohlaví ani společného bydlení neprokázalo významné rozdíly. Odpovědi viz. tabulka:

Tabulka č. 30

<i>Obrátil(a) ses už někdy k prarodičům o radu?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	31	55,4
ne	23	41,1
neodpověděl	2	3,6
<i>Čeho se rada týkala ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 31)</i>
různé věci, už nevím	11	35,5
učení	13	41,9
výběr školy	1	3,2
neodpověděl	6	19,4

Poslední (čtvrtá) z otázek zjišťovala názor mládeže na to, zda si myslí, že mohou v životě využít zkušeností prarodičů a něčemu se od nich přiučit. Opět se jednalo o uzavřenou otázku: „*Myslíš si, že tě prarodiče mohou něčemu naučit?*“

Zápornou odpověď, tedy že je prarodiče nemohou ničemu naučit, uvedly 3 dívky ve věku 12 a 14 let a 10 chlapců ve věku 10, 13 až 14 let. Znovu však převládaly odpovědi kladné, celkem přes 70%. Kladně odpovědělo 18 dívek a 22 chlapců všech věkových kategorií.

Žáci se měli dále vyjádřit, čemu konkrétně je prarodiče mohou naučit. Této možnosti ovšem využilo pouze 24 respondentů, z toho osm odpovědí znělo „teď nevím“. Znamená to, že pouze asi 28% z celkového počtu dotázaných má konkrétní představu o tom, čemu je prarodiče mohou naučit. Odpovědi se však většinou omezily na oblasti „slušného chování“, vaření a ručních prací.

Také v této oblasti poměrně velký počet žáků (40%) na „doplňkovou“ otázku neodpověděl. Připočteme-li k nim také žáky, kteří uvedli odpověď „teď nevím“ (která nic nevyovídá), pak se jedná celkem o 60% respondentů. (Podle mého názoru zde mohou platit stejné důvody, které jsem uvedla již výše u tabulky č. 29.) Konkrétní odpovědi viz. následující přehled:

Tabulka č. 31

<i>Myslíš si, že tě prarodiče mohou něčemu naučit?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	40	71,4
ne	13	23,2
neodpověděl	3	5,4
<i>Například čemu ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (ze 40)</i>
úcta k druhým, slušnému chování	7	17,5
vaření, ruční práce	8	20,0
všemu možnému, teď nevím	8	20,0
starat se o zahrádku	1	2,5
neodpověděl	16	40,0

Třídění z hlediska společného bydlení prokázalo u srovnávaných skupin podstatnější rozdíl. **Zápornou odpověď** (tedy nemyslí si, že je prarodiče mohou něčemu naučit) uvedla téměř třetina (31,3%) dětí **ze skupiny B**. To je **o 17,6% více** oproti druhé skupině. Může to znamenat, že děti, které bydlí s prarodiči, mají (oproti druhé skupině) z každodenní zkušenosti větší povědomí o tom co jejich prarodiče umí (a co by se od nich mohly naučit).

Série šesti posledních otázek tohoto bloku (který je zaměřen na vztah dětí k jejich prarodičům) zkoumá, jak často, jakým způsobem a také jak rády děti tráví s prarodiči volný čas. Otázky se týkaly společné dovolené, prázdnin a společných zážitků vůbec.

Úvodní (uzavřená) otázka zněla: „*Byl(a) jsi někdy s prarodiči na dovolené?*“ Zde převládaly odpovědi záporné (skoro 60%) nad kladnými (necelých 38%).

Tabulka č. 32

<i>Byl(a) jsi někdy s prarodiči na dovolené?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	21	37,5
ne	33	58,9
neodpověděl	2	3,6

Jet na společnou dovolenou však nemusí být z různých důvodů (finanční, zdravotní apod.) možné. Proto následující uzavřená otázka zněla: „Chtěl(a) bys jet s prarodiči na dovolenou (kdyby to šlo)?“

Na tuto otázku odpověděli všichni respondenti. Přes 60 % jich odpovědělo kladně. Z hlediska věku, pohlaví a společného bydlení zde nebyly zásadní rozdíly. V další otázce žáci opět měli napsat důvody, které je k dané odpovědi vedly. Této možnosti využilo 27 dotazovaných. Naopak 29 respondentů neodpovědělo. Opět je zde (dle mého názoru) možno uvažovat stejné důvody, které jsem uvedla již u tabulky č. 29. Tedy, že žáci nepovažovali za důležité odpovídat na „doplňkové“ dotazy nebo se jim třeba nechtělo nad konkrétními důvody zamýšlet.

Téměř 23% z těch žáků, kteří odpověděli záporně, uvedlo důvod „je to nuda“. Tato odpověď se v rámci průzkumu vyskytuje (v podobné souvislosti) poměrně často. Je ji možno zaznamenat i u jiných otázek. Možná se jednalo o snahu (alespoň nějak) zodpovědět dotaz, na který žáci ve skutečnosti odpověď neznali. Nebo se s prarodiči (vzhledem k již zmiňovanému pubertálnímu věku) skutečně nudí. Znovu se odvažují vyslovit názor, že to nevypovídá nic zásadního (negativního) ohledně vzájemného vztahu dětí k prarodičům.

Tabulka č. 33

<i>Chtěl(a) bys jet s prarodiči na dovolenou (kdyby to šlo)?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	34	60,7
ne	22	39,3
<i>Proč ano ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 34)</i>
jsem s nimi rád(a), je mi s nimi dobře	9	26,5
už jsme spolu byli, byla to zábava	4	11,8
je s nimi legrace	5	14,7
neodpověděl	16	47,1

<i>Proč ne ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 22)</i>
raději bych jel(a) s kamarády	4	18,2
je to nuda	5	22,7
neodpověděl	13	59,1

Další dvě otázky byly velmi podobné předchozím. Pouze se netázaly na společnou dovolenou, ale týkaly se prázdnin obecně. První uzavřená otázka zněla: „Trávíš (nebo trávil/a jsi někdy) část prázdnin u prarodičů?“

Odpověděli téměř všichni respondenti, kladných odpovědí bylo skoro 79%, záporných asi 20%. Viz. tabulka:

Tabulka č. 34

<i>Trávíš (nebo trávil/a jsi někdy) část prázdnin u prarodičů?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	44	78,6
ne	11	19,6
neodpověděl	1	1,8

Stejně jako je tomu u dovolené, mohou existovat faktické důvody, pro které děti s prarodiči o prázdninách být nemohou, i když by si to přály. Proto další (opět uzavřená) otázka zněla: „Chtěl(a) bys trávit prázdniny (část prázdnin) u prarodičů kdyby to šlo?“

Kladně odpovědělo necelých 52%, záporně necelých 42%, čtyři dotazovaní neodpověděli. Třídění z hlediska věku, pohlaví a společného bydlení neprokázalo významné rozdíly.

Žáci byli opět požádáni o uvedení důvodů pro svoje odpovědi. Odpovědi uvedlo 37 respondentů, ostatní neodpověděli. Zřejmě ze stejných důvodů, které jsem již výše popsala.

Také zde se vyskytla skupina respondentů, kteří odůvodnili svoji zápornou odpověď v tom smyslu, že se s prarodiči nudí. Předpokládám, že ani v tomto případě to neznamená nic zásadního z hlediska vzájemného vztahu dětí a prarodičů. Přehled viz. níže.

Tabulka č. 35

<i>Chtěl(a) bys trávit prázdniny (část prázdnin) u prarodičů kdyby to šlo?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	29	51,8
ne	23	41,1
neodpověděl	4	7,1
<i>Proč ano ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 29)</i>
jsem s nimi rád(a), je mi s nimi dobře	12	41,4
výlety, zážitky, zábava, legrace	8	27,6
odpočinku si od rodičů	2	6,9
neodpověděl	7	24,1
<i>Proč ne ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 23)</i>
doma s kamarády je to lepší	7	30,4
je tam nuda	6	26,1
nelíbí se mi tam, nemají moderní vymoženosti apod.	2	8,7
neodpověděl	8	34,8

Poslední dvě otázky z tohoto okruhu měly zjistit, jaké mají děti s prarodiči společné zážitky (pěkné nebo naopak špatné), které v nich zanechaly největší dojmy. Obě otázky byly otevřené ve znění: „Jaký je tvůj nejhezčí zážitek s prarodiči (na co rád/a vzpomínáš)?“ a „Jaký je tvůj nejhorší zážitek s prarodiči (na co nerad/a vzpomínáš?)“

Zdá se, že otázky byly pro žáky příliš nejednoznačné a dělalo jim obtíže na ně odpovědět. Na první otázku odpovědělo pouze několik respondentů, z toho jako nejlepší zážitek bylo popsáno několik konkrétních výletů (např. hrad Bouzov, Aquapark). Další formou odpovědi bylo „nevím“. Na druhou otázku byla jediná odpověď „nevím“ nebo „žádný“. Tyto odpovědi však neposkytují téměř žádné poznatky využitelné v rámci tohoto průzkumu. Proto je zbytečné uvádět tabulku.

12. Informace o stáří (seniorech) v rámci školní výuky

Předposlední blok otázek byl zaměřen na oblast informovanosti dětí o problematice stáří a seniorech v rámci školní výuky a jejich zájem o tyto informace.

První uzavřená otázka byla následujícího znění: „Učili jste se (říkali jste si něco) o stárnutí a stáří ve škole?“

Výsledky byly poměrně překvapující, neboť kladně odpověděla pouze o něco víc než třetina respondentů, asi dvě třetiny žáků pak odpověděly záporně. Může to znamenat, že pokud vůbec nějaká výuka v této oblasti proběhla, byla zřejmě pouze povrchní a nové poznatky nebyly pro žáky natolik zajímavé, aby jim utkvěly v paměti. Třídění dle sledovaných kritérií přitom neukázalo významné rozdíly. Přehled viz. dále:

Tabulka č. 36

<i>Učili jste se (říkali jste si něco) o stárnutí a stáří ve škole?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	21	37,5
ne	34	60,7
neodpověděl	1	1,8

Další otázka směřovala ke konkrétním poznatkům získaným v rámci školní výuky. Byla otevřená a zněla: „Pokud ano, ve kterém předmětu a co konkrétně jste se učili?“

Na otázku odpovědělo pouze 15 respondentů. Jednalo se přitom o přibližně stejný podíl chlapců i dívek všech věkových skupin. Žáci většinou uvedli pouze název předmětu a to konkrétně: *občanská výchova, přírodověda, rodinná výchova*. Žádné konkrétní poznatky, které by o stárnutí, stáří a seniorech získali v rámci výuky jmenovaných předmětů však nikdo z nich neuvedl. To podporuje moji předchozí domněnku, že výuka v dané oblasti byla zřejmě pouze okrajovou záležitostí.⁵¹

Následující otázka souvisela s předchozí. Byla opět otevřená a zněla: „Pokud ne, myslíš si, že byste se měli o stáří učit ve škole?“ Na tuto otázku odpovědělo kladně asi 41% dotázaných. Dalších téměř 56 % odpovědělo naopak záporně, tedy že by se o stáří ve škole učit neměli. Z hlediska sledovaných kritérií se opět neobjevily zásadní rozdíly.

⁵¹ Netvrdím však, že jde o chybu na straně učitelů. Je možné, že se jedná o nedostatek v učebních osnovách, kde se této problematice nevěnuje potřebný prostor.

Žáci měli dále uvést, co konkrétně by se rádi dověděli, případně z jakého důvodu se o tuto problematiku nezajímají. Odpovědi znázorňuje tabulka:

Tabulka č. 37

<i>Myslíš si, že byste se měli o stáří učit ve škole?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	23	41,1
ne	31	55,4
neodpověděl	2	3,6
<i>Pokud ano, co konkrétně by ses chtěl(a) dovědět?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 23)</i>
jaké je být starý, jaké to je ve stáří	9	39,1
co mě ve stáří čeká	4	17,4
jak se dožít vysokého věku	1	4,3
neodpověděl	9	39,1
<i>Proč ne ?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v % (z 31)</i>
Je to divné (hloupé) téma, co bychom se měli učit?	7	22,6
Stačí mi to doma	2	6,5
Není to důležité, do života to k ničemu není	6	19,4
Je to nudné téma	6	19,4
neodpověděl	10	32,3

Jak je z tabulky vidět, dosti velká část žáků důvody opět neuvedla. Také se zde znovu vyskytuje odpověď „je to nuda“ (doslova „je to nudné téma“). Myslím si, že ani zde nebudou jiné příčiny, než v předchozích případech. Žáci možná neuměli odpovědi konkretizovat nebo jim nepřipadalo nezbytné na doplňující dotazy odpovídat. Nebo se jim nad nimi nechtělo více zamýšlet. Případně je možné, že žákům nebyl vymezen dostatečný časový prostor s ohledem na rozsah dotazníku. Respondenti vyplňovali dotazník v rámci jedné vyučovací hodiny, což mohlo být pro některé z nich nedostatečné.

13. Informace o diskriminaci a ageismu

Poslední okruh otázek byl zaměřen na informovanost mládeže v oblasti diskriminace a ageismu. Tvořili jej tři uzavřené otázky, z nichž první zněla: „Víš co znamená slovo diskriminace?“

V případě kladné odpovědi se měli žáci pokusit o stručnou definici a uvést příklad. Kladně odpověděla necelá třetina dotázaných. Dovodíme-li, že ti, kteří neodpověděli, patří mezi ty, kteří nevědí, pak téměř **64 % dotazovaných neví, co slovo „diskriminace“ znamená**. Viz. následující tabulka:

Tabulka č. 38

<i>Víš co znamená slovo diskriminace?</i>	<i>Absolutní počet</i>	<i>Počet v %</i>
ano	20	35,7
ne	32	57,1
neodpověděl	4	7,1

Čtrnáct žáků, kteří se domnívali, že vědí co slovo „diskriminace“ znamená, se pokusilo tento pojem definovat. Většina odpovědí ovšem nebyla v souladu s tím, jak je pojem diskriminace obecně chápán (tedy v negativním smyslu jako rozlišování lidí na základě určitých společných charakteristik, např. podle rasy). Nejčastěji žáci diskriminaci chápali jako: „*utlačování*“, „*omezování svobody*“, „*ponižování*“, „*podřizování*“.

Pouze pět odpovědí (necelých 9%) bylo možné považovat za správné, přestože byly poněkud „*kostrbaté*“, např.: „*někdo něco může a někdo ne, protože je jiný*“ nebo „*když se upřednostňuje žena před mužem*“ apod. Správné odpovědi uvedli pouze chlapci ve věku 14 a 15 let. Je možné, že se již více (než mladší děti) zajímají o veřejné dění a společenské problémy. Problematiku diskriminace mohou znát v jiné souvislosti např. z médií. Je otázkou, proč se v této skupině neobjevila žádná dívka. Můžeme se pouze domnívat, že pro dívky daného věku asi nejsou podobná témata v centru jejich zájmu. Z hlediska společného bydlení nebyly zjištěny rozdíly mezi sledovanými skupinami.

Poslední dvě otázky zněly: „*Slyšel(a) jsi už někdy slovo „ageismus?“*“ a „*Víš co znamená slovo ageismus?“* V případě záporné odpovědi měli žáci (za pomoci nápovědy uvedené v dotazníku) napsat, co si myslí, že by tento pojem mohl znamenat.

Z odpovědí vyplývá, že **žádný z dotazovaných o ageismu neslyšel a neví, co tento pojem znamená.** Někteří se pokusili o jeho stručnou charakteristiku. Pouze čtyři odpovědi lze v zásadě uznat za správné, neboť definovaly ageismus jako „*diskriminaci seniorů*“.

4.3 Shrnutí průzkumu a vyhodnocení hypotéz

Výzkumné šetření bylo realizováno s ohledem na jednotlivé cíle práce: **zmapování názorů a postojů dětí** (mládeže) na stáří, seniory a jejich postavení ve společnosti. Vzhledem k tomuto cíli tedy byly zjišťovány obecné postoje a názory dětí na tyto otázky.

V rámci výzkumu byly rovněž stanoveny dílčí cíle. Dílčím cílem bylo zjistit, zda se četnost a kvalita kontaktů mezi dětmi a jejich prarodiči pozitivně odráží 1. v jejich vzájemném vztahu a 2. ve vztahu dětí k seniorům obecně. V souladu s těmito cíli byly stanoveny dvě pracovní hypotézy:

Hypotéza H1: „*Děti, které jsou v každodenním úzkém kontaktu s prarodiči, k nim mají bližší vztah než děti, které se s nimi setkávají méně často.*“

Hypotéza H2: „*Děti, které jsou v každodenním úzkém kontaktu s prarodiči, mají obecně bližší vztah ke starým lidem než děti, které se s prarodiči setkávají méně často.*“

V rámci průzkumu jsem se pokusila o **ověření stanovených hypotéz.** Pro srovnání odpovědí dětí, které jsou v častém (každodenním) kontaktu s prarodiči a těch, které jsou s nimi v kontaktu méně, byla využita otázka č. 23 dotazníku, která zjišťovala, zda děti bydlí ve společném bytě s prarodiči nebo nikoliv (viz. tabulka č. 22). Pro snadnější orientaci byly děti podle odpovědí následně rozděleny do dvou skupin: skupina „A“ (děti, které bydlí s prarodiči) a skupina „B“ (děti, které s prarodiči nebydlí).

Shrnutí obecného šetření

První okruh otázek zjišťoval, koho považuje mládež za seniora. Na otázku „Kdo je podle Tebe starý?“ odpovídali žáci pomocí předem daných charakteristik jako je věk, vzhled apod. Z odpovědí vyplývá, že podle dětí **je rozhodující charakteristikou „starého člověka“ věk.**

Další okruh otázek se týkal zkušeností dětí (mladých lidí) se seniory. Z odpovědí na první otázku vyplývá, že 58,9% respondentů má se seniory různé (tedy dobré i špatné) zkušenosti. Další otázka měla za úkol zjistit, zda mládeži na seniorech „něco vadí“. Kladnou odpověď uvedla necelá polovina (46,4%) z dotazovaných. Asi **polovina dětí má k seniorům nějaké výhrady.** Téměř 34% dotazovaných mělo někdy konflikt se starým člověkem.

Co se týče vzájemných kontaktů, **83,9%** dotázaných se vyjádřilo, že je se **seniory ve velmi častém** (skoro denním) **kontaktu** a 12,5% dětí se setkává se seniory nejméně 1x týdně. Nejčastější místa kontaktů jsou přitom „ulice“, „obchod“ a „širší rodina“.

Zájem o zkušenosti seniorů, který byl zjišťován v další části průzkumu, **projevilo 71,4%** respondentů.

Názory na pracovní aktivitu důchodců nejsou u sledovaného vzorku jednotné. Necelá polovina (**44,6%**) respondentů **s prací důchodců souhlasí**, 26,8% naopak nesouhlasí. Zbytek respondentů na tuto problematiku nemá názor (odpověď „nevím“). Poměrně vysoký podíl (**44,6%**) respondentů **souhlasí s názorem, že pracující důchodci „zabírají místo mladším“.**

Názory mládeže na zapojení seniorů do veřejného života se také různí, přičemž **s větším zapojením** seniorů do veřejného života **souhlasilo** necelých **45%** dotazovaných. Velmi mírně převažovaly záporné odpovědi.

Překvapivé výsledky přineslo šetření v oblasti možností setkávání seniorů. To ukázalo, že pouze asi **pětina** z celkového počtu respondentů **má určité povědomí o tom, kde se mohou senioři ve volném čase setkávat.** Toto povědomí je ovšem velmi omezené. Snad je to dáno tím, že všichni respondenti žijí na vesnici, kde (oproti městu) není obecně tolik možností kulturního vyžití.

Ochotu se seniory spolupracovat vyjádřilo celkem **23,2%**, uvážlivé odpovědi podmiňující případnou spolupráci uvedlo 32,1 %. **Spolupráci se seniory odmítlo 42,9%** respondentů, což je poměrně negativní zjištění. Zarážející je rovněž skutečnost,

že ze skupiny žáků, kteří jmenovali konkrétní oblasti, v nichž nechtějí se starými lidmi spolupracovat, jich **třetina** uvedla **oblast hygieny**. Tento negativní fakt ještě podtrhuje velmi **vulgární** způsob vyjadřování, který žáci v této souvislosti používali.

Devátou oblast obecného průzkumu tvořilo 11 postojových výroků souhrnně hodnotících vztah mládeže k seniorů. **Největší míru souhlasu** vyjádřili žáci s výroky, které představují určité **etické principy** soužití. Jednalo se o výroky: „Ve veřejné dopravě bychom měli pouštět staré lidi sednout“, „staří lidé potřebují pochopení a trpělivost“ a „Všech starých lidí bychom si měli vážit“. Naopak největší nesouhlas projevili respondenti s výrokem „Senioři by měli pomáhat jen v rodině, ale ne ve veřejném životě“, což je pozitivní zjištění. Dosti vysokou míru nesouhlasu projevili mladí s výrokem „Je třeba více využívat zkušeností starých lidí, třeba při organizování volného času mládeže“. To je možné chápat jako určité nedocenení schopností a možností seniorů ze strany mládeže.

Následující část šetření se zaměřovala na stáří jako na životní etapu člověka. Z odpovědí vyplývá, že **64,3%** dotázaných již **přemýšlelo o stáří**, přičemž **37,5%** respondentů **má ze stáří obavy**. Ale na otázku, zda **stáří může být pěkným obdobím** v životě odpovědělo kladně **58,9%** dotázaných. Ti si v této souvislosti povětšinou představují období stáří jako období klidu a „sladkého nicnedělání“.

Poměrně rozsáhlý blok otázek se věnoval problematice vztahu dětí k jejich prarodičům. Zaznamenané odpovědi potvrzují, že naprostá **většina dotazovaných má s prarodiči velmi pěkný vztah**. Svědčí o tom velká četnost a obliba návštěv prarodičů, ochota dětí prarodičům pomáhat, zájem o „povídání si“ s prarodiči, zájem o jejich rady a životní zkušenosti.

Poslední dvě oblasti se týkaly informací o problematice stáří, seniorech, diskriminaci a ageismu, které žáci získávají v rámci školní výuky. Zde byly zjištěny poměrně závažné skutečnosti. Pouze **37,5 %** žáků uvedlo, že **má ze školy určité poznatky**, nebyly však schopni je konkretizovat. Z hlediska školní výuky **projevilo** o danou problematiku **zájem** pouze **41,1%** dotázaných. Naopak **55,4%** žáků si myslí, že tyto otázky nejsou důležité a dané **téma považují za „nudné“** a „pro život **nedůležité“**. Bohužel to platí i o těch starších.

Velmi nepříznivé zjištění se objevilo v otázce diskriminace. **Pouze 8,9%** (pět respondentů) **správně odpovědělo** (za pomoci „příkladu ze života“) na otázku, **co slovo „diskriminace“ znamená**. Domnívám se, že zejména žáci vyšších ročníků by měli tento pojem znát a umět popsat jeho projevy. Ještě hůře dopadl dotaz na slovo

„ageismus“. **O ageismu nikdo z dotázaných neslyšel** a nevěděl, co tento pojem znamená. Na rozdíl od diskriminace jsem však takový výsledek předpokládala.

Vyhodnocení hypotéz

H1: „Děti, které jsou v každodenním úzkém kontaktu s prarodiči, k nim mají bližší vztah než děti, které se s nimi setkávají méně často“.

Tato **hypotéza se nepotvrdila**. Podle odpovědí dětí z obou srovnávaných skupin je zjevné, že společné bydliště nemá přímý vliv na kvalitu vztahu mezi dětmi a jejich prarodiči. Na většinu otázek směřujících k ověření této hypotézy odpovídaly obě srovnávané skupiny téměř stejně. Vyskytly se pouze menší odchylky. Děti z obou skupin prarodiče rády navštěvují, povídají si s nimi, pomáhají jim a mají zájem o jejich rady. Pouze u skupiny, která s prarodiči nebydlí, se o 17,6% méně dětí domnívá, že je prarodiče mohou něčemu naučit (to ale z hlediska kvality vzájemného vztahu nepovažuji za zásadní zjištění). **U obou skupin je však zřejmé, že děti mají k prarodičům velmi blízký citový vztah.** Ať už s nimi bydlí v jedné domácnosti nebo nikoliv.

H2: „Děti, které jsou v každodenním úzkém kontaktu s prarodiči, mají obecně bližší vztah ke starým lidem než děti, které se s prarodiči setkávají méně často“.

Tato **hypotéza se potvrdila částečně**. Téměř **shodné odpovědi** (se zanedbatelnými rozdíly) udávaly obě skupiny na otázky o výhradách vůči starým lidem, souhlasem s prací důchodců, zapojování seniorů do veřejného života a spolupráce se seniory atd.

Výraznější rozdíly v odpovědích obou skupin se objevily v otázkách konfliktů se starými lidmi a zájmu o zkušenosti seniorů. Časté **konflikty se seniory** uvedlo o 21% více respondentů ze skupiny dětí, které s prarodiči nebydlí. Naopak o 19,3% méně dětí z této skupiny má zájem o **zkušenosti seniorů**. Další oblastí s výraznými rozdíly bylo hodnocení **postojových výroků**.

V některých otázkách tedy výsledky naznačují, že společné bydlení dětí s prarodiči by se mohlo pozitivně odrážet ve vztahu dětí ke starým lidem. U většiny otázek se však tato souvislost neprojevila. O čem to svědčí? Neodvážuji se s jistotou tvrdit, že tyto výsledky jednoznačně potvrzují (či vyvracejí) můj předpoklad. K tomu by bylo třeba provést rozsáhlejší výzkum s reprezentativním výzkumným souborem.

Závěr a doporučení

Zdá se, že s přibývajícím věkem člověk přestává být pro společnost jejím plnohodnotným členem. Naopak pro mnohé (mladší) spoluobčany je spíše přítěží. Mnoho seniorů se pak stává terčem nesnášenlivosti a ageismu, který byl tématem předkládané diplomové práce.

Tato studie si kladla za cíl seznámit zainteresovanou veřejnost s ageismem jako se závažnou sociální patologií a poukázat na možnosti jeho prevence. A v neposlední řadě také na možnosti sociální pedagogiky v této oblasti. K tomuto záměru měl přispět i drobný průzkum, jehož úkolem bylo zmapování názorů a postojů dětí (mládeže) v otázkách stárnutí, stáří a postavení seniorů ve společnosti metodou dotazníku. Na rozdíl od první („teoretické“) části práce, která se pochopitelně opírá o celou řadu materiálů o ageismu a je tedy jistým přehledem komentovaných názorů autorit, je druhá („praktická“) část mé práce pokusem o vlastní výzkum. A protože jde o mou první práci tohoto typu, nejde jistě o dílo dokonalé. Přesto se domnívám, že na základě výsledků si lze udělat jistou představu o názorech mládeže na předmětné otázky. Mohu konstatovat, že výsledky průzkumu byly poměrně potěšující. Ukázalo se, že většina respondentů má k seniorům spíše pozitivní vztah.

Přes tyto příznivé výsledky se však v rámci průzkumu objevily i výroky, které lze označit za ageistické (viz. tabulka č. 4) a názory, které žáci zastávají, by u nich v budoucnu mohly být zdrojem nesnášenlivosti vůči starším lidem. Stejně jako neznalost určitých aspektů stáří. Proto bych v závěru ráda poukázala na ty **názory a postoje**, které vidím jako **problematické** (rizikové) a dle mého názoru stojí za pozornost sociálního pedagoga.

První z nich je oblast **volnočasových aktivit a možností setkávání seniorů**. Zde mám na mysli zejména ten fakt, že děti (dle výsledků průzkumu) nahlíží na stáří jako na období „bezstarostného nicnedělání“.⁵² To může ve svém důsledku vyvolávat pocit, že „důchodci jen odpočívají, nic nedělají a my (mladí) na ně musíme pracovat“.

Také odpovědi na otázky o **zapojování seniorů do veřejného života** nutí k zamyšlení. Více než polovina respondentů daného průzkumu nesouhlasila s tím, aby se senioři více zapojovali do veřejných aktivit. Velmi podobně je na tom oblast **spolupráce se seniory**. Téměř 32% respondentů svoji spolupráci se seniory

⁵² Srov. „Mýtus nevyužitého času“ v kap. 2.1.1 této práce

podmiňovalo a 43% ji přímo odmítlo. Můžeme v tom opět vidět nedocení možností a schopností starších lidí v očích mládeže. V jistém smyslu se zde znovu odráží postoj, že senioři už „patří do starého železa“ a v ničem zásadním s nimi nelze počítat.⁵³ (Je ovšem možné, že by průzkum dopadl příznivěji, pokud by otázka byla položena méně obecně a žákům byly přímo nabídnuty k výběru oblasti možné spolupráce.)

Poslední oblastí, kde vidím možná úskalí, na které by mohla a měla sociální pedagogika reagovat, neboť mohou vést ke zkreslenému pohledu na stáří, je **nedostatečnost školní a mimoškolní výchovy a vzdělávání** v tomto směru. Zde výsledky šetření ukázaly, že zájem žáků o tuto problematiku je spíše malý a informovanost a konkrétní znalosti téměř žádné. Proto by jistě bylo vhodné tyto otázky ve škole (i mimo ni) častěji otevírat, diskutovat o nich a vzbudit o danou problematiku větší zájem.

K tomu bych doporučovala využít např. připravené **výukové materiály MŠMT** ze sborníku *Mezigenerační vztahy a stárnutí ve školním vzdělávacím programu*,⁵⁴ jež vznikl v rámci grantového projektu Mezigenerační vztahy a stárnutí v RVP.⁵⁵ Jedná se o velmi podnětný materiál, který je zacílen na žáky 6.-9. tříd ZŠ a žáky gymnázií (stručný obsah jednotlivých lekcí viz Příloha č. 1).

Některé podklady z výše zmíněného sborníku jsou v elektronické podobě **dostupné** např. **na metodickém portálu RVP ZV** (Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání).⁵⁶ V sekci „Člověk a společnost - Výchova k občanství“ se nacházejí **praktické náměty**, jak žáky seznámit s vybranými tématy. K naší problematice se vztahují např. tyto učební opory: „*Definování pojmu diskriminace*“,⁵⁷ „*Úvod do problematiky lidských práv*“,⁵⁸ „*O starých lidech*“,⁵⁹ „*Předsudky a stereotypy o stáří*“,⁶⁰ „*Mezigenerační vztahy – školní drama Urašima Taro*“⁶¹ a zejména pak učební materiál „*Jak žáky naučit, co to je ageismus*“.⁶²

Domnívám se, že odtud pramenící inspirace by mohla splnit svůj účel a být vhodnou a účinnou prevencí ageismu.

⁵³ Srov. „Mýtus ignorance“ v kap. 2.1.1 této práce

⁵⁴ Kompletní výukové materiály „*Mezigenerační vztahy a stárnutí ve školním vzdělávacím programu*“, dostupné Z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/mezigeneracni-vztahy-a-starnuti-v-svp>

⁵⁵ Tento projekt realizoval Kruh spolupracovníků obecné a občanské školy společně s Diakoníí ČCE v roce 2005.

⁵⁶ <http://old.rvp.cz/>

⁵⁷ LUDVÍKOVÁ, M., BEV, M.Z. „Definování pojmu diskriminace“ dostupné z: <http://old.rvp.cz/clanek/230/2936>

⁵⁸ ISTENČIN, L. „Úvod do problematiky lidských práv“ dostupné z: <http://old.rvp.cz/clanek/230/2648>

⁵⁹ DOLEŽAL, T. „O starých lidech“ dostupné z: <http://old.rvp.cz/clanek/230/2469>

⁶⁰ VEVRKOVÁ, M. „Předsudky a stereotypy o stáří“ dostupné z: <http://old.rvp.cz/clanek/230/2469>

⁶¹ MARUŠÁK, M. „Mezigenerační vztahy – školní drama Urašima Taro“ dostupné z: <http://old.rvp.cz/clanek/230/2467>

⁶² VOTRUBOVÁ, J. „Jak žáky naučit, co to je ageismu“ dostupné z: <http://old.rvp.cz/clanek/230/2466>

Resumé

Cílem textu je seznámit čtenáře s negativním sociálním fenoménem - ageismem - a nastínit možnosti prevence tohoto sociálně patologického jevu.

Práce je členěna na dvě hlavní části, teoretickou a „praktickou“. Teoretická část popisuje zdroje, formy a projevy ageismu v různých oblastech společenského života. Samostatná kapitola je věnována projevům ageismu v mezigeneračních vztazích, možnostem prevence ageismu a úloze sociální pedagogiky v tomto směru.

Cílem „praktické“ části textu je podložit teorii exaktními daty. Vzhledem k tomu, že stěžejní část práce je věnována ageismu v mezigeneračních vztazích, empirická část směřuje zejména do této oblasti. Byl uskutečněn průzkum, který zmapoval názory a postoje dětí (mládeže) k otázkám stárnutí, stáří a postavení seniorů ve společnosti. I když jsou výsledky průzkumu většinou pozitivní, objevily se i některé (z hlediska ústředního tématu práce) problematické pozice. Ty byly stručně charakterizovány a označeny jako hlavní cíle sociálně pedagogického působení.

Summary

The aim of the thesis is to present a negative social phenomenon – ageism – and to outline possible prevention of this socially pathological phenomenon.

The thesis is divided into two parts, the first one deals with theoretical foundations and the latter one focuses on their practical application. The theoretical part describes sources, forms and manifestation of ageism in different areas of social life. A separate chapter focuses on aspects of ageism in intergenerational relations, possible prevention of ageism and the role of social pedagogy in this area.

The second part of the thesis is aimed at supporting the theory by real data and considering the major focus of the theoretical part. It mainly deals with the issues of ageism in intergenerational relations. This part of the thesis is based on a survey among children and young people whose objective was to map their views on and approaches to the issues of ageing, old age and the position of seniors in society. The survey mostly showed positive views and approaches of the young in this area. It also discovered some problematic issues and these are defined in the thesis and set as the main objectives of the social pedagogic instrumentality.

Anotace

Diplomová práce „Ageismus jako sociálně patologický jev“ je přehledovou studií zabývající se předmětným patologickým chováním s užším zaměřením na mezigenerační vztahy. Je koncipována do dvou hlavních celků. První část se zabývá ageismem obecně a ageismem v mezigeneračních vztazích. Druhou část tvoří průzkum zaměřený na zmapování názorů a postojů dětí (mládeže) v otázkách stárnutí, stáří a postavení seniorů ve společnosti. Svým celkovým pojetím je práce zacílena zejména do oblasti prevence.

Klíčová slova

Ageismus, diskriminace, senior, stárnutí, stáří, předsudek

Annotation

The thesis „Ageism as a Socially Pathological Phenomenon“ represents an overview study dealing with a particular pathological behaviour and closely focuses on intergenerational relations. The thesis consists of two parts. The first part presents ageism as a concept and specializes in its manifestation in intergenerational relations. The second part of the thesis is based on a survey among children and young people and maps their views on and approaches to the issues of ageing, old age and the position of seniors in society. The aim of the thesis is to set possible ways of ageism prevention.

Keywords

Ageism, discrimination, old man, ageing, old age, prejudice

Použité zdroje

Seznam literatury

1. CIBULEC, J. *Soužití tří generací*. Vyd. 1. Praha, 1980.
2. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Panorama, 1990. 407s. ISBN: 80-7038-158-2.
3. JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 198 s. ISBN: 80-86861-80-5.
4. KALVACH, Z., HRABĚTOVÁ, E. *Senior a já, já a senior?: Společnost přátelská všem generacím*, c2005. 72 s.
5. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN: 978-80-7367-383-3.
6. ORT, J. *Kapitoly ze sociologie stáří* (Společenské a sociální aspekty stárnutí). Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Přírodovědecká fakulta, 2004, 56 s. ISBN: 80-7044-636-6.
7. PETRÁŠOVÁ, L., BARTÁKOVÁ, T. *Přichází armáda hladových starců?* MF Dnes. Téma dnes. 29.7.2009
8. *POSTAVENÍ a diskriminace seniorů v České republice*. Sborník příspěvků. Praha: MPSV, 2006.
9. SCHIRRMACHER, F. *Spiknutí metuzalémů: stáří má zelenou!* [z německého originálu ... přeložila Pavla Lutovská]. Vyd. 1. Praha : Knižní klub, 2005. 206 s. ISBN: 80-242-1496-2.
10. TOŠNEROVÁ, T. *Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Ambulance pro poruchy paměti. Ústav lékařské etiky 3. LF UK a FNKV Praha 10. Praha, 2002.
11. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace - nové souvislosti*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 233 s. EDIS. ISBN 978-80-210-4627-6.
12. ZAVÁZALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. Praha: Karolinum, 2001. 97 s. ISBN 80-2460-326-8.

Elektronické zdroje

1. Blog Lukáše Macka na webu iDNES. [On-line] Dostupné z: <http://lukasmacek.blog.idnes.cz>
2. Demografický informační portál. [On-line] Dostupné z: <http://www.demografie.info>
3. Internetové stránky Pozitivních novin. [On-line] Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz>
4. Internetový portál Europortal. [On-line] Dostupné z: <http://www.europortal.cz/>
5. Internetové stránky Univerzity 3. věku při UP Olomouc. [On-line] Dostupné z: <http://www.u3v.upol.cz/index.html>
6. Internetové stránky královehradecké diecéze. [On-line] Dostupné z: <http://www.diecezehk.cz>
7. Internetové stránky Centra psychologické pomoci. [On-line] Dostupné z: <http://www.cepp.cz>
8. Internetové stránky časopisu Reflex. [On-line] dostupné z: <http://www.reflex.cz>
9. *NÁRODNÍ KONCEPCE rodinné politiky*. MPSV, 2005. [On-line] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf
10. *NÁRODNÍ ZPRÁVA o rodině*. 2004 [On-line] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf
11. VIDOVIČOVÁ, L. Ageismus. Stránky projektu „Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti pro českou společnost“. 2006 [On-line] Dostupné z: <http://www.ageismus.cz/index.php?m=2&lang=cz>
12. VIDOVIČOVÁ, L. RABUŠIC, L.: *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. 2005 [On-line] Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_158.pdf
13. Webová encyklopedie Wikipedia. [On-line] Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/>.
14. Webové stránky Asociace medicíny proti stárnutí ČR. [On-line] Dostupné z: <http://www.amps.cz>
15. Webové stránky Archiweb. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=2786&type=2&lang=cs>
16. Webové stránky MPSV. [On-line] Dostupné z: <http://www.mpsv.cz>
17. Webové stránky pro animátory seniorů a seniorské aktivity. [On-line] Dostupné z: <http://www.animatori.cz>

Seznam tabulek

- Tabulka č. 1** - Složení výzkumného souboru dle věku a pohlaví respondentů
- Tabulka č. 2** - Kdo je podle Tebe starý? Co je rozhodující?
- Tabulka č. 3** - Od kolika let považuješ lidi za staré?
- Tabulka č. 4** - Když se řekne slovo „senior“, koho si představíš?
- Tabulka č. 5** - Jaké jsou Tvoje celkové zkušenosti se starými lidmi?
- Tabulka č. 6** - Vadí Ti něco na starých lidech?
- Tabulka č. 7** - Měl(a) jsi někdy nějaký konflikt (hádku) se starým člověkem?
- Tabulka č. 8** - Jak často se setkáváš se starými lidmi?
- Tabulka č. 9** - Posloucháš rád vyprávění seniorů o tom, co bylo?
- Tabulka č. 10** - Myslíš, že je správné, že někteří starší lidé - důchodci pobírají důchod a ještě pracují?
- Tabulka č. 11** - Souhlasíš s názorem, že lidé v důchodu by už neměli chodit do práce, protože tam zabírají místo mladším?
- Tabulka č. 12** - Myslíš si, že by se staří lidé měli více zapojovat do veřejného života, např. jako poslanec, vedoucí turistického kroužku a jiné?
- Tabulka č. 13** - Jsou ve Tvém městě (obci) nějaká místa, kde se starší lidé setkávají a kde mohou využívat svůj volný čas?
- Tabulka č. 14** - Chtěl bys spolupracovat se seniory v nějakém zájmovém kroužku, dobrovolnické činnosti či jinde?
- Tabulka č. 15** - Ve které oblasti bys chtěl(a) se starými lidmi spolupracovat? O jakou zájmovou, dobrovolnickou či jinou činnost bys měl(a) konkrétně zájem?
- Tabulka č. 16** - Ve které oblasti bys se starými lidmi určitě nechtěl(a) spolupracovat?
- Tabulka č. 17** - Postojové výroky – četnosti odpovědí
- Tabulka č. 18** - Postojové výroky – pořadí dle míry souhlasu
- Tabulka č. 19** - Přemýšlel(a) jsi už někdy o tom jaké to bude, až jednou zestárneš?
- Tabulka č. 20** - Bojíš se stáří?
- Tabulka č. 21** - Myslíš si, že stáří je (může být) hezké období života?
- Tabulka č. 22** - Bydlíš v jedné domácnosti (domě, bytě) s prarodiči?
- Tabulka č. 23** - Jak často navštěvuješ prarodiče (se kterými nebydlíš)?
- Tabulka č. 24** - Navštěvoval(a) bys prarodiče častěji kdyby to šlo?
- Tabulka č. 25** - Navštěvuješ prarodiče rád(a)?
- Tabulka č. 26** - Pomáháš někdy prarodičům?
- Tabulka č. 27** - Pokud někdy pomáháš prarodičům, pomáháš jim (sám od sebe, když tě požádají, na příkaz, za odměnu)
- Tabulka č. 28** - Povídáš si rád(a) s prarodiči?
- Tabulka č. 29** - Nechal(a) by sis od prarodičů poradit, kdyby sis s něčím nevěděl(a) rady?
- Tabulka č. 30** - Obrátil(a) ses už někdy k prarodičům o radu?
- Tabulka č. 31** - Myslíš si, že tě prarodiče mohou něčemu naučit?
- Tabulka č. 32** - Byl(a) jsi někdy s prarodiči na dovolené?
- Tabulka č. 33** - Chtěla bys jet s prarodiči na dovolenou, kdyby to šlo?
- Tabulka č. 34** - Trávíš (nebo trávil/a jsi někdy) část prázdnin u prarodičů?
- Tabulka č. 35** - Chtěl(a) bys trávit prázdniny (část prázdnin) u prarodičů kdyby to šlo?
- Tabulka č. 36** - Učili jste se (říkali jste si něco) o stárnutí a stáří ve škole?
- Tabulka č. 37** - Myslíš si, že byste se měli o stáří učit ve škole?
- Tabulka č. 38** - Víš co znamená slovo diskriminace?

Přílohy

Příloha č. 1

Obsah materiálu „Mezigenerační vztahy a stárnutí v ŠVP“

1. JAK DĚTI NAUČIT, CO TO JE AGEISMUS

Mgr. Jaroslava Votrubová

Výukové cíle:

- kognitivní (naukové) vědomosti – vysvětlí pojmy ageismus, předsudek,
- stereotyp, diskriminace, mýtus;
- konativní (psychomotorické) dovednosti – argumentují, předávají poznatky,
- pracují ve skupině;
- afektivní postoje – změni svoje předsudky o stáří

2. PŘEDSUDEKY A STEREOTYPY O STÁŘÍ

Marie Veverková

Výukové cíle:

- uvědomit si, jak stereotypy a předsudky ovlivňují první dojmy.

3. „TROJŠTÍ PAMĚTNÍCI“ - žurnalistický projekt

Výukové cíle:

- Žáci se naučí se komunikovat se starými lidmi, projeví o seniory zájem, ukáží některým starým lidem, jak jsou důležití.

4. MEZIGENERAČNÍ VZTAHY – ŠKOLNÍ DRAMA URAŠIMA TARO

Mgr. Radek Marušák

Tato dramatickovýchovná lekce se zabývá problematikou mezigeneračních vztahů při práci s japonským příběhem o rybáři Urašimovi.

Školní drama je též nazýváno dramatem strukturovaným, neboť počítá s poměrně propracovanou strukturou jednotlivých kroků, a to nejen ve smyslu lineárním (jednotlivé činnosti spolu vytvářejí určitý rámec, obvykle příběhový, navazují na sebe v kauzalitě a temporalitě), tak i ve smyslu vertikálním (odkrýváním významů, souvislostí...). I přes tuto poměrně jasně vypracovanou strukturu dává účastníkům výraznou svobodu v hledání obsahů jednotlivých činností, v jejich hodnocení a v hledání či ověřování vlastních postojů. Základní metodou je rolová hra, která vytvořením problémové, konfliktní situace získává charakter hry dramatické. Ve strukturovaném dramatu je problémová situace nositelkou určitého tématu, jeho konkrétním projevením se. V takto pojaté lekci však získává široký kontext, je nahlížena z různých pohledů, reflektována, jsou zvažovány důsledky rozhodnutí apod.

5. **CHOVEJME SE K SOBĚ SLUŠNĚ**

Mgr. Zdena Chaloupecká

Výukové cíle:

Žáci

1. teoreticky vyjádří pravidla slušného chování v konkrétní situaci a zobecní je;
2. slušně se chovají v praxi – v dané situaci, v jiné situaci, obecně;
3. přijímají roli, zahrají roli, mluví o roli (skupinová práce).

6. **SENIORŮ A SPOLEČNOST**

6.1 **Čeští seniori v České republice – vybraná fakta**

Mgr. Lucie Vidovičová

Výukové cíle:

Žáci

- interpretují stereotyp tzv. průměrného seniora;
- demonstrují heterogenitu seniorské populace;
- poukáží na rozdíl mezi „optimistickým“ a „pesimistickým“ výkladem faktů;
- demytizují některé ze zažitých představ o životě ve stáří.

6.2 **Seniori v rodině, intergenerační vztahy**

PHDr. Dana Sýkorová, Ph.D.

Výukové cíle:

Žáci

- odhalí stereotypy týkající se vztahů mezi generacemi v rodině, postavení seniorů v rodině a příbuzenské pomoci (mýtus o absenci „solidarity“, mýtus o láskyplných vztazích a „samozřejmé“ péči) a budou se je pokoušet odbourávat;
- odhalí stereotypy o jednostrannosti v poskytování pomoci seniorům v rodině a o pasivním očekávání pomoci ze strany seniorů, vysvětlí význam reciprocity (vzájemné pomoci) mezi generacemi v rodině;
- poukáží na provázanost zajištění pomoci ve stáří s celkovou kvalitou rodinných vztahů, poukáží na potřebu celkové a dlouhodobé kultivace rodinných vztahů pro zajištění forem péče ve stáří;
- na příkladech ukáží genderové rozdíly v poskytování pomoci.

6.3 **Služby pro seniory**

MUDr. Zdeněk Kalvach

Výukové cíle:

Žáci

- na příkladech vysvětlí, že naprostá většina starých lidí i s disabilitou může a má žít v domácím prostředí a že k tomu se rozvíjejí terénní služby;
- ocení význam dobrovolnictví.

7. ZÁKLADNÍ POJMY, FENOTYP STÁŘÍ, PRINCIPY PŘÍSTUPU KE STÁŘÍ MUDr. Zdeněk Kalvach

7.1 Základní pojmy, pojetí a vymezení stáří

Výukové cíle

Žáci

- objasní relativitu ve vymezení stáří;
- vysvětlí rizika biologického i sociálního stáří;
- preferují a přijímají pozitivní vymezení stáří;
- definují základní pojmy a informace (maximální délka lidského života, gerontologie, geriatricie).

7.2 Fenotyp stáří

Výukové cíle

Žáci

- na příkladech popíše koncept úspěšného stárnutí a zdravého stáří
- pochopí zodpovědnost každého za své stárnutí a za podstatnou míru kvality svého stáří a tuto zodpovědnost přijmou (obecně zodpovědnost za sebe a svůj život)
- na základě pochopení důležitosti soběstačnosti ve vztahu s úpravami prostředí budou tyto úpravy iniciovat a podporovat
- pochopí svízelnost situace starých lidí se závažným zdravotním postižením a budou k nim vstřícnější

7.3 Přístup ke stáří a starým lidem

Výukové cíle

Žáci

- popíše heterogenitu seniorské populace a variabilitu stavu ve stáří;
- vysvětlí kontinuitu stárnutí;
- na základě pochopení pojetí a významu křehkosti a intervenční pomoci budou uvážlivější;
- pochopí pojetí a význam důstojnosti.

8. OSOBNOST ČLOVĚKA VE STÁŘÍ

PHDr. Eva Jarolímová

Výukové cíle

Žáci

- vysvětlí vývoj lidské psychiky ve stáří s ohledem na interpersonální kontakt;
- objasní specifické potřeby ve stáří;
- na příkladech ukáže význam aktivity a aktivní adaptace v životě.

Příloha č. 2

Přehled vybraných výzkumů vztahujících se k tématu práce

Ageismus

1. *Ageismus, vnímání seniory a postoje mladých dospělých.* 2009 (E. Papežová)
http://is.muni.cz/th/136179/pdf_m/DIPLOMKA_PAPEZOVA_EVA.pdf
2. *Ageismus – mýty o stáří v očích mladé generace.* 2009 (M. Pleskotová)
http://is.muni.cz/th/258288/lf_m_a2/Diplomova_prace.pdf
3. *Věk jako závislá proměnná. Ideologie věku, ageismus a stárnutí v české společnosti.* 2007 (L. Vidovičová)
http://is.muni.cz/th/11638/fss_d/Disertace_Vidovicova.pdf
4. *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh..* 2005 (L. Vidovičová, L. Rabušic)
http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_158.pdf
5. *Ageismus – průvodce stereotypy a mýty o stáří.* 2002 (T. Tošnerová)
http://aa.ecn.cz/img_upload/07bc9d1453b4bc61934a7ebb36075df2/ageismus.pdf

Stárnutí, stáří a mezigenerační vztahy

1. *Zajištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru.* 2008 (O. Nešporová, K. Svobodová, L. Vidovičová)
2. *Mainstreaming věku jako strategie managementu populací se stárnoucí demografickou strukturou.* 2007 (L. Vidovičová, E. Gregorová)
http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_232.pdf
3. *Mezigenerační vztahy a stárnutí v ŠVP.* 2005
<http://www.msmt.cz/vzdelavani/mezigeneracni-vztahy-a-starnuti-v-svp>
4. *Obdivuhodní senioři.* 2005
http://www.dcul.cz/stranky/programy_seniori.htm
5. *Čeští senioři včera, dnes a zítra.* 2004 (L. Vohralíková, L. Rabušic)
http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf
6. *Mezigenerační solidarita.* 2004 (Ivo Možný a kol.)
http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_155.pdf
7. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí.* 2003 (L. Rabušic, L. Vidovičová)
<http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vidrab.pdf>
8. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?* 2002 (L. Rabušic)
http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_260.pdf
9. *Život ve stáří - zpráva o výsledcích empirického šetření.* 2002 (V. Kuchařová, L. Rabušic, L. Ehrenbergerová)
10. *Postoje a názory na stáří.* 2001 (T. Tošnerová)
<http://www.pecujici.cz/priruckyonline.shtml?x=197787>
11. *Začlenění seniorů v sociální struktuře soudobé společnosti.* 2001 (Korunková, Červenková)